

DOKTOR JAN Z POMUKU - PATRON ZEMĚ ČESKÉ

O b s a h

Úvod /-konstantin-/	1
Odkud, Jene, smutné kráčíš	4
Josef Pekař : Z bojů o Jana Nepomuckého	5
Historie Jana z Pomuku /-lukáš-/	13
Jan z Jenštejna : O mučení a smrti Jana z Pomuku	23
Jan z Pomuku ve světle antropologického výzkumu	24
J.V.Polc : Mučedník zpovědního tajemství ?	33
Jan z Jenštejna /-aln-/	39
Kázání o narození Kristově	45
O útěku před světem	46
O pravém šlechtictví	48
Kniha obranná	49
Píseň o zvěstování Panny Marie	52
Doktor Johánek na venkov neodjel.....	53
Jan Nepomucký jako znamení odporu /,basil-/	54
Vladimír Neuwirth : Útěk před tváří svatého Jana	60

Ú V O D

Cestujeme-li po Čechách, všude se s ní setkáváme - na náměstích a návších, na mostech, u silnic : špinavá, neudržovaná socha světce, často s uraženou rukou, zpravidla bez svatozáře, podstavec zastříkaný blátem : socha svatého Jana Nepomuckého.

Průměrný Čech mladší generace neví o tomto českém světci, známém všude po Evropě i za mořem, zpravidla nic. Ale ani mezi věřícími katolíky není informovanost o Janu Nepomuckém velká. Částečně to plyne z toho, že změnil vztah katolíků ke světcům vůbec a úcta svatých, u nás v baroku tak rozkvetlá, ustoupila do pozadí. Ale kořenů této změny je více : pozdní následky osvícenství, důraz na vědecká nebo pseudovědecká kritéria, vedlejší efekt dialogu s evangelíky a především z t r á t a d ě j i n n é h o v ě d o m í /která samozřejmě není katolickým specifíkem./

Další možná příčina ústupu popularity svatého Jana /mluvíme tu o příčinách povahy duchovní, nikoli politické/ souvisí s jeho tradičními patronacemi : ochranou zpovědi a ochranou před nebezpečím vodního živlu. Ušní zpověď není dnes pro katolíky tak centrálním bodem víry jako v době protireformační, nadpřirozenou pomoc proti přírodním silám nechápou dnešní katolíci tak bezprostředně, jako tomu bylo dříve : a některá povolání, postavená přímo pod ochranu svatého Jana - mlynáři, voraři - dnes už prakticky vymizela.

Na místě těchto dvou patronací, začleněných do tradiční lidové zbožnosti, nastupuje hodnocení nové, podnícené právě novějším badáním o životní dráze a smrti Jana z Pomuku. Tento nový obraz má přinejmenším dva aspekty, z nichž první příliš neladí s dnešním chápáním církve, typickým pro mladší katolíky. Druhy, zřejmě převažující, naopak silně podněcuje novou svatojanskou úctu.

První aspekt : "královnin zpovědník" lidové zbožnosti je dnes pro nás především generálním vikářem pražské arcidiecéze. Jeho dnešní životopisy ho ukazují jako muže církevního práva, tedy církevního hodnostáře, který v praktické pastorači téměř nepůsobil, jehož vzestup byl dán "církevní kariérou". Pro velkou část dnešních křesťanů však dnes není svatost kněze myslitelná bez přímé pastore, bezprostředního, osobního působení. Mělo by být vlastně samozřejmé, že každý nositel církevního úřadu, ať koná jakoukoli roli, je především kněz, a tedy pastýř, sloužící lidem. Ale tato zásada není dnes mezi věřícími, ani mezi kněžími, příliš rozšířená. Zde by mohla nová svatojanská úcta připomenout, že kněžska služba křesťanskému společenství neznamena jen přímou pastorači "v terénu", ale také správu církevních věcí, jež by měla být nesena duchem křesťanské poctivosti a odvahy.

Druhý aspekt : stal-li se generální vikář Jan jako mučedník obětí státní moci, zneužitý tyranským vládařem, pak je aktuálnost jeho působení i jeho smrti dnes silnější a bezprostřednější než dříve. Obětoval-li se pro jiné svým mlčením - tak důsledným, že dodnes nevíme, co se zdráhal sdělit - pak je tento kněz pro nás světce v nejlepším smyslu slova občanským : světce, jehož nenápadný a řádný život, naplněný povinnostmi, nabývá pravé velikosti onou poslední hranicí mezi věcmi císařovými a věcmi Božími, kterou Jan odmítá překročit i v nebezpečí života.

Pokud jde o historické skutečnosti, pak i komise Československé akademie věd potvrdila podstatné skutečnosti : za první - že smrt Jana z Pomuku skutečně byla způsobena mučením, za druhé - že zbytek tkáně patřící k jeho tělu /ne sice z jazyka, ale z mozku/ byl skutečně zachován. Základ svatojanské ucty tedy nebyl oslaben, ale spíše ještě posílen.

Český světec nemá však význam jen pro věřící katolíky. Má své nezastupitelné místo v duchovním a mravním životě celého národa. On je zosobněním jeho náboženského úsilí, jeho mravního postoje. A v národě, jehož náboženské dějiny jsou poznamenány sporem a bratrovražednými boji, stal se i tento světec předmětem sporu. Už před svatořečením spory mezi duchovními osobnostmi v české církvi, spory mezi českými a německými jezuity, spory mezi českými buditeli ... Spor mezi katolíky a evangelíky, soustřeďující se především na kontroverzní otázku zpovědi, vrcholí v době, kdy náboženský život v národě slábne a spor o světece se tak dostává až na rovinu politicko-agitační : námitky proti historičnosti svatojanské legendy z úst lidí vši víře vzdálených klesají pak na úroveň demagogie.

A zdá se, že právě zde se rodí nová poslední fáze sporu o svatého Jana : ne už spor o podobu a tvar duchovního života Čechů, ale spor o prostou existenci tohoto duchovního života. Dnes už jde o to, zda tento národ v a b e c má jakýsi společný duchovní majetek, z něhož vychází a k němuž přispívá každá další generace svým životem náboženským, mravním, kulturním a tvůrčím - nebo zda tento duchovní život patří minulosti a přítomný národ je jen součtem jednotlivců, organizovaných a usměřňovaných státními strukturami.

S tímto rozpadem národa na jednotlivce, stažené do soukromé /nikoli osobní !/ sféry, souvisí patrně ztráta národní sebeúcty, na všech stranách u nás dnes tak nápadná. Předpokladem této sebeúcty je však snaha po sebepochopení, hledání vlastní identity. Národ, který si chce vážit sebe sama, nemůže stále znovu škrtat své skutečné historické tradice, stavět své historické osobnosti do vylučujících protikladů, přizpůsobovat jejich podobu momentální politické potřebě.

Jestliže dnes u nás žijeme v ovzduší, jež všechny ideály a mravní cíle - víceméně vědomě - odmítá, jestliže nás toto ovzduší tíží a snažíme se hledat orientaci, pak nám zde mohou pomoci historické osobnosti, muži a ženy obdaření silou ducha, jejichž odvaha posilovala a orientovala i jejich slabší současníky natolik, že se stali ztělesněním ideálů a mravních cílů národa. Jako skutečné historické osobnosti jsou zatíženi nedokonalostmi, rozpory i naším - jen částečným - pochopením, ale ukazují, kam je třeba směřovat, a kde jsou poslední meze, za něž ustupovat sice lze, ale duchovní ztráty pak zastíní jakýkoli časný zisk.

V první části tohoto sešitu předkládáme několik textů, které informují o osobnosti Jana z Pomuku : pojednání Josefa Pekaře v základních rysech načrtává spornou problematiku, i když mu některé prameny tehdy nemohly být známy. O doplnění se zde pokouší stručný náčrt známých skutečností o Janově životě, uvedený pod značkou -lukáš-. Pramenem je mu monografie J. Polce a V. Ryneše "Svatý Jan Nepomucký" /Řím, Křesťanská akademie 1972/. Kapitola o mučedníku zpovědního tajemství, z této monografie přímo převzatá, ukazuje na možný historický podklad legendy o

zповědníku královny manželky. Zpráva komise Československé akademie věd, převzatá ve znění uveřejněném v Rudém právu, informuje o zkoumání ostatků Jana z Pomuku, o jeho tělesných vlastnostech a pravděpodobném způsobu smrti.

Protože z kázání nebo jiných osobních projevů Jana z Pomuku nemáme zachováno nic, podáváme v druhé části sešitu několik textů, jejich autorem je Jan z Jenštejna. Předpokládáme totiž, že byl-li Jan z Pomuku - jak dokládá i Jaroslav Polc ve zmíněné knize o Janu Nepomuckém - mužem Jenštejnovy osobní volby a sdílel s ním jeho pojetí diecézní pastorace, byl patrně do značné míry ovlivněn Jenštejnovou spiritualitou, která kromě toho přináší svědectví o spiritualitě doby vůbec.

Ve třetí části sešitu se pokoušíme naznačit, jaký význam má národní světec v duchovním životě národa, co pro nás dodnes reprezentuje svatý Jan Nepomucký, a jaké jsou hlubší kořeny dnešní protijanovské agitace.

-konstantin-

Uplynulo padesát let. Jdu Podolím. Vzpomenu a hledám sochu. Našel jsem ji rozbitou a zohavenou, ruka, drževší vítěznou palmu mučedníkovu, uražena a po celé postavě stopy hanobících ran. Nová doba neuznává světců. Leč, co se zde dalo, není jen zneuctění sochy, nýbrž zneuctění a pohrdání tím, co jsme uctívali v památce svatého Jana Nepomuckého : plnění povinnosti a dodržení slibu a slova, byť to i stálo život.

Ano, ideály se vyměňují; obávám se, že ve zlé.

J.B.Foerster : Co život dal

Odkud, Jene ! smutně kráčíš
za večera k městu ?
Ach, proč, Jene ! slzou máčíš
svou k domovu cestu ?
Ty z poslední kráčíš pouti
a náš osud tebe rmoutí,
neopouštěj, svaty Jene !
své dítky ztrápené.

Ty se vracíš z Boleslavi,
tam, kde Boží Máti,
tam jsi Panně věčné slávy
chtěl si stěžovati.
Maria ti dala radu,
umřít, jen nespáchat zradu,
vyprosila ti dar síly
v těžké smrti chvíli.

"Kde jste posluchači moji,
kde sirotci, vdovy ?
Neplačtež v tom světa boji,
jděte k Ježíšovi.
Onť vyhojí každou ránu,
nahradí vám strast a hanu,
jemu vás Jan odporoučí,
an se s vámi loučí."

"Praho, Čechů město skvostné,
plné krásy, zdoby,
nebudeš-li věrné, ctnostné,
jsi jak bílé hroby.
Já tě volal v spásy sídla,
pod Kristovy lásky křídla,
tam tě, života až zbudu,
z hrobu volat budu."

"Sbohem, sbohem ! drahý kraji
kde jsem Kristu sloužil,
jemu věrem jazyk ztají
pročže mne král soužil.
Kráčím naposledy k hradu,
jako náš Pán u zahradu,
Čechům požehnání dávám,
s Kristem dokonávám."

"Shoď, Vltavo omlzená !
mlhy příkrov temný,
tys mi rakev drahocenná
a hrob tichý, jemný.
Vodou křestní zrozen k spáse,
ve vodě se zrodím zase
ku životu nadzemskému,
věčně blaženému."

Ze staré svatojanské písně

Josef Pekař : Z BOJE O JANA NEPOMUCKÉHO

Druhá kapitola ze statí : "Tři kapitoly z boje o Jana Nepomuckého", Praha 1920.

Můj článek ze 16.května vzbudil pozornost mimořádnou - v mé korespondenci měly ovšem projevy souhlasu nebo díky velkou převahu nad projevy odporu, ale v tisku tomu bylo naopak. Slyším, také, že redakce "Národních listů" obdržela více přípisů protestních než pochvalných. Jestliže přes to a přes zjevnou nepopularitu stanoviska mnou zastávaného poskytuje mi místa, abych hájil ještě jednou své pravdy, zaslouží si, tuším, ne pouze můj dík. Nechci prozatím reagovati na všechno, co proti mně bylo předneseno, také proto, že tyto polemiky skoro bez výjimky, ať bezděky, ať vědomě, jasně formulovány cíl mého článku, tj. opřít se duchovnímu násilí a duchovní lži, pominuly. Přesvědčil jsem se však, že je především nutno, vyložit čtenářům plněji, oč v otázce svatojanské jde, a nepředpokládati znalost věci do té míry, jako se stalo v mé statí ze 16.května. Pokusím se učiniti to stručně, jak jen možno.

Ve sporech mezi arcibiskupem Janem z Jenštejna a dvorem krále Václava IV. stojí v popředí otázka vzájemného poměru moci církevní a moci státní. Doba Jana z Jenštejna představuje úsilný pokus uplatniti práva a privilegia vítězné církve právě v době, kdy i u nás se probouzí oposice proti nim. Jan z Jenštejna chová se v tom s tím větší neustupností, čím více je si vědom, že má plný mravní nárok, aby hájil suverenity a magnificence církve. Je to muž velmi vzdělaný, jenž v nejednom traktátu řeší palčivé otázky své doby /v tom již i základní problémy husitství/, muž svatého života, asketa, mystik, básník, horlivě oddaný myšlence nápravy mravů a prohloubení zbožnosti v kléru i lidu, mimochodem řečeno i přítel myšlenky, aby statky selské na rozsáhlých statech církevních staly se plným dědičným majetkem sedláků /kterou později doporučoval Hus/. Jeho předním úředníkem ve správě arcidiecéze je konečně Jan z Pomuka, generální vikář. Již z toho, co pověděno, musíme souditi, že osobním tajemníkem a potom generálním vikářem takového arcibiskupa mohl býti jen muž příkladný a dobré pověsti.

Mocenské sebevědomí Jenštejnovo utkalo se nepřátelsky s mocenským sebevědomím mladého, proslulého krále /podrobnosti můžeme pominouti/ - a kdyby byla se splnila vůle hněvných záchvatů Václavových, byl by býval nepochybně katem utopen Jan z Jenštejna ! Chorobné rozčilení královo odnesli zaň jeho přední zástupci, z nichž Jan z Pomuka zaplatil je životem. Praví-li arcibiskup ve svém stížném podání papeži, že Jan z Pomuka zemřel jako mučedník, je to doslova pravda. A životopisec Jana z Jenštejna, jenž líčí nám ve spisku z r.1401 ctnosti jeho a svatý život jeho, dotýkaje se mimochodem i osudu Pomukova, opakuje : "Ctihodný Jan, generální vikář, milostí Boží stal se mučedníkem, byv pálen, nohama šlapán, posléz utopen, načež zářícími divy objeven jest; což poněvadž se nedávno stalo a bez toho celé zemi známo jest, tuto pomíjím, ač je to pamětihodné, a jak myslím, již i jině obšírněji poznamenáno jest." Tedy zde máme osm let po skutku, již zprávu o zázracích a máme naznačeno, že "passio", tj. utrpení mučednické s následujícími zázraky je již snad podrobně-

již zaznamenáno, lze říci - v legendě svatojanské, v první legendě svatojanské, kterou šťastná náhoda může konečně ještě vynést na světlo. A jiný současník, opat augustiniánský v slezské Zaháni, Ludolf /jenž byl v Praze studoval/, píše již, jak se zdá, r. 1398, tedy pět let po smrti Jana z Pomuka o utopení jeho, "ctihodného onoho muže, milého Bohu i lidem, Němcům i Čechům." To je chvála, z níž zůstane kus, i když vyloučíme náležitý díl obvyklé epitafové uznalosti a jež v souvislosti s tím, co výše bylo pověděno, opravňuje k úsudku, že Jan z Pomuka žil jako člověk i jako kněz životem příkladným.

Soudě tak, rozcházejí se ovšem diametrálně s drem Herbenem. Neboť dr. Herben učí o Janu z Pomuka, že byl mnohoobročníkem, že byl jedním z nejbohatších prelátů pražských, že půjčoval peníze kněžstvu i šlechtě způsobem neslušným /tj. pod hrozbou klatby církevní/, že měl časté soudy o dluhy a že měl a stavěl domy v Praze -- krátce, že na něm dle svědectví dějin nebylo nejmenší svatosti, naopak, že byl muž prohnáný. Nuže : ze všech těchto žalob Herbenových je pravdivá pouze jediná, tj. že Jan měl více obročí. Ale třeba dodati hned, že to bylo tenkrát u osob předního kléru českého zjevem pravidelným. Také např. slavný učitel Husův a spoluvůdce husitství, věhlasný M. Štěpán z Kolína byl mnohoobročníkem. O Janu z Pomuka ukázal ostatek již P. Štědrý r. 1906, že neměl současně více obročí nežli dvě, tedy tolik, kolik dovolil později reformní koncil tridentský. S těmi domy to bylo tak : víme, že ve spolku ještě s jiným písařem /tedy ne pouze z vlastních prostředků/ začal písař Jan stavěti dům, "dům", na němž zednická práce stála všeho všudy 3 kopy /tj. asi 420 K předválečných.

Ve svém domě /nejspíše témže/, jak čteme později, dal ještě vystavěti studnu, jejíž voda měla sloužiti nějaké sušárně nebo sladovně. A s těmi 13 případy půjček a domnělých soudů o dluhy to bylo takto : ve třech případech jde o půjčku 15 grošů, ve dvou o půjčku 30 grošů, jednou 41 grošů - vesměs kněžím z venkova, kteří /dohadují se/ prodávající za úředním jednáním v Praze u konsistoře, nestačili se svou hotovostí a poprosili písaře arcibiskupova o kratkou výpomoc na 14 dní nebo 3 neděle. Dále jde o půjčky 1 kopy /140 K/, 2 kop /dvakrát/, 2 3/4 kopy /to byl dluh za koupený od Jana zákoník církevní/. V jednom případě jde zcela zřejmě o pouhé úřední složení peněz v kanceláři Janově, v druhém případě o něco podobného. Zbývá tedy jediné půjčka 16 kop, kterou poskytl Jan spolu s písařem císařské kanceláře /tedy nikoli sám, patrně tolik neměl/ r. 1377. O žádných soudech není řeči, peníze se půjčovaly b e z ú r o k u a ovšem pod hrozbou klatby církevní, jak to bylo tenkrát pravidlem. Týmž "neslušným" způsobem půjčoval peníze i Mistr Jan Hus.

Zde má čtenář názornou ukázkou, jak se vědou, která nenalézá dosti otrých slov proti "drzosti kněžských dějepisců", falšujících skutečnost, vzdělává pravda ! "Jak patrně, široko daleko věděli lidé o doktoru Johánkovi, když si chtěli vypůjčovat peníze" píše Herben ... Tak se to dělá ... A Herben protestuje proti kultu Jana Nepomuckého také jménem národní m r a v - n o s t i

Z psychologie tehdejšího náboženského života třeba usuzovati, že by Jan z Pomuka byl za příznivých okolností uznán za svatého mučedníka brzo po své smrti, řekněme třeba po smrti Václavově. Případ byl podobný případu Becketovu /třebas že za pána

odpykal služebník jeho/, a kdyby schisma nebylo učinilo kurii zbaběle bezmocnou vůči Václavovi, bylo by jistě v tém směru se něco stalo. Ale i v Čechách musily znenáhla velké děje, jež zplodilo husitství zatlačovati paměť událostí z r. 1393 do pozadí. Přes to senační umučení jednoho z nejpřednějších prelátů českých, fakt, že sám Václav IV., král římský a český, pálil v mučírňách boky jeho pochodní, žilo v paměti a fantasii lidu dál - již v první polovici 15.století vyskytují se zprávy, že Jan byl umučen, protože káral nedostatky a hříchy Václavovy a v polovici 15.století ujišťuje nás vídeňský profesor Ebnendorfer /jenž pobyl r. 1433 v Praze/, že se vypravuje, že Jan z Pomuka byl utopen, protože odepřel prozraditi králi o b a h z p o v ě d i k r a l o v n i n y . A po dvaceti letech, opakuje totéž /jak se zdá nezávisle od vídeňského profesora/ starý mistr český, jenž v posledních letech svého nešťastného života byl jaksi učitelem krále Jiřího ve vědách státních, Mistr Pavel Žídek /nar. asi 1413/. Tradice taková tedy jistě v 15.století v Čechách žila, event. se tu šířila. I Žídek, i lidové /lze říci/ Letopisy české /stol. 15/ vědí již o určitém zázraku /Vltava vyschla po utopení Janově/ a popisují hrob Jana z Pomuka v kostele sv. Víta, k němuž prý pojí se pověrečná účta.

Tedy zde - pouhých 80 let po smrti Janově - máme již v podstatě všechno, historii i legendu, a můžeme se přesvědčiti, že kdyby došlo ke svatořečení Jana z Pomuka ke konci 15.století, byl by býval svatým ovšem prohlášen Jan utopený r. 1393 a

pravděpodobně by mezi příčinami umučení jeho byla uvedena obrana zpovědního tajemství. Snad ne na místě prvé, snad však ano - neboť legenda pravidlem vítězí nad historií. Tím naznačují zároveň, že kloním se k mínění, že to, co věřilo naše 15.století o zatajení zpovědi královny jako vlastní příčině Janova umučení, považují za plod lidského d o h a d u , ale k a t e g o r i e k y neodvážil bych se popříti možnosti, že Jan zpovědníkem královny byl. Hlavní je přece, že všechny podstatné podmínky pro vznik nového svatého tu byly již v 15.století /tedy dávno před vznikem jezuitského řádu/ a že nebylo třeba než příznivější situace, tj. např. zesílení katolicismu v zemi, aby ke svatořečení došlo. Od konce 16.století, od probuzení katolického sebevědomí v Čechách, pozorovati je již kult sv. Jana v skutku ve vsí formě, kult jevíci se v účtě jeho hrobu, v ódách naň, v zařazování jeho mezi patrony české a pod., takže historik neubrání se domněnce, že by katolíci v Čechách vymohli si znenáhla svatořečení nového světce a patrona, i k d y b y n e b y l o d o š l o k B í l é H o ř e a tím úplné restauraci katolického panství v zemi. Bojovná menšina katolická by takové posily mohla užítí a potřebovatí zajisté mnohonásobně.

Ale kdyby v té chvíli, tedy před r.1620, byli si čeští katolíci vymohli svatořečení Jana z Pomuka, byl by za svatého prohlášen pravděpodobně kněz Jan Nepomucký, utopený r. 1383. Neboť český kronikář Hájek /psal r. 1541/ sveden omylným datem o smrti Jana z Pomuka v jednom ze svých pramenů /1383 místo 1393/ a nalézaje v jiných pramenech správné datum 1393, pomohl si jednoduchým způsobem : udělal v omylu z jediného Jana z Pomuka d v a J a n y N e p o m u c k é : prvního, jenž byl r. 1383 utopen pro smlčení zpovědního tajemství, druhého, utopeného r. 1393 pro spor arcibiskupa s králem. Lze říci, že Jan

legendy, jak se vytvořila v 15.století, a Jan historie, ale zbavený zásluh svatosti, jež mu přiznávali vrstevníci, byli Hájkem takřka r o z ř í z n u t í v e d v é ; hmatavou památkou existence p r a v é h o Jana z Pomuka, oba Hájkovy Jany v jedno spojujícího, byl jen hrob jeho s ostatky jeho v kostele svatovítském, k němuž pojila se čím dál tím patrnější úcta věřících. Poznamenávám ještě, že jméno "z Pomuka" a "Nepomucký" je jedno a totéž; v novější době ovládl pro starý Pomuk název Nepomuk. Jinými slovy : i jméno prozrazuje, že Hájkovi dva utopení Janové vznikli z jedné a téže osoby, jinými slovy nový Jan Nepomucký že je starý Jan z Pomuka.

Autorita kroniky Hájkovy byla v té době, nemající o kritickém dějezpytu pojmu, taková, že znenáhla o h y b a její zvítězila /je věru s podivem, že nekatolické Čechy 15.století nedovedly kroniku Hájkovu paralyzovati dílem, sepsaným v duchu většiny národní/, a ovládla úplně např. známého vlastence a historika českého doby pobělohorské, jesuitu Balbína, když r.1670 napsal pro velkou mezinárodní sbírku "Životy Svätých" životopis Jana Nepomuckého. Při tom díval se na práci svou jako na legendu, jež může volně doplniti z dohady nebo výmyslu podrobnosti, které mají doceliti a okrášliti skrovná data zřídel pramenných. Tato byla vskutku skrovná : právě hlavních našich svědectví o Janových nárocích svatosti, v tom zejména důležitých vět z životopisu Jenštejnova, Balbín neznal vůbec ! Balbín patřil nepochybně k těm, kteří si svatořečení Jana horlivě přáli, a v zápalu svém, o němž vším právem lze předpokládati, že pryštil z motivů víc česky vlasteneckých než nábožensko-katolických /jsou to tři horliví Češi, kteří takřka zahajují boj za uznání světcovo : Balbín, Dlouhoveský a Pešina/, byl ochoten pomáhati tomu i stvořením potřebné legendy, jež v podstatě rozvedla a zbasnila stručnější zprávu Hájkovu o Janu, utopeném r.1383.

Je vůbec pozoruhodné, že systematické úsilí katolických Čech dosáhnouti svatořečení Jana z Pomuka, počíná se teprve s Balbínem a dobou jeho, p ů l s t o l e t í p o B í l é H o ř e ! Kdyby agitační výklad, že totiž jesuiti potřebovali Jana Nepomuckého, aby jím mohli zaplašovati z české mysli památku Husovu, měl býti blízek pravdě, čekali bychom, že vítězná církev sáhne po novém svatém hned ve chvíli, kdy ho nejvíc potřebovala v boji proti kacířům, proti Husovi a Lutherovi, tedy v létech násilné protireformace po Bílé Hoře. Ale vidíme, že teprve, když rekatolisace země byla dokonána a nebezpečí kacířství již valně nehrozilo, teprve v době, kdy č e s k ý ž i v e l pevně zasedl na přední místa a prebendy české hierarchie, teprve tenkrát počíná svůj proces s Římem o uznání Jana za svatého. Počíná se rozsáhlá, po celá desítiletí trvající agitace za blahořečení a svatořečení Janovo a zároveň vyrůstá jako lavina ctění svatého Jana i zázraky jeho /při tom jeden pražský jezuita ostře ztepál nedoložené podrobnosti biografie Balbínovy/. Řím se vytrvale zdráhá. To je také fakt významný a agitací Janu Nepomuckému nepřátelskou ku podivu zanedbávaný. Nedovedu domysleti se přijatelnějšího vysvětlení neochoty Říma leč v nedůvěře jeho k akci, mající zřejmý ráz českonacionální. Konečně r. 1715 zřizuje Řím v Praze komisi vyšetřovací, před níž svědkové ze šlechty i lidu skládají přísahy, že pověst o svatosti, mučednické smrti a zázracích Jana Nepomuckého udržuje se v Čechách od pradávnych časů, že se mu od nepamětných dob vzdává úcta jako svatému. R.1719 při ko-

misionelním ohledání hrobu světceva nalezen byl neporušený jazyk /přítomni byli tři lékaři, z nichž dva z univerzity a dva ranhojiči; ale nepoznamenávám toho, abych se zázraků zastával/ a s protokoly o všem tom do Říma poslanými jdou k papeži přímluvné prosby evropských panovníků, biskupů, universit - "celá katolická Evropa", dí Herben, z jehož spisu čerpám, "uvedena byla v pohyb", aby /zde opouštím Herbena/ pomohla katolické Čechii k svatému tak horoucně žádanému. Tak byl r. 1721 Jan Nepomucký prohlášen za blahoslaveného, a r. 1729 - po nových šetřeních, přísahách, protokolech - za svatého. Základem obrazu, jež si kongregace sv. ritu a po něm kanonisační bulla papežská učinila o novém svatém /jehož ostatky odpočívaly u sv. Víta/, byl Jan z Nepomuka, utopený r. 1383, podle vypsání Hájkova a Balbínova : jeho historické základy šly vlastně zpět jen k Židkovi a Starým Letopisům.

Snesl jsem, třeba stručně, všechna hlavní data, aby každý mohl posouditi, oč jde. Dr. Herben praví : vyhlášení Jana Nepomuckého svatým je p o d v o d e m . Já pravím - a se mnou skoro všichni novodobí historikové čeští, pokud se o otázce vyslovili, mezi nimi v první řadě Palacký : při svatořečení stal se o m y l , stal se omyl přes usilovnou a dlouhotrvalou snahu osob zúčastněných dopídati se starších nebo spolehlivějších zpráv historických, omyl, zaviněný nedostatečností tendejší nauky historické a především chybou kroniky Hájkovy, omyl v tom smyslu, že p r a v é m u Janu z Pomuka, tj. mučedníku pochovaném v hrobě u sv. Víta, v hrobě vedeném v uctivé nebo zbožné patrnosti od r. 1393, přičtena byla vedle novějších důkazů zásluh jen část titulů úcty, na něž měl nárok. Tj. jen ta část, která záležela ve staré legendární tradici, postižitelné již v husitském století, že byl umučen pro porušení zpovědního tajemství. O h i s t o r i c k y sdostatek dosvědčených titulech svatosti z let 1393-1401 - titulech svatosti ovšem, opakuji, s katolického stanoviska, jak zejména je vytýká životopis Jana z Jenštejna z r. 1401 - nevěděl kanonisační proces n i č e h o ; nadto byl přiřčen světcí Hájkův falešný rok úmrtí a dodána řada dat podrobnějších o mládí, studiích a životě, čerpaných z románové legendy Balbínovy.

Je nesporno, jak např. z právě dotčené legendy Balbínovy a nepochybně i z některých novodobých zázraků vysvítá, že v horlivé snaze české Prahy svatořečení v Římě vymoci, pia fraus spolupůsobila. Ale nic víc - ona sama světce nestvořila. Bezpočetné přísežné výpovědi svědků o starodávné úctě svatého Jana v Čechách a o divích jí způsobených do této kategorie nepočítám - to je obvyklý zjev náboženské víry a sugesce. Ale kritická historie, odsunující omyly kanonisační buly, mohla brzy konstatovati, že Jan z Pomuka, pochovaný u sv. Víta, jenž byl r. 1729 vyhlášen za svatého /hlavním objektem kultu středověkého svatého je tělo jeho, jsou tělesné pozstatky jeho a zázraky nad nimi se udávající jsou předním důkazem svatosti jeho/, má /se stanoviska středověké církve/ nároky svatosti historicky dosvědčené. Jen neznalostí těchto svědectví, ležících ve vatikánských archivech, se stalo, že kanonisační bulla nevyšla především od skutečné historie Janovy, nýbrž že vybudována byla na závěrech, učiněných z novodobých zázraků a z legendární tradice, jednak nové i jednak ad hoc vymyšlené, jednak však velmi staré, tj. v pravém slova smyslu legendární. Věřící katolík má se svého stanoviska, tuším, právo, skloniti se

před mluvou zázraků a neobětovati staré legendární tradice, církevně nepoutany historik, nedá-li nic ani na domnělé zázraky, ani na tradici z 15.století, musí vyznati, že h i s t o - r i c k ý Jan z Pomuka zasloužil si s katolického stanoviska svého svatořečení. N e b o ť v s k u t k u n e j d e o d v ě r o z l i č n é o s o b y , dva Jany z Pomuka, nýbrž o jediného Jana z Pomuka, pochovaného u sv.Víta, o j e d i - n ě h o s v ě t c e s d v ě m a /lze říci/ l e g e n - d a m i nebo s dvojí historií. Legenda o Janu, jenž prý byl utopen r. 1383, protože nechtěl zraditi zpovědní tajemství, táž legenda, již se přidržela bulla kanonisační, je jasně po- stižitelným omylem. Historie o Janu zmučeném r. 1393, zmučeném pro hněv králův na věrného služebníka arcibiskupova, historie, vyvinuvší se již během 15.století obvyklou v takových případech cestou v legendu o mučedníku zpovědního tajemství, je s k u - t e č n o s t í d ě j i n n o u a náleží k typickým ukázkám, jak vzniká středověký světec ve víře potomstva. Proto také ne- poskytuje důvodu k námitkám - leda tomu, kdo by chtěl legendy svatých odmítati zásadně. /.../

A historik musí také vyznati, že vedle převážné většiny sva- tých středověkých, kteří jsou dílem lidové sugesce, omylu nebo státního či církevního zřetele účelového, náleží svatý Jan Nepo- mucký k tomu menšímu počtu svatých, kteří snesou historickou zkoušku své světecké legitimace, zkoušku, myšlenou ovšem se stanoviska středověkého křesťana a užívající měřítek jeho ná- zoru a zkušenosti přiměřených. On jediný, dodejme mimochodem, z českých svatých musil uznání své vykoupiti mnohonásobnými pro- cesy před římskou policií svatosti se všemi nepříjemnostmi s tím spojenými : výslechy, přísahami, komisemi, protokoly, teles- ným ohledáním atd., on jediný, ač byl kandidátem svatosti hned od své smrti, musil zažiti, že ztratily se původní doklady je- ho práva a že zloba času splekla a pokazila mu proces jeho ve chvíli konečného úspěchu. Teprve věda, nikoli církev, odsunují- cí stranou kanonisační bullu a obnovující proces na základě svého nového materiálu, mohla uhoditi na spravnou cestu, mohla jej rehabilitovati.

Tuto cestu kritické revise nastoupila řada historiků od bystrého augustiniána Eliáše Sandricha /P.Athanasia/ od roku 1747 počínaje. Výrok jejich zněl : stal se omyl v osobě, ni- koli ve věci, přičemž ovšem z "věci", tj. z Jana jako mučed- níka zpovědního tajemství, snažili se, s Dobnerem v čele, za- chrániti co nejvíce. Stanovisko Dobnerovo zaujal např. i Pa- lacký. Pan dr.Herben má ovšem odvalu i tuto snahu po poznání pravdy, spojenou s obětí pro historiky kněze, jako byl např. Dobner, pozoruhodnou /musili zavrhnouti kanonisační bullu pa- pežskou, jakožto na omylu vybudovanou/ zneuznati a nazývá po- kusy vsunouti na místo zmatečné legendy v bulle kanonisační legendu pravou o p ě t o v n ý m p o d v o d ě m ! Má od- valu vyčítati Palackému a Tomkovi polekanost a nemožnost cha- rakteru, že nevyvrátili legendu svatojanskou, jako prý to mistrovsky učinili dějepisci němečtí. /.../

Poukázal jsem již na knihu Delehayovu, kterou musí každý znáti, chce-li spravedlivě, tj. s porozuměním souditi o le- gendách svatých. A upozorňuji opětovně na to, že skoro ve všech těch zázracích jde o plod fantazie lidové a že ony jsou zároveň důkazem naivní poctivosti, s jakou legenda vzniká. Ma-

zaný jesuita dovedl by si přece, kdyby chtěl, vymyslet zázraky invence dokonalejší ! To vše, co Herben tak uráží, třeba posuzovati jen z ducha doby, nikoliv měřítky moderními, z duše, řekl bych, náboženského dítěte, již byla právě doba baroku. A badatel taktní a vzdělaný neponese to na ulici k veřejnému posměchu, zejména, jde-li o památku toho, jenž víře tisíců je svatým Páně. /.../

A kdyby byl dr. Herben všiml si knihy Krausovy /husitství v literatuře, II./, která dosud nejpodrobněji probrala ohromný materiál, podávající odpověď na otázku, jak se kult svatojanský zračí v literatuře, poznal by s překvapením, jak ryzí ethický proud nese namnoze tuto učenou a lidovou produkci /Jan "slavený hlavně jako ochránce cti, v lidu stal se otcem sirotků a vdov a utěшитelem zarmoucených vřbec"/, poznal by, jak poměrně nepatrnou roli hraje v celé té rozsáhlé literatuře myšlenka potírati Husa Janem z Pomuka /třebas by závěry autorovy se někdy nesly v opačném směru/ a poznal by např., že v poslední fázi boje o svatořečení Janovo zjednal si o ně největší zásluhy protijesuitský horlilatel a svobodný zednář hrabě František Antonín Špork !

A ovšem ani v otázce nazírání na dobu pobělohorskou nedohodnu se s drem Herbenem nikdy. Dohoda je nemožná, protože nesmím a nedovedu chtít nic jiného, než hledati a poznávat, jak věci vskutku byly, zastávati pravdu "padni komu padni". /.../ Proti-reformace není žádným absolutním "temnem" jako není doba předbělohorská žádným absolutním světlem : kdo věří opaku, je vědecké dítě. Po bezpříkladném vzepjetí české duševní vůle a síly v době husitské dostavuje se úpadek velmi záhy; století šestnácté nese mnohonásob stopy jeho, jediná Jednota Bratrská ční tu nad průměr. Bílá Hora je konečně také /ne pouze ovšem/ důsledkem tohoto úpadku, vyčerpání, vnitřní rozervanosti a nešťastných kulturně politických aliancí. A duševní prázdnotu doby po vestfálském míru zavinilo ne pouze řádění vítězné Vídně nebo Říma, nýbrž také hospodářské zničení země, zničení měst a vřbec proletarisace obyvatelstva po hrozné válce, jež trvala tři desetiletí. Totéž vidíme zajisté v sousedním Německu.

Ale ten národ český, který zbyl v zemi a který byl většinou násilím obrácen k víře katolické, je přece také kusem našich dějin, částí našeho národního tělesa, složkou naší bytosti, a nerozumím, proč by český historik neměl sledovati s pozornou sympatií, jak staral se a pracoval, aoy z bolesti bídy a zkazy se povznesl k novému sebevědomí a nové národní naději. Že se to mohlo dít jen pod praporem vítězného katolicismu, bylo dáno poměry nezměnitelnými; sympatie naše k protestantským Čechám předbělohorským budiž sebevětší, uznati musíme, že, kdyby nebyli noví duchovní předáci nového národa, tj. katoličtí kněží řádoví /v tom ovšem i jesuitští/ a světští hlídali a rozplamenovali plamen české naděje, víry a lasky, b y l o b y p o n á s v e t a ! V této souvislosti bylo i svatořečení Jana z Pomuka, ať již jakkoli o něm soudíte, zbraní bitevní; rozčilování /jak jsem vyložil, věcně málo nebo nic neopodstatněné/, že jím měl z pověsti lidu býti zatlačen Hus, je nemístné také proto, že náleží do doby, kdy Hus již jen malé menšině Čechů mohl něco znamenati - třeba vyznati opět, že ani doba předbělohorská u nás o Husovi vskutku mnoho nevěděla, spisů jeho takřka neznala a o velikosti jeho měla ku podivu nedokonalou představu. /.../

Protireformace /přes to, že nepřestaneme odsuzovati násilí, jímž podlomila mravní a náboženské sebeurčení většiny a nezapomeneme, že je to doba ponížení a upadku/ nám vnutila jednotu víry a tím po dlouholetém vnitřním zápase, znovu a znovu vybíjejícím se v zhoubné války občanské, vnutila zároveň období poměrného vnitřního klidu, sbírání sil, za něhož mohl se decimovaný národ počtem víc než zdvojnásobiti, stvořiti si sdostatek /převahou kněžské/ inteligence, jež potom za příznivějších okolností mohla boj za osvětlení a duchovní osvobození národa vésti k další etapě úspěchu. Trvám i při tom, co jsem pověděl o baroku - s předpokladem absolutního "temna" se fakt ten jistě nesnáší/a o to mi pouze šlo/; zdá se mi také pozoruhodným, že celek národní napojil se kulturou jeho tak plně a žádostivě. Barok je dvojencem gotiky, vedl národ znovu k mystice, citu, vnitřní hloubce - pro českého historika bude jednou vůbec nejpozoruhodnější, že jen veliké vlny mystického vznětu, jakými byly gotika a barok a příbuzný romantismus, zažity byly českým prostředím nejplněji a nejvášnivěji. /.../

Ještě jiné otázky musím se dotknouti. Pan dr. Herben se táže, jakým právem já, jako český historik, stavám se apologetou církevním? Mohl bych odpovědět, že povinností mou je ujmouti se ohrožené pravdy, třebaš by šlo o posmívaného Jana Nepomuckého, jinými slovy: sloužiti věci pokroku i proti omylům tzv. pokrokařů. Ale odpovídám jinak, odpovídám otázkou: proč se stal apologetou církve katolické největší náš historik, otec národa, František Palacký? Okolnost, že byl protestant, potomek starých husitských Čech, objevitel velikosti nusitství, dodává faktu tomu významu nemensšího než okolnost, že životní zkušenost, moudrost a laska k národu, jimiž vynikal, dávají slovu jeho váhu a autoritu zcela mimořádnou. A byl to František Palacký, jenž jak říká "nemohl nezkormoutiti se nad krutou nenávistí, která se objevuje v tisku nejen proti církvi katolické, ale i proti náboženství vůbec", byl to Palacký, jenž vyznal, že "každý sprostě věřící katolík, který jinověrců zeloticky nezatrácuje, mnohem milejší mi jest, nežli vysoce učený bezvěrec", který napsal, že "církev katolická v Čechách způsobila po celý čas bytu svého nepoměrně více dobrého nežli zlého." Mohl bych citovati dále... Náš soudobý Anti-Palacký, dr. Herben, říká ovšem: "poměr českého národa k Římu je jediná obžaloba..." nebo dokonce: Dobrý Čech nemůže býti dobrým katolíkem!

Proč tak psal a mluvil Palacký? Tuším, že jednak z pravé svobodomyšlnosti /ač mu také přezdívali reakcionář a klerikál/, "která vždy a všude bývá snášlivou, ctíc svobodu také jiných lidí a uznávajíc oprávněnost každého přesvědčení, kterékoli nevede k nepravostem!" Jednak proto, že poznával, že agitace proticírkevní pochází k příkladu a vzoru cizích protičeských živlů. Dále proto, že vážil si církve jako pávy mravně náboženské výchovy lidu, konečně i proto, že poznáv "ohromné to zlé, co z rozbrojů a pútek o víře uvalilo se na ubohý národ náš", snažil se odvrátit mysl od bojů církevních a náboženských a vésti je k podstatě křesťanství: k lásce k Bohu a lidem vůbec.

HISTORIE JANA Z POMUKU

Světce, jež barokní ikonografie obklopila svatozáří z pěti hvězd, symbolizujících pět písmen slova "taoui" - mlčel jsem - byl skutečně natolik mlčenlivý, že dodnes nejen nevíme, jaké to bylo tajemství, pro jehož zachování zemřel, ale že se nám ani nezachoval /nebo dosud nebyl objeven/ jediný jeho osobní projev, dopis, kázání apod. A přece je to náš historicky nejlépe dokumentovaný světec a díky množství zachovaných dokladů, pocházejících většinou z jeho ruky, a díky pilným historikům můžeme takřka den ze dne sledovat běh jeho života.

První doklad o jeho historické existenci je datován 30.6.1369. Je to opis bully papeže Urbana V., jejíž ověřovací formule zní: "Ioannes natus quondam Welflini de Pomuk, clericus Pragensi dyocesis, publicus auctoritate imperiali notarius" - Jan, syn zemřelého Velflína z Pomuku, klerik pražské diecéze, z císařské moci veřejný notář.

Předpokládá se, že mu v tu dobu bylo něco přes dvacet let. O jeho dětství nejsou žádná zprávy. Je však doložen rychtář Velflín na cisterciáckém zboží v Pomuku, který mohl být jeho otcem. Byl to pravděpodobně Němec, protože v cisterciáckých kláštorech a na jejich zboží německý prvek v té době převládal, a jméno Velflín je snad zdvojnásobením jména wolfgang. O Janově matce nevíme nic, ale protože Jan uměl česky, jak z jednoho písemného dokladu výslovně vyplývá, není vyloučeno, že byla Češka. Nevíme ani o jeho příbuzných, později se v listinách objevuje jeho služebník a písař Dominik z Budějovic, a jakýsi Martin z Pomuka, kněz, kterého Jan uvádí do funkce. Jistě nevíme nic o jeho osobních kontaktech a přátelích, snad mimo dobu studií v Padově, kdy lze vystopovat různé přátelské kontakty s jinými studenty.

Převážná většina dokladů o Janově životě jsou úřední listiny, které buď sám sepsal, nebo kde je uveden jako svědek. Zachovalo se asi 20 latinských listin vyhotovených nebo potvrzených veřejným notářem Janem z Pomuku, a mnoho jiných v prepise. Z roku 1370 je zmínka o Janovi jako o spolustolovníku arcibiskupově. Znamená to, že byl členem domácnosti arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi. Arcibiskupský dvůr stál tehdy při malostranském konci Karlova mostu, v místech, kde je dnes blok domů mezi Dražického náměstím a Josefskou ulicí. Šlo o komplex budov a hospodářských stavení, vlastní palác byl nádherně vyzdoben za biskupa Jana z Dražic. Zachovala se z něho jen věž, vše ostatní bylo zničeno za husitských bouří. Tam strávil Jan většinu svého života a u Mostecké věže, na rozhraní dvora arcibiskupova a území, patřícího maltézským rytířům, byl pak zajat.

Od r. 1373 byl písařem a pronotářem u soudu generálních vikářů. Od 3. ledna 1373 do srpna 1381 zapisoval den za dnem do nové úřední knihy všechna jednání, která se před soudem odehrávala, velmi podrobně, pečlivým, uhlavným písmem. Šlo o nejrušnější agendu, o zakládání a obsazování beneficií, smlouvy a spory, kde jednou ze stran byla duchovní osoba či instituce, o disciplinární záležitosti kléru apod. Je z toho možno utvořit si živý obraz o tehdejších poměrech v církvi, ovšem spíše o jejich horší stránce. V r. 1373 zapisoval Jan také průběh vyšetřování poměrů v johanitském řádu, kterým z papežova příkazu pověřil tehdejší arcibiskup svého generálního vikáře Borše. Byli přítomni vyslýcháni jako svědci i laici, např. sloužící.

Zápisy pořizoval Jan latinsky. V r. 1373 podali také dva pražští faráři spolu se zástupci žebravých řádů do Avignonu k papeži žalobu na Jana Milíče z Kroměříže, kterého obvinili z kacířství. V r. 1374 přišla z Avignonu ostrá bulla s výčitkou arcibiskupovi, že již dříve nezasáhl a nic nehlásil. A tak probíhalo roku 1374 na základě udání vyšetřování s Milíčem a jeho žáky. Jan z Pomuk byl všem jednáním osobně přítomen a jeho rukou je psán protokol o jejich poslední fázi. Díky jemu jsme podrobně informováni o jejím průběhu. Nacházíme zde i náznaky, že tehdejší Janův představený byl milíčovcům nakloněn, podobně jako arcibiskup Očko a císař Karel IV., nikomu nebylo kacířství dokázáno a spor, který zprvu vypadal hrozivě, skončil pro Milíčovy odpůrce fiaskem.

V tu dobu nebyl Jan knězem, neměl žádné beneficium a žil z poplatků za notářské úkony. Z dubna 1376 se zachovala smlouva, kterou uzavřel se zedníkem Levym z Újezda, kde si dal společně ještě s jedním písařem postavit dům 11,85 m dlouhý a 4,15 m široký. Později si dal u tohoto domu vykopat i studnu.

V noci z 15. na 16. října 1378 byl u arcibiskupa Jana Očka z Vlašimě jeho synovec, míšeňský biskup Jan z Jenštejna, v tu noc měl prorocký, hrozivý sen o rozkolu v církvi, o němž druhého dne vyprávěl členům arcibiskupovy domácnosti. V tu dobu vlastně již ke schismatu došlo, ačkoli do Prahy o tom ještě nedošla zpráva. Římského papeže Urbana VI. opustili jeho kardinálové a prohlásili jeho volbu za neplatnou, "protože prý jednali pod nátlakem strachu", a zvolili vzdoropapežem svého kolegu Roberta Ženevského, který přijal jméno Klement VII. Urban VI. jmenoval nové kardinály, mezi nimi i Jana Očka z Vlašimě, a na uprázdněný pražský arcibiskupský stolec dosadil Jana z Jenštejna. O tři dny později jmenoval císař Karel IV. Jenštejna kancléřem svého syna Václava. Zakrátko nato, 29. listopadu 1379 Karel IV. zemřel.

Jan z Jenštejna se postavil nekompromisně na stranu římského papeže, kterého pokládal za pravou hlavu církve přes jeho četné osobní chyby, a slíbil mu věrnost. Chápal celou věc především nábožensky, jako velkou ránu na těle Kristově, jako dáblův úklad, a později, když viděl neúspěch všech diplomatických akcí a lidského usilování, obrátil se o pomoc k Matce Boží. V tehdejší duchu měla být tato prosba vyjádřena symbolicky svátkem Navštívení Panny Marie, kdy mladá, svěží, Duchem svatým naplněná Maria, symbolizující obnovenou církev, jde přes pahorky a údolí navštívit starou, unavenou Alžbětu, která je symbolem upadlé církve Jenštejnovy současnosti.

Ale nešlo jen o problém náboženský. Byl to i problém mocenský a politický, který byl odrazem rozpadu univerzální křesťanské říše. Protektorem Klementa VII., který sídlil v Avignonu, byl francouzský kral. Císař Karel IV. se na sklonku svého života k této otázce jasně nevyjádřil, Václav IV. byl sice na straně římského papeže Urbana VI. a stíhal stoupence avignonské strany ve svém království, ale tajně s Avigninem vyjednával a využíval situace - podobně jako jiní panovníci té doby - k získání maxima výhod od toho papeže, který byl na jeho moci závislý. Šlo přitom nejen o podporu politických záměrů, ale i obsazování beneficí lidmi blízkými králi bez ohledu na jejich mravní a duchovní kvality, často za zády arcibiskupa, protože obsazování mnoha obročí spadalo přímo pod pravomoc papežovu, dále o výnos papežských desátků a prodeje odpustků, s nimiž

král mohl do značné míry disponovat.

V Praze byli hlavními stoupenci avignonského papeže děkan vyšehradské kapituly Kuneš z Veselé a děkan svatovítské kapituly Hynek Kluk. Ti získali na svou stranu bývalého rektora juristické fakulty Jindřicha ze Stvolénky. Tento Jindřich byl oltářníkem v kapli sv. Erharda, Otýlie a Albana v rozestavěné svatovítské katedrále. Založil ji Jan Očko z Vlašimi /odtud se jí říkalo také kaple Vlašimská/, a nadal ji statky, které vynášely ročně 22 kop grošů k obživě oltářníka této kaple, na vydržování jednoho klerika, na příspěvky chudým studentům a almužny žebrákům i na výroční bohoslužby v den výročí Očkovy smrti. Právo obsazovat benefícia v této kapli měli členové Očkovy rodiny, tedy po jeho smrti Jan z Jenštejna a jeho bratři. Když arcibiskup a král rázně zasáhli proti stoupencům avignonské strany, uprchl Jindřich ze Stvolénky ze země a na uprázdňené beneficium oltářníka byl dosazen Jan z Pomuka. Bylo to nejspíše začátkem r. 1388 a v tu dobu ještě nebyl knězem, ale získal tím vlastně pevný příjem a byla mu otevřena cesta k dalšímu studiu a k zastávání důležitějších funkcí v církevní administrativě, které nebyly spojeny s žádným obročím. Jeho jmenování oltářníkem v Jenštejnově rodové kapli bylo jistě projevem důvěry a sympatií, které k němu Jenštejn choval.

V létě 1380 vypukl v Praze mor a v průběhu toho roku zemřelo v pražské diecézi nejméně 179 farářů a oltářníků. Jan z Jenštejna byl tehdy s králem v říši, mnoho hodnostářů z Prahy uteklo, ale podle záznamů v úředních knihách pracoval Jan z Pomuka i nadále na svém místě. Tehdejší generální vikář vydal nařízení, že v případě farářova úmrtí se má místní děkan postarat o pravidelné bohoslužby a udílení svátostí věřícím a že má také pořídit řádný soupis všeho inventáře a uschovat všechny cenné věci patřící k opuštěné fari.

5. září 1380 se objevuje na listině se jménem Jana z Pomuka i jeho titul jako faráře u sv. Havla. Je pravděpodobné, že jeho předchůdce Václav Tausendmark, který tam působil 33 let, zemřel v době morové epidemie. Jan byl na toto místo ustanoven asi papežskou pravomocí a zachoval se doklad o tom, že musel žádat o odklad zaplacení poplatků, které měl za to papežské pokladně odvést. V kostele sv. Havla bylo v tu dobu šest oltářů s nadáním pro kněze oltářníka, dále tam byl kněz sakristán a varhaník, pak vikář a německý kazatel. V únoru, ještě za Janova předchůdce, byla ve farnosti arcijáhenská vizitace; zachovaný protokol dokazuje, že ve farnosti byl pořádek, kněží byli většinou starší, působili na místě delší dobu a nebyly vzneseny žádné stížnosti. Jan zůstával i jako farář arcibiskupským notářem a sekretářem asi do srpna 1381. Nevykonával však již funkci veřejného notáře /tu kněz vykonávat nesměl/ a je pravděpodobné, že byl na kněze vysvěcen o kvatembrové sobotě 22. prosince 1380.

Z doby Janova působení u sv. Havla se nezachovalo žádné jeho kázání ani zmínka o tom, jak působil duchovně na své farníky. Německým kazatelem u sv. Havla byl v tu dobu Jan ze Stříbra, jehož spisy a kázání se zachovaly. Maříká nad úpadkem a chamtivostí kněžstva, ale zastává se právoplatné církevní autority. Je to spiritualita blízká Jenštejnově, napsal také knihu De bono ordine moriendi. Všechny svůj majetek, knihy a bohoslužebné předměty daroval v tomto duchu kněží Františkovi a Martinovi, řediteli tehdejší svatohavelské školy. Jako svědek je na této listině uveden jeho nadřízený Jan z Pomuka. Ten vedl farnost

velmi pečlivě a hleděl ji zabezpečit po hmotné i duchovní stránce. Nejdůležitějším dokladem z té doby je podrobný, až puntičkářsky přesný soupis inventáře kostela svatého Havla, který Jan z Pomuku diktoval s přesným popisem jednotlivých předmětů. Je v něm uvedena i souprava mešních rouch a pluviál, které kostelu daroval sám Jan. Na konci soupisu je vlastnoruční poznámka: "Tento inventář byl pořízen mnou, Janem, farářem a dokončen léta Páně 1381 osmého dne měsíce září. A na důkaz všeho, co předchází, jsem připsal vlastní rukou tyto dvě řádky."

Legenda praví, že byl Jan i kazatelem v chrámě Týnském, o tom však není znám žádný historický důkaz. Ale v r.1381 je v aktech pražské juristické fakulty záznam o tom, že byl Jan z Pomuku vyhlášen bakalářem práva.

Ze všeho, co tedy zatím o Janovi historicky víme, je možno udělat si o něm obraz jako o velmi pilném, schopném a praktickém člověku, který měl vyvinutý smysl pro právo a spravedlnost a dbal jak ve svém okolí, tak i ve svém životě na úzkostlivé dodržování platných předpisů a postupů. Nebyl spisovatel ani kazatel, nezachovaly se nám zprávy o jeho duchovním životě a o typu jeho zbožnosti. Přesto, že se celý život zabýval hmotnými a finančními otázkami spojenými s funkcemi, které vykonával, byl obklopen lidmi, kteří inklinovali ke kontemplativnímu způsobu života, hlásali odklon od pozemských statků a vnější pompy, od přemrštěných forem tehdejší zbožnosti k hlubokému vnitřnímu životu. Takovým typem byl především Jan z Jenštejna. A z toho, že Jenštejn opakovaně Janovi z Pomuka projevoval svou důvěru a později jej učinil svým nejbližším spolupracovníkem, je možno usuzovat, že mezi nimi byla shoda v názorech. A tam, kde byl Jenštejn nepraktický a hlavně vznětlivý a nediplomatický, potřeboval mít po ruce muže, na jehož přesné právní myšlení a praktický smysl se mohl spolehnout jak ve snaze o provádění reformních plánů v církvi, tak při sporech s králem.

A tak nově jmenovaný bakalář práva a plebán od svatého Havla, Jan z Pomuku, putuje někdy v r.1381 do Padovy studovat církevní právo. V tu dobu, kdy nebyla jiná studijní stipendia, si musel cestu, pobyt i studium /jako člověk, který neměl vlastní zděděný majetek/ hradit z výnosu svého obročí, tedy havelské fary a později kanonikátu u sv.Jiljí, a mimo to si musel po dobu své nepřítomnosti sám platit zástupce. V seznamu pražských farářů se r.1382 objevil u svatého Havla viceplebán Kuneš. K opouštění farnosti a studiu musel mít Jan povolení svého biskupa. Takové uspořádání dovolil již ve 13.století papež Bonifác VIII., aby bylo možno zvýšit úroveň vzdělání duchovních, z nichž málokterý si mohl dopřát univerzitní studium z vlastních prostředků. Jsou doklady o tom, že již od dob Arnošta z Pardubic takto studovalo mnoho duchovních z Čech na různých zahraničních univerzitách.

Jan z Pomuka prožil v Padově pět let. Starší i novější historické studie přinesly mnoho zajímavých podrobností zejména z posledních let Janových studií. Jedním z nejnovějších dokladů je opis žádosti, kterou adresoval papeži a žádal o uprázdněné beneficium děkana svatovítské kapituly. Je tam uveden jako studující práv, kněz pražské arcidiecéze, farář u sv.Havla a člen kolegiální kapituly u sv.Jiljí v Praze. Kanovníctví se chce vzdát, jakmile by dosáhl děkanství /podle tehdejších předpisů - které mnohdy nebyly dodržovány - směl duchovní mít současně jen dvě benefícia/. Žádosti nebylo vyhověno. Motivem k ní bylo

asi Janovo zvolení rektorem zaalpských studentů na padovské univerzitě v r.1386. To byla funkce, která vyžadovala nejen mimořádnou kvalifikaci a důvěryhodnost kandidáta, ale byla spojena se značným finančním vydáním.

XRektorem mohl být zvolen pouze student, který strávil na padovském učení již aspoň tři roky, byl mezi studenty vážen, aspoň pětadvacetiletý, z dobré rodiny a dobré pověsti. Jeho povinností bylo udržování univerzitních zápisů studentů cizinců v pořádku. Určoval rozvrh hodin, stanovil prázdniny, způsob placení profesorů, rozděloval disputace a lektury.

Měl mimoto světskou soudní pravomoc nade všemi, kteří jakýmkoli způsobem patřili k univerzitě. Musel tedy předsedat soudním řízením ve sporech mezi studenty, nebo mezi studenty a profesory. ... Rektorům byly prokazovány vysoké počty. Měli přednost nejen před profesory, ale i před biskupy, vyjma bolognského. I světská moc jim dávala najevo vážnost : rektor mívával volný přístup kdykoliv ke všem nejvyšším představitelům města : k purkmistrovi, k vojenskému veliteli, k městské radě.

Mohl promíjet poplatky za zkoušky a za akademické hodnosti, mohl doporučovat k doktorátu chudé studenty, měl právo i na příspěvek na osobní reprezentaci a ve výjimečných případech si mohl pro sebe uspořádat sbírku. Ale co to všechno bylo vzhledem k nesmírným výdajům, k nimž jej nutil jeho úřad, a které musel platit z vlastní kapsy !

... Veřejnou zkoušku k dosažení doktorátu církevního práva skládal Jan z Pomuku v padovské katedrále 17.října 1387.

Po dosažení doktorátu církevního práva se Jan v Padově již nezdržoval. Nelze vyloučit, že brzký návrat Jana z Pomuka do Prahy byl uspíšen i zhoršující se politickou situací a válečným neklidem.

Po návratu do Prahy se jméno Jana z Pomuku objevuje až v listinách z r.1389. Tehdy je uváděn jako generální vikář Jana z Jenštejna, farář u sv.Havla a kanovník vyšehradské kapituly. Úřad generálního vikáře nebyl spojen s žádným obročím, měl tedy Jan zase dvě obročí, jak bylo povoleno. Předtím se již vzdal kanovnictví u sv.Jiljí. V tu dobu bydlel nejspíše na havelské faře, jak bylo jeho povinností jako faráře, ale jako vyšehradský kanovník měl právo na používání domu na Vyšehradě, který patřil kapitule. Dům, který mu byl přidělen, asi nebyl v dobrém stavu, protože 14.ledna 1391 rozhodla kapitula, která Jana zvolila svým právním zástupcem, že smí dům - v případě, že by se kanovnictví vzdal nebo zemřel - přenechat kanovníkovi, kterého si sam zvolí, protože tento dům dal vlastním nákladem celý zrenovovat. Zdá se, že v tomto domě bydlel Jan od r. 1390, kdy se vzdal svatohavelské fary směnou za žatecké arcijáhenství, až do své smrti.

Generálním vikářem se Jan stává v pohnuté době, kdy se zostřuje spor Jana z Jenštejna s králem o svobodu církve a jeho spor s klérem, který nelibě nesl arcibiskupovy reformní snahy i jeho vysoké mravní a disciplinární nároky. Úřad generálního vikáře obsazoval arcibiskup sám podle své volby, nebyl spojen s žádnými hmotnými statky a nepodléhal tedy žádnému "patronovi". To, že si Jan z Jenštejna zvolil pro tuto funkci právě Jana z Pomuku, svědčí o jeho důvěře v tohoto muže. A to, že Jan v této funkci vydržel věrně až do smrti, pro všechna uskalí a extrémní nebezpečí, která s sebou přinášela, dokazuje, že Jan byl Jenštejnovi oddán a že se s jeho programem ztotožňoval.

Vždyť málokterý z Jenštejnových spolupracovníků při něm věrně vydržel až do konce. Být přítelem a spolupracovníkem Jenštejnovým neslo s sebou riziko králova hněvu - a Jenštejn sám asi také nebyl nadřizený, s nímž by se dalo snadno vycházet. Byl vznětlivý, netrpělivý, náročný a nedůvěřivý.

Že však Jenštejn měl v Jana z Pomuku důvěru, vyplývá i z toho, že jej ustanovil žateckým arcijáhnem. V té funkci byl biskupovým zástupcem a spojkou mezi místním klérem a arcibiskupem. Měl za pomoci děkanů dohlížet na disciplínu kléru, konat vizitace, trestat duchovní, kteří se provinili vážnějšími mravními přestupky, padělali listiny, chovali se světsky. Z laiků měl právo soudit např. žháře a unosce dívek, měl pravomoc ve věcech manželských a měl stíhat lichvu, tedy půjčování peněz na úrok, což bylo považováno za smrtelný hřích.

Jako generální vikář byl zástupcem arcibiskupa v celé arcidiecézi ve věcech "časných i duchovních" a směl za jeho nepřítomnosti nebo z jeho pověření vykonávat všechny arcibiskupovy funkce mimo ty, které vyžadovaly biskupského svěcení. Podobná byla funkce oficiála, které se s funkcí generálního vikáře z části překrývala, ale oficiál byl především soudcem, který se zabýval majetkoprávními spory, v nichž jedna strana byl duchovní, a manželskou agendou.

Jan se stal generálním vikářem na podzim r. 1389, poté, kdy z této funkce odešel dlouholetý spolupracovník Jenštejnův mistr Kunsš z Třebovle. Snad to bylo v souvislosti s případem matěje z Janova a Jan z Pomuka se tak dostal do funkce generálního vikáře v době, kdy již delší dobu probíhalo šetření kolem tohoto mistra před inkvizitorem a na konzistorii.

V celé věci byla jistá návaznost na udání proti Milíčovi na začátku Janova působení v arcibiskupské kanceláři. Nyní dal podnět k procesu král Václav IV., který na jaře r. 1388 vydal dekret na ochranu pravé víry a proti "beghardským kacířům". Na to navázal dekret Jana z Jenštejna, který asi o dekretu králově nebyl informován předem, královo rozhodnutí schválil - jinak ani nemohl - ale varoval před jeho možnými neblahými následky, protože by z kacířství mohli být obviněni i zbožní věřící. Upozorňuje ve svém dekretu, že plenit zárodky neřesti "z naší" země náleží jemu, a napomíná všechny, i sebeurozenější, aby všechny podezřelé z beghardství udávali jemu nebo jeho generálním vikářům a sami proti nim nepostupovali, že viníky vyšetří a potrestá on sám. A kdo by obviněnému vinu do tří měsíců neprokázal, upadne sám v trest vyobcování z církve. Je pravděpodobné, že celá akce vzešla z okruhu králových rádců, snad tu hrála svou roli i snaha obohatit se na úkor pronásledovaných, nepřímou byla namířena proti Matěji z Janova, jehož reformní snahy byly mnoha duchovním královy strany nemilé. Teologicky se spor točil kolem častého, ba každodenního svatého přijímání laiků. Jan z Jenštejna doporučil, aby laici nepřijímali Tělo Páně častěji než jednou měsíčně a ve svátky Páně a Panny Marie /což bylo na tehdejší dobu často/, ale zakázal přijímání každodenní, právě aby byli chráněni před nařčením z beghardství. Mistra Matěje z Janova toto rozhodnutí popudilo a tak vznikl pohnutý spor, který skončil na podzimní synodě r. 1389 tím, že Matěj z Janova musel odvolat některé články svého učení. Jan z Pomuku se stal generálním vikářem těsně před touto synodou a jemu připadlo - nikoli jako teologovi, ale jako administrativnímu úředníkovi - dbát na dodržení jejích usnesení a v dalším průběhu

musel prošetřovat udání na některé následovníky a žáky Matěje z Janova. Janov sám nesměl kázat v Praze a musel se stáhnout na svou venkovskou faru. Ale již 13. září 1392 uděluje Jan z Pomuka jako generální vikář Matěji z Janova povolení, aby vykonával své kněžské funkce kdekoli. A už předtím, 16. června 1391, po uklidnění aféry, dovoluje Jan z Jenštejna řádně vyzpovídaným a kajícím křesťanům přistupovat ke svatému přijímání kdykoli chtějí.

V lednu 1392 vyslýchal Jan z Pomuku s Mikulášem Puchníkem a Václavem Knoblochem v frefektáři kláštera sv. Tomáše českého kazatele Vaclava, který byl obviněn, že nařkl z kacířství arcibiskupa. Tento kazatel obvinění popřel, celá záležitost byla dost podivná a šlo zřejmě o nějaké osobní spory: ale pro nás je zajímavý zápis v protokolech o tom, že se jednání dělo "in vulgari bohemico", tedy česky.

O Janově životě a práci v oněch letech existují různé dohady. Jedním takovým dohadem je, že se v létě 1390, těsně předtím, než se vzdal svatohavelské fary, zúčastnil pouti do Říma při příležitosti milostivého léta. Zachovala se listina z 3. června 1390, kdy papež udělil všem, kdo se pomodlí o velkých svátcích a v den posvěcení kostela u svatého Havla, odpustky jednoho roku a jedné kvadrageny a těm, kteří přispějí na opravu tohoto kostela, odpustky 100 dní ze stanoveného pokání. V tu dobubyl v Římě Jan z Jenštejna s poutníky z Čech a víme, že od 18. dubna až do 5. července úřadoval místo Jana jeho kolega, oficiál Mikuláš Puchník.

Z ostatní činnosti Janovy se zachovaly různé doklady o obsazování beneficií, o smírčím řízení a zprostředkování v různých sporech, zajímavý je doklad, jak Jan vtípně vyřešil smírem spor dvou duchovních od svatého Apolináře, kteří se utkali v bitce. O všech Janových jednáních jsou uvedeny velmi pečlivé zápisy, mnohem podrobnější, než v předěšlých letech: snad z Janovy pořádkumilovnosti, ale asi i proto, aby se právně kryl před eventuálními útoky králových milců, pokud šlo o obsazování církevních obročí lidmi oddanými arcibiskupovi. Zachovala se také zajímavá zpráva, jak pražský oficiál, doktor církevního práva, postupuje při uvádění faráře do úřadu: Oficiál nejdříve otevřel misál a farář, kleče s třemi prsty položenými na obraz Ukřižovaného, slíbil poslušnost svému biskupovi a věrné vykonávání péče o svěřené duše. Na to mu oficiál pravil: "Hle, svěřuji ti péči o duše, vykoupené krví Kristovou, abys ony duše sobě svěřené chránil, živil a bránil slovem i příkladem, pokud je na tobě věrně a k jejich prospěchu, neboť jsi povinen se za ně zodpovídat našemu Pánu Ježíši Kristu na posledním soudu. Nesvěřuji ti ani ovce, ani dobytek, ani nebezpečná zvířata, abys z nich měl užitek, nebo zisk a časné důchody, nybrž ony ovce, pro něž Pán Ježíš Kristus ráčil zemřít, abys byl dobrým pastýřem jako Kristus Ježíš, abys své ovce znal, abys je vodil na pastvu věčné spásy, abys za ně, bude-li třeba, vydal i svou duši, abys je pasl svatým životem, učením a stykem. A nyní mi musíš slíbit, že to budeš činit. Nechtí ti Bůh pomáhat i všichni svatí. Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého."

V tu dobu vrcholí arcibiskupův spor s králem. Bývalý Jenštejnův generální vikář a důvěrník Kuneš z Třebovle vystupuje jako králův pověřenec, který má prozkoumat opodstatnění patronátních práv nad beneficií v pražské diecézi, a tam, kde by nebyla do-

ložena, přisoudit je králi. Václav tak jde ve šlépějích svého otce, který hledal v církevních beneficiích materiální zabezpečení pro své rádce a členy své kanceláře. Karel IV. ovšem dbal na to, aby to byli lidé vzdělaní a schopní. U Václava často šlo o milce, kteří s ním sdíleli jeho záliby a kteří mu byli oporou v mocenských zapasech. Král se snažil různými drobnými příkořimi arcibiskupa znechutit a potupit a snižoval jeho autoritu u kněžstva. Arcibiskup na tyto provokace nereagoval vždy diplomaticky a tak se stávalo, že ztrácel přívržence i mezi duchovními. V této situaci nakonec podal arcibiskup někdy koncem října 1392 králi stížnost, v níž uvádí, že státní orgány soudí duchovní, kteří podléhají pouze soudu svého biskupa, že církevním soudům se brání v uplatňování jejich pravomoci, že jsou duchovní násilím dosazováni do svých úřadů z moci královské, že se netrestají únosy panen /motivované zřejmě snahou o získání jejich majetku/, že se děje násilí vdovám a sirotkům, že se církevním institucím brání v disponování vlastním majetkem. Nakonec arcibiskup krále žádá, aby rozkázal nahradit ztráty, jimiž se neplní královská pokladna, ale spíše se rozkrádá království do soukromých rukou.

Od r. 1387 byl Václavovým podkomořím bohatý pražský měšťan Zikmund Huler. Ten dal někdy začátkem r. 1392 stít studenta - klerika pro obvinění z krádeže a jednoho kněze, kterého odmítl vydat arcibiskupskému soudu, dal upálit. Oba tyto případy byly proti-právní především proto, že patřily před církevní soud. Dále byl obviněn z toho, že židům, kteří se dali při minulém pogromu ze strachu pokřtít, doporučoval návrat k židovské víře /k tomu ho asi nevedly motivy náboženské svobody, ale skutečnost, že pokřtěný žid - stejně jako křesťan - nesměl půjčovat peníze na úrok a nemohl tedy být prospěšný královské pokladně, která ho zdaňovala/.

Huler se k soudu nedostavil, proto ho Jan z Pomuku dal do klatby, což byl ovšem tehdy trest tak častý, že ztratil pro mnohé svou účinnost. Král Václav IV. na to přikázal svým městům, aby obnovila přísahu věrnosti tomuto úředníku, vyobcovanému z církve. V tu dobu vrcholily přípravy k důrazné akci proti nepohodlnému arcibiskupovi a králi k tomu napomáhali jeho rádci mezi duchovními. Přední z nich byl vyšehradský probošt Václav Králík z Buřenic. Tyto duchovní pranýřoval ve svých kázáních např. Matouš z Krakova i sám Jan z Jenštejna.

V tu dobu uvažoval král o zřízení nového biskupství v Čechách, které hleděl zabezpečit hmotně statky nějakého kláštera. Byl by tak zmenšil a oslabil Jenštejnův vliv a získal pozici pro některého sobě oddaného hodnostáře, i když nutno přiznat, že pražská diecéze byla neúměrně veliká a asymetrická. Začátkem r. 1393 zemřel v Kladrubech opat Racek. Než mohl král zasáhnout, zvolil kladrubští mniši nového opata Olenu. Protokol o volbě předložili pražskému arcibiskupovi s žádostí o potvrzení nově zvoleného opata. To náleželo po právní stránce do pravomoci arcibiskupa a jeho generálního vikáře. Jan z Jenštejna stanovil lhůtu, do které měli všichni, kdo měli nějakou námitku proti vykonané volbě nebo zvolené osobě, oznámit své připomínky arcibiskupovi nebo generálnímu vikáři. Když lhůta uplynula, potvrdil Jan z Pomuku volbu ve své kanceláři na arcibiskupském dvoře na Malé Straně za přítomnosti svědků 10. března 1393. Při celé záležitosti byly až s úzkostlivou přesností dodrženy všechny právní předpisy, celá věc byla vyřízena rychle, přesně, snad ještě týž den bylo stvrzení nového opata přepsáno do konfirmačních knih. Z rychlosti a právní důkladnosti celého postupu se da soudit, že arcibiskup i jeho generální vikář očekávali králův protest a že se předem zabezpečili po právní stránce.

Král v tu dobu nebyl v Praze, pobýval na Žebráku, takže se o celé záležitosti dozvěděl až tehdy, když už z právního hlediska nemohl nic podniknout. Vydrážděn svými poradci upadl král do afektu, v němž prohlásil, že arcibiskupa zabije a utopí. Další průběh událostí je již zachycen v žalobě, kterou podal Jan z Jenštejna později papeži.

V tu dobu si prostřednictvím Václava Králíka vyžádal král vyhlášení milostivého léta pro Prahu, a to bez vědomí arcibiskupa. Odpustky milostivého léta byly vázány především na kolegiální kostel sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, kde byl proboštem Václav Králík. Velká část peněz, která se při tom vybrala, skončila v královské pokladně. Milostivé léto bylo vyhlášeno bullou z 15. ledna 1393. Arcibiskup, který s akcí nesouhlasil, se stáhl při počátku poutí na svůj hrad Roudnici. Praha byla již plná poutníků, když vyvrcholil spor mezi arcibiskupem a králem, a zároveň vyvrcholilo osobní drama Jana z Pomuků. Král dal arcibiskupa přemluvit, aby se vrátil z Roudnice do Prahy, ve středu 19. března došlo k jednání mezi členy královské rady a arcibiskupem a jeho poradci. Ve čtvrtek 20. března se měl král sejít na neutrální půdě na předmostí Karlova mostu s arcibiskupem. Tam došlo ke střetnutí, které podrobně vylíčili současníci. Pravděpodobně ho pozorovali Pražané i poutníci, kteří putovali na hrad do katedrály.

Král dal zajmout nejbližší arcibiskupovy spolupracovníky, arcibiskupa nechal uniknout. Zajetí byli vedeni nejprve na hrad do kapitulní síně, odtud na staroměstskou radnici a nakonec do rychtářova domu na Starém městě. První byl vyslýchán děkan svatovítské kapituly Bohuslav z Krnova, ale nikde není ani zmínka o tom, co se král chtěl dozvědět. Král několikrát udeřil starého duchovního, který byl profesorem církevního práva na pražské fakultě juristů, jílcem meče do hlavy a pak ho dal držet v domě pražského purkrabího. Arcibiskupův hofmistr Něpr zůstal ve vazbě na Staroměstské radnici a zbývající - Jan z Pomuka, Mikuláš Puchník a Václav Knobloch - byli se svázanými rukama vedeni do rychtářova domu /roh dnešního Můstku a Rytířské ulice, čp. 404/12/, kde byla ve sklepeních mučirna. Václav Knobloch nakonec mučen nebyl. Mikuláš Puchník vyvázl životem a snad ani jeho mučení nebylo zvláště těžké, protože se "nad ním kat ustrnul" - snad přispěla i okolnost, že byl šlechtického stavu. Jan byl natahován na skřípec, pálen v bocích a "nohama šlapán". Výslechu se aktivně zúčastnil král, přítomni byli kati a někteří královi rádci.

Jan zemřel pravděpodobně už při výslechu a jeho tělo bylo shozeno do Vltavy. Ostatní byli propuštěni, když před veřejným notářem přísežně slíbili, že budou o svém zajetí a mučení mlčet, a když patrně také králi slíbili podporu v jeho sporech s arcibiskupem.

Nikde se nepašla ani zmínka o tom, na co se král vlastně vyslýchaných ptal. Od nejstarších dob se tradovalo, že šlo o jakési tajemství, které bylo v Janově případě spojováno s tajemstvím zpovědním, protože okolnosti klatby Hůlerovi, arcibiskupovy stížnosti a kladrubského případu žádným tajemstvím nebyly. Říkalo se také, že Jan z Pomuka králi vyčetl špatný způsob vlády - "že jen ten je hoden jména krále, kdo dobře vládne".

Zajetí a mučení vysokých prelátů a Janova smrt byly něčím nehořázným. Křesťanský král tak hrubě porušil platné zákony: Jan byl umučen bez soudního řízení, zemřel při výslechu, a ani ten králi nepříslušel u osoby duchovního stavu. Již mezi současníky vzbuzoval odpor a hrůzu obraz krále, který vlastní rukou mučí vyslýchaného. Tento zločin byl také jedním z bodů obžaloby kurfiřta proti Václa-

vu IV., která nakonec vedla k jeho sesazení z říšského trůnu v roce 1400.

Janovo tělo bylo podle staré tradice vyloveno z Vltavy snad 17.dubna 1393, prozatímně pochováno /podle mladší tradice v kostele Svatého Kříže většího na vltavském břehu/. Ale již asi r. 1396 bylo uloženo ve svatovítské katedrále v ochozu před Vlašimskou kaplí. V tu dobu založil také Mikuláš Puchník menší nadaci za zemřelého a zajistil ji na "věčné časy" na domě svého služebníka na Újezdě.

Nejstarším záznamem o Janově smrti je latinská poznámka na okraji knihy akt pražských generálních vikářů po záznamu posledního jednání před Janem z Pomuku :

"Mikuláš Puchník, vikář atd., Jo.Po. ukončil dne 20. den svůj poslední. Nechť jeho duše odpočívá v pokoji."

- lukáš -

Jan z Jenštejna : O MUČENÍ A SMRTI JANA Z POMUKU

Nazítří mi byla stanovena lhůta, v níž semělo jednat prostřednictvím královny rady o narovnání a smíru s králem, moravským markrabím a královským podkomořím. K tomuto jednání jsem vyslal své radce, kteří během onoho a následujícího dne dojednali /podmínky/ smíru s králem a podkomořím vyjma markrabího, o jehož smíru měli ještě jednat. Přesto jsem byl s nimi přiveden před krále, který byl nedaleko mého biskupského domu, totiž u kostela blahoslavené Panny Marie na konci mostu, k uzavření konečného smíru. Když jsem tam byl s mými vikáři a s jinými, /kral/ zrušil dohodu, jejíž dojednání svěřil své radě, a řekl, že se s oním jednáním a smírem nechce spokojit a dodal - pomlčím-li o mnoha rouhavých a podrážděných slovech - toto : "Ty, arcibiskupe, ty vylučuješ z církve mé úředníky bez mého vědomí, tys potvrdil kladrubskeho opata. Podobně strkáš i na mého podkomořího kacířství a bludy - a zmínil se o židech - když židé patří mně a mně se týká ona náležitost, a ty tohle děláš, a niž by ses poradil, činíš to z vlastní hlavy, a proto toho budeš litovat jak ty, tak tvoji." A po mnohých jiných výhrázkách řekl místru mé kurie : "Odstup ode mne, jinak ti dám hned hlavu srazit!" Potom při pohledu na mé úředníky a preláty, kteří mě doprovázeli, řekl : "Tyto čtyři mi zajměte" - totiž Mikuláše Puchníka, mého oficiála a Jana, doktora církevního práva, mého vikáře, a Václava, míšenského probošta, mého kanovníka a mně - "a opatrně je veďte!" - a jiným pohrozil dodávaje : "Tebě a tebe utopím" - ukazuje na některé - "a chci, abyste šli do kapituly, neboť tam zjistím na čí radu se to stalo." Když jsem před ním několikrát poklekl snaže se zmírnit jeho hněv, i on posměšně přede mnou poklekl na obě kolena, a když povstal, rozkázal je vést do kapituly a pak na rychtu, neboli do domu soudcova. Když byl v kapitule, ihned udeřil rukojetí svého meče do hlavy doktora práv, děkana mého Pražského kostela Bohuslava, již vetchného starce, tak silně, že mu vytryskl proud krve, a s rukama svázanýma za zády ho rozkázal dovést z jeho domu, do domu pražského purkrabího. Tak učinil i s ostatními - s Něprem, představeným mé kurie, rytířem již pokročilého věku, jehož také dal dovést na rychtu do soudcova domu, a přitom se často ptal na mně, biskupa, zda mne s nimi vedou. Navečer je dal se svázanýma rukama a nohama před zraky všech svým katem mučit a on sám přiložil ruku a pochoden k bokům vikáře a oficiála i k ostatním místům a pouze jediného, totiž míšenského probošta ušetřil, i rytíře, jehož držel v zajetí jinde. A rozkázal je utopit - a vsichni by již bývali utopeni, kdyby, jak se říká, nebyli v přítomnosti veřejného notáře slíbili a přísahali, že ani tehdy ani nikdy jindy neřeknou, že byli zajati nebo mučeni, a jak jsem se dozvěděl, /chtěl/ také, aby mu přísahali, že se postaví proti mně, biskupovi. Oni však celi přestrašení raději požádali o vyhotovení veřejné listiny, než by se chtěli dát utopit, a, jak se říká, stvrdili ji vlastními přísanami a pak byli propuštěni. Pouze ctihodný Jan, doktor a můj vikář v duchovních záležitostech, byl po strašném mučení a propálení boku, takže nikterak nemohl dále zůstat naživu, veřejně veden k utopení ulicemi a náměstími města a byl s pražského mostu asi za třetí hodiny noční se svázanýma rukama a hlavou přivázanou k nohám v podobě kola shozen do řeky a utopen.

Ze stížnosti papeži Bonifáci IX.
/červen - červenec 1393/

JAN Z POMUKU VE SVĚTLE ANTROPOLOGICKÉHO VÝZKUMU

Z článku "Doba Václava IV. a smrt Jana z Pomuku", uveřejněného v Rudém právu 24.3. a 31.3.1979, podepsaného MUDr. E. Vlčkem, DrSc

/.../ Při příležitosti opravy interiéru katedrály svatého Víta na Pražském hradě bylo v roce 1972 přikročeno i ke generální opravě rakve a oltáře sv. Jana Nepomuckého. Naskytla se příležitost k modernímu prozkoumání kosterních pozůstatků světce, jehož výsledky přispěly k doplnění a upřesnění historických skutečností o Janu z Pomuku a k vyvrácení nepodložených konstrukcí v růstu tzv. svatojánské legendy, která se stala za vlády Habsburků u nás jednou z ideologických opor jejich protireformačního a protinárodního útla-ku v českých zemích.

Nechť promluví historie a moderní věda.

Historická data

Jan z Pomuku se narodil v osadě Pomuk /dnes Nepomuk/ v jihozápadních Čechách na jižním svahu Zelené hory. Místo narození se klade do domku s freskou. Dnes na jeho místě stojí kostel sv. Jana, v jehož lodi se na oltáři Jana Nepomuckého ukazuje nápis, kde stála jeho kolébka. O datu narození lze usuzovat jen z domněnek a klade se mezi léta 1340 - 1346. Janův otec jménem Volfín z Pomuku byl sousedem s polním hospodářstvím a v letech 1355 - 1367 byl i rychtářem obce. Rodem byl Němec, ale podle narození Bohemus, tedy narozen v Čechách. Jan se sám později podpisoval jako rodilý z Pomuku "Johannes filius olim Welflini de Pomuk". Teprve od doby jeho kanonizace je užíváno v jeho pojmenování jméno Nepomucký. O Janově mládí nemáme zpráv, také nevíme, kdy a kde chodil do školy.

Poprvé se s jeho jménem Jan z Pomuku setkáváme v roce 1370. Postupně procházel různými církevními úřady, až v roce 1389 dosahuje jmenování generálním vikářem metropolitní kapituly sv. Víta.

Z demografických dat tedy neznáme rok jeho narození. Umírá 20.3.1393. Zde se formuluje první otázka na antropologa. V kolika letech Jan z Pomuku umírá, tedy kdy se asi narodil.

Okolnosti vstupu na práh dějin

Konflikt arcibiskupa pražského a českým králem a jeho radou dosáhl v zimě v roce 1393 dramatického vrcholu. Odčinění škod a křivd způsobených duchovenstvu, jak požadoval arcibiskup, nejen nebyly splněny, ale přibývalo křivd nových. Arcibiskup pro hluboké porušení platných předpisů kanonického práva dal do klatby králova milce podkomořího Zikmunda Hulera. Huler navrhl králi, aby odtrhl od pražské diecéze její západní část a zřídil nové biskupství v Kladrubech u Stříbra. Tento manévr měl zmenšit moc pražského arcibiskupa. V té době umírá opat kladrubskeho kláštera. Jenštejn dává pokyn pro volbu nového opata a generální vikář Jan z Pomuku volbu dne 10.3.1393 potvrdil.

Královská rada byla těmito událostmi podrážděna a král vzplanul proti arcibiskupovi hněvem pro porušení panovnické moci. Následující sankce proti církevním hodnostářům nakonec padly plnou vahou na dosud neznámého úředníka arcibiskupova, generálního vikáře Jana z Pomuku.

Arcibiskup, který v té době dlel v Roudnici, musel být vyzván poselstvem, aby se vrátil do Prahy a usmířil králův hněv. Dne

15.3.1393 se odebrali do Roudnice generální vikář Jan z Pomuku a oficiál Mikuláš Puchník. Podařilo se jim přemluvit arcibiskupa k návratu do Prahy. Jan z Jenštejna se vrátil dne 18.3.1393 do arcibiskupského domu na Malé Straně v doprovodu Jana z Pomuku, Mikuláše Puchníka a hofmistra Něpra.

Následující den bylo jednáno o smíru mezi oběma stranami. Dne 20.3.1393 měla být dohodnutá smlouva stvrzena králem a arcibiskupem. Král však ihned na začátku setkání zrušil dohodu a kázal zajmout Mikuláše Puchníka, Jana z Pomuku, míšenského probošta Václava Knoblocha i arcibiskupa Jenštejna. Arcibiskup však byl při zatýkání svou čeledí vyproštěn a opustil Prahu. Zbývajících byli vedeni na pražský hrad do kapitulní síně, kde byli vyslýcháni samotným králem.

Potom byli vyslýcháni i s hofmistrem Něprem dopraveni do domu soudce do tzv. rychty na rohu Městku a ulice Rytířské do čp.404. Zde byli opět podrobeni vyslechu a ponecháni na rychtě do noci. Večer byli odvedeni do mučírny "na rukou a nohou svázání" a podrobni vyslýchání. Kruh vyšetřovaných se zužoval. Zbyli nakonec dva - Jan z Pomuku a Mikuláš Puchník. Postup trpného práva a vyslechu probíhal takto :

Nejprve byli "štosováni", čili taženi za sucha, tj. věšení za svázané ruce za zády a vytažení ke stropu mučírny. Poté byli pálení pochodní v bok "tak, aby znamenitý pryskýř měli".

Pak byli pálení v druhý bok. U Jana bylo použito i druhu palečnic, což byly nástroje, jimiž byly tištěny palce nohou a rukou. Poté byli dále vyslýcháni. Jelikož výsledek krále neuspokojil, kázal mučit vyšetřované "k smrti", tj. opět pálit bok a místa stydká, až se otvíraly dutiny tělní. Vlastní rukou palil vyšetřované. Po mučení je chtěl král dát utopit. Ale ti, zastrašení králem, až na Jana z Pomuku, dali sepsat listinu veřejnou před veřejným notářem, že nic neřeknou, že byli jati a mučeni, a že budou státí proti svému pánu arcibiskupovi. Potom byli propuštěni.

O jménu Jana z Pomuku není nikde ani zmínka. Zřejmě těžké mučení vykonala své, takže Jan nebyl schopen jakékoliv akce, a proto ho král rozkázal svrhnout z mostu do Vltavy. Stalo se tak dne 20.3.1393 kolem deváté hodiny večerní.

Manipulace s tělem

Podle dochovaných historických pramenů lze celý postup manipulace s tělem Jana z Pomuku zrekonstruovat takto :

Jan z Pomuku byl svržen po výslechu z Karlova mostu do řeky Vltavy 20.3.1393 o deváté hodině večerní. Janova smrt i s uvedením data /20.března/ je poznamenána v soudních aktech pražské konsistoře. U škrtu částky 12 1/2 kop grošů, přislíbené nově potvrzeným kladrubským opatem písařům za vyhotovení konfirmační listiny pro Kladruba je poznamenáno, že Jo P skončil 20./března/ svůj poslední den".

Dne 17.4.1393 /jinde 18.4. ?/ vyplavalo tělo Jana z Pomuku na hladinu, jak o tom hovoří jeden z pozdějších zpravodajů v tzv. Kronice zlatokorunské z poloviny 15.století. Záznam říká, že doktor Johánek "nalezen jest ve čtvrtek při ukazování svátosti /17.dubna 1393/". Tento údaj je ve shodě se starším svatovítským seznamem pobožností z r. 1416. Tam se uvádí, že v předvečer sv.Benedikta /tj.20.března/ se koná v tomto kostele výroční úmrtní pobožnost za Johánka Pomuka, kterého král Václav poručil utopit. Mrtvé

Janovo tělo vyplavalo po jednom měsíci na nejbližší vltavské mělčině, severně od Pražského mostu po proudu řeky v blízkosti někdejšího cyriackého kostela sv. Kříže většího /dnešní náměstí Curieových/.

Jan z Pomuku byl pohřben v kostele při klášteře cyriacká v nynější Dušní ulici. Kostel sv. Kříže většího byl r. 1890 zbourán. Prameny o místě pohřbení se rozcházejí, podle některých byl Jan pohřben přímo v kostele, podle druhých, a to je pravděpodobnější, na kostelním hřbitově. Jak dlouho bylo tělo uloženo u cyriacká, přesně nevíme. Lze však počítat s tím, že ke dni 22. listopadu 1396 bylo již přeneseno do svatovítského kostela - hlavního to kostela země. Tento údaj je možno odvodit ze Soudních aktů pražské konsistoře, neboť k tomu dni založil Janův spolutrpitel Mikuláš Puchník v kostele sv. Víta výroční mši "za duši dobré paměti pana Jana Pomuka, doktora dekretů a kdysi arcijáhna Žateckého".

Přenesení těla Janova bylo umožněno i uklidněním poměrů v Čechách smírcím výrokem moravského markraběte Jošta a uherského krále, Václava bratra Zikmunda, z 2. dubna 1396. Smírcí výrok neznamenal jen obnovu úřadování zemského soudu a zemských desek, ale i politickou porážku Václavovu. Králi se podařilo jedině dosáhnout rezignace jím osobně nenáviděného arcibiskupa Jana z Jenštejna. Hrob Janův v katedrále sv. Víta byl v polovině 15. století obklopen železnou mříží. V ochozu vysokého kůru před kaplí, kde býval Jan z Pomuku oltářníkem, zůstalo tělo netknuto 326 let.
/.../

Exhumace pozůstatků

Růst legendy vyvolal snahu o svatořečení Jana z Pomuku - mučedníka zpovědního tajemství. Před rokem 1719 požádala kapitula svatovítská papeže o prohlášení Jana z Pomuku za svatého. Proto byla z nařízení papeže provedena dne 15. 4. 1719 exhumace k zjištění ostatků Jana z Pomuku.

Vlastní exhumaci byly přítomny především osoby duchovní - Ferdinand hrabě a arcibiskup Khünburg, kapitulní děkan Tobiáš Vojtěch Opitz, týnský farář Hammeschmied a dva právníci, tzv. promotor víry a dva promotoři causae. Z osob světských to byli Jan Josef hrabě z Vrtby, nejvyšší purkrabí, Ignác hrabě Vratislav z Mitrovic, Petr Mikuláš Straka z Nedabylic, František Karel Přehořovský z Kasejovic, Jan hrabě Schaffgotsch, Leopold Antonín hrabě Trautmannsdorf, Ferdinand Leopold Dubský z Třebomyslnic a Václav Hložek ze Zampachu. Z lékařů byli přítomni dr. František Löw z Erlsfeldu - profesor univerzity a tělesný lékař císaře Leopolda I., dr. Šebestián Fuchs, dr. Jan Karel Puchmann, chirurg Jan Jakub Schutzbredt a chirurg Ferdinand Schober.

Arcibiskup odsloužil mši a potom svědci odpřísáhli, že odjakživa slýchali, že v místě náhrobní desky byl pohřben Jan z Pomuku. Poté bylo přikročeno k exhumaci. Po odstranění náhrobní desky byla výplň hrobu odstraněna a v hloubce přes 2 lokte /asi 1,20 m/ byly zjištěny zbytky dubové rakve, obsahující celou kostru s několika kousky červené a černé látky.

Kostra byla uložena hlavou k východu. Do hrobu sestoupil dr. Fuchs a shledal zde kostru v natažené poloze s hlavou skloněnou k pravému rameni a s rukama skříženými na prsou. Přítomní medicí prohlásili, že kostrou nebylo nikdy pohnuto a že jednotlivé kosti jsou "k sobě přiřazeny tak pořádně a přirozeně, že by to žádné umění lidské ruky nedokázalo l-pe." Žebra na levé straně mokvala o-lejnatou štávou, česka pravého kolena byla odrazená, levá lopatka

zlomena a vzadu na hlavě zely hrozné rány. Lebka zlomena nebyla.

Dr Fuchs odhrabal hlínu z celé kostry a vyjímal z hrobu jednotlivé kosti. Kněží je odnášeli na stůl, přikrytý bílým plátnem. Po vyjmutí lebky při jejím naklonění vypadla z její mozkovny spolu s hlínou i měkká hmota načervenalé barvy. Dr Puchmann a chirurg Schutzbredt nařízli nožikem tuto tkáň na dvou místech a našli načervenalou hmotu. Po jejím očištění vystoupila načervenalá barva jasněji. Patro lebky bylo stráveno.

Löw z Erlsfeldu jako hlavní znalec shledal, že kosti jsou všechny a že hmota, která vypadla z lebky, podle "své podoby, podstaty, cévnatosti, složení a červené barvy" je "jazyk". Dovedil tuto diagnózu, že jazyk, který nejdříve z orgánů propadá zkáze, se nemohl zachovati v této podobě neporušenosti a barvě způsobem přirozeným, nýbrž nadpřirozeným. Podobně dosvědčili i ostatní lékaři a chirurgové.

Po zakončení exhumace byly kosti vloženy do cínové rakve a hmota "jazyka" pak byla zapečetěna do stříbrné schránky a též vložena do rakve. Schránka a poté rakev byly zapečetěny pečeti arcibiskupovou a pečeti dr Blovského a rakev spuštěna do prázdného hrobu.

Dne 17.4.1719 byla rakev opět vyzdvížena z hrobu a za přítomnosti dvou lékařů a četných dalších osob znovu otevřena. Kosti Jana z Pomuku byly řádně uspořádány a dne 5.5.1719 ještě zabaleny do hedvábné látky a vloženy zpět do cínové rakve. Ta byla vložena ještě do dubové rakve, která byla zapečetěna a spuštěna do hrobu, který byl nyní zasypán a překryt náhrobním kamenem.

Pouze "jazyk" byl chován zvlášť na oltáři u stěny sv. Václava. V r. 1721 byla relikvie "jazyka" vložena do nové schránky rozměrů 44 x 14 cm a tento relikviář vložen do monstrance a v ní zapečetěn. V roce 1721 byl konečně Jan z Pomuku prohlášen za blahoslaveného.

Svatovítská kapitula se znovu domáhala svatořečení Jana z Pomuku. Proto papežská stolice nařídila nové šetření. Dne 17.1.1725 byl hrob Jana znovu otevřen a shledáno, že je bez poruchy. Dne 27.1.1725 byl znovu vyšetřen i "jazyk". Když byl "jazyk" vyjmut ze schránky, byl suchý, šedé barvy, ale za 3/4 hodiny zčervenal a během 1 hodiny naběhl. Tak byl "jazyk" pozorován asi dvě hodiny. Nález této měkké tkáně při exhumaci v r. 1719 byl vyložen jako zážrak, kterým byl uchován jazyk Jana, mučedníka zpovědního tajemství. Konečně byl r. 1729 prohlášen Jan z Pomuku za svatého. Na popud císaře Karla VI. byla zahájena velká sbírka na vybudování důstojného hrobu na uložení ostatků nyní již sv. Jana Nepomuckého. V následujících letech 1733 - 1736 byla provedena konečná úprava hrobu a oltáře.

/.../.

Při příležitosti generální opravy stříbrného oltáře a hrobu sv. Jana Nepomuckého byla dne 31.5.1972 po vyslovení souhlasu biskupem dr Františkem Tomáškem - apoštolským administrátorem pražským - rakev s ostatky otevřena, výbava hrobu ošetřena a kosterní pozůstatky světce předány specializovanému pracovišti Národního muzea v Praze k jejich konservaci a odbornému studiu. Dne 29.6.72 byly kosterní pozůstatky prohlédnuty odbornou komisí lékařů a antropologů. Konečně dne 12.9.1972 byly pozůstatky opět znovu sestavené předány k povrchové úpravě.

Antropologicko-lékařské studium tělesných vlastností

Tělesné pozůstatky Jana z Pomuku jsou tvořeny téměř kompletním skeletem, který byl ve 30. letech 18. století sestaven ve formě typicky upraveného a zdobeného manekýna. Manekýn nebyl důsledně složen v přísném anatomickém pořádku, nýbrž v několika případech byl sestaven podle technických možností sestavovatelů v klášteře.
/.../

Po provedené dokumentaci byly kosterní pozůstatky prozkoumány antropologickými metodami a některými metodami různých lékařských oborů. Rentgenologické vyšetření nám bylo umožněno na radiologické klinice FVL UK v Praze u prof. MUDr. V. Švába DrSc., a serologické vyšetření kostní tkáně na skupinové vlastnosti bylo provedeno v ústavu pro soudní lékařství FVL UK v Praze u prof. MUDr. J. Tesaře DrSc. Dosažené výsledky byly konzultovány s prof. Tesařem, prof. Čihákem a MUDr. L. Vyhnálkem CSc. Nálezy a závěry byly pak potvrzeny morfologickou komisí, která byla svolána k prohlídce pozůstatků Jana z Pomuku dne 29.6.1972.

Antropologicko-lékařské studium si uložilo za cíl odpovědět na několik zásadních otázek. Především prověřit průkaz autentičnosti kosterních pozůstatků Jana z Pomuku. Dále získat představu o tělesných vlastnostech, zdravotním stavu zkoumaného jedince, zjistit případné stopy násilí a pokusit se o stanovení příčiny jeho smrti. Nakonec prozkoumat dochování měkkých tkání na kostře studovaného jedince. V tomto pořadí se též pokusíme odpovědět na položené otázky.

Autentičnost kosterních pozůstatků

Vzhledem k pozitivnímu výsledku konfrontace historických zpráv a našich nálezů, jako je zjištěné poranění ramenního kloubu, způsob odstranění těla zemřelého svržením do vody apod., je možno kostru uloženou dnes ve skleněné rakvi na stříbrném oltáři sv. Jana Nepomuckého v choru katedrály sv. Víta na pražském hradě považovat za nepochybné pozůstatky Jana z Pomuku, generálního vikáře třetího pražského arcibiskupa Jana z Jenštejna, který zahynul při výslechu dne 20.3.1393.
/.../

Nové prozkoumání zmíněných tělesných pozůstatků rehabilituje zapomenutou skutečnou osobnost Jana z Pomuku, který se stal obětí sporu mocných.

Jan z Pomuku byl nadstřední postavy 169 cm vysoké, velmi slabé stavby. Janova lebka je středně veliká, tenkostěnná. Na lebce zjišťujeme v převaze znaky, které jsou typické pro ženské lebky, ale utváření týlní krajiny s výraznou modelací svalových úponů, hranatá bradová partie dolní čelisti a její úhly jsou opět výrazně mužsky modelované. Proto lebku je nutno přisoudit muži s gracilním obličejovým skeletem. Utváření pánve je typicky mužské.

Lebka je krátká a měla menší obsah, asi 1220 cm. Obličej Jana z Pomuku byl vysoký s krátkými a kolmo postavenými čelistmi. Na širokém a kolmém čele byly zřetelně vytvořeny čelní hrboly. Očnice jsou hranatě okrouhlé, středně vysoké, nos byl vysoký a úzký a jármové partie byly jen slabě vytvořeny. Obě čelisti jsou jen středně silné a slabě vytvořené alveolární partie nesou drobný chrup. Byl tedy Jan z Pomuku dosti vysoké postavy, ale slabší konstituce.

Historické údaje neposkytují vědomost o datu narození Jana z

Pomuku. Proto jsme individuální stáří jedince odhadli ze stupně uzávěru hlavních lebečních švů, ze stupně úbytku alveolárních výběžků obou čelistí, ze stavu otření chrupu, podle stupně ústupu dřevných dutin v kosti ramenní a stehenní i podle stupně přítomných degenerativně produktivních změn zjištěných na páteři do rozmezí 45-50 let. To znamená, že datum narození Jana z Pomuku je nutno klást do doby po roce 1340.

Zdravotní stav generálního vikáře Jana z Pomuku byl uspokojivý. Na kostře byly shledány jen změny produktivně degenerativní, na páteři ve stupni odpovídajícím jeho věku. Chrup měl zdravý, až na povrchní kaz na druhé stoličce vlevo v dolní čelisti. Vpravo chybějí dvě stoličky, které byly vytaženy pro zanětlivý proces, zjištělný v odpovídajících lůžkách ztracených zubů.

Stopy násilí zjištělné na kostře

Lebka Jana z Pomuku je velmi zachovalá až na defekty vzniklé zlomeninami a na několika místech hnilobnými procesy. Na dochovaném skeletu byly zjištěny stopy násilí a druhotné zásahy na kostech.

Obličejová kostra nese známky několika zlomenin. Zcela je odlomena horní čelist v linii procházející očnicemi a přes kostru nosu. Vlevo je uvolněna lomem i levostranná kost jařmová. Na levém rameni dolní čelisti na jeho vnitřní ploše probíhá příčná zlomenina jen vnitřní stěny ramene čelisti. Zřejmě komplikovanými zlomeninami byla rozlámána spodina lebky. Drobné zlomky byly jednak zničeny hnilobou a jednak ztraceny při manipulaci s lebkou při tehdejší exhumaci.

Z popsaného nálezu lze usuzovat na vznik zlomenin obličejového skeletu za života. Vznikly několika údery tupého nástroje, vedenými velkou silou na krajinu levého jařma a levého úhlu dolní čelisti /pěstí, kopanci apod./. Toto poranění pro svůj rozsah bylo provázeno bezvědomím a vedlo po určité době k smrti pro krvácení do přední a střední jámy lební. Tady máme vysvětlení, proč v protokolu o výsledku u soudce není vzpomínáno jméno Jana z Pomuku, který zřejmě již nebyl schopen reagovat na průběh výslechu.

Zjištěné nalomení akromiálního výběžku pravé lopatky na převrácené straně do ramenního kloubu je možno považovat za důsledek vyvrácení kosti pažní v kloubu. S velkou pravděpodobností můžeme tento nález dát do vztahu s náhlým a prudkým vykloubením v ramenním kloubu, vzniklém při zavěšení vyslychaného za svázané ruce na zádech, při tzv. štosování.

Dále je možno na kostře zjistit několik poškození pilovitým nástrojem - doklad odebírání kostní tkáně do relikviářů.

Příčina smrti

Příčinou smrti Jana z Pomuku bylo s největší pravděpodobností tupé poranění lebky, hlavně obličejového skeletu. I tato poranění mohou zdůvodnit smrt, i když nelze vyloučit působení i dalších poranění pro život důležitých orgánů, jako srdce, jater apod.

Historické prameny uvádějí, že tělo Jana z Pomuku bylo svrženo do řeky Vltavy. Z hlediska soudně lékařského je nutno upozornit v této souvislosti na tu okolnost, že tělo Jana z Pomuku vyplavalo na hladinu až za čtyři týdny proti obvyklým dvěma týdňům. Z tohoto časového rozdílu lze usoudit, že v případě Jana z Pomuku

bylo do vody svrženo jen mrtvé tělo. Při utopení živého vzniká balonovité vzednutí plic, které díky přítomnému vzduchu v plicích vynese mrtvolu po 1-2 týdnech k hladině. V případě, že plíce jsou málo vzdušné, jako u mrtvol nebo utopených, kde nastala smrt pro zástavu srdce, malé množství vzduchu v plicích tak brzo mrtvolu na hladinu nevynesou.

Na základě našich nálezů můžeme uzavřít, že Jan z Pomuku při výslechu utrpěl tak těžká poranění hlavy, že zemřel již během výslechu nebo při transportu pražskými ulicemi. Do řeky bylo svrženo již mrtvé tělo.

Zachování zbytků měkkých tkání na kostře

Pozůstatky Jana z Pomuku, exhumované po více než 300 letech, byly zřejmě ještě pokryty zbytky svalstva a podkožních tkání, které ve vlhkém prostředí zmýdelňují a mění se v hmotu mazlavou - v adiposir. Můžeme tak soudit proto, že při popisu lebky a krajiny zad uváděl Löw z Erlsfeldu nález hrozných ran v týle a zlomeniny lopatky. Při tom poznamenává, že zlomeniny na lebce neshledal. Zřejmě při ukládání kostí do rakve a hlavně při jejich montování v manekýna byly zbaveny těchto měkkých hmot.

Relikvie "jazyka"

Po ukončení antropologicko-lékařského prozkoumání kosterních pozůstatků Jana z Pomuku bylo dne 9.10.1972 rozhodnuto prozkoumat a zkonzervovat i relikvii tzv. jazyka sv. Jana Nepomuckého, chovanou v honosné monstranci ve svatovítském pokladu. Schránka vyjmutá z honosné monstrance byla dne 17.10.1972 komisionálně otevřena a relikvie prohlédnuta odborníky - prof. MUDr E.Černým, DrSc., prof. MUDr R.Čihákem, DrSc., prof. MUDr J.Tesařem, DrSc., prof. MUDr RNDr F.Škaloudem a autorem zprávy. Po prohlídce byla hmota relikvie vyjmuta ze zlaté schránky a převzata MUDr E.Vlčkem, DrSc. z Národního muzea v Praze k detailnímu prozkoumání a zkonzervování. Komplexní prozkoumání relikvie bylo uskutečněno ve spolupráci s řadou odborníků lékařských disciplín. Histologické vyšetření hmoty relikvie bylo provedeno na katedře anatomie FVL UK v Praze prof. Čihákem, a MUDr M.Grimem a imunologické a serologické vyšetření hmoty v ústavu pro soudní lékařství FVL UK v Praze u prof. MUDr Tesaře. Dne 10.4.1973 byla pak svolána odborná morfologická komise za předsednictví akademika Poulíka, aby posoudila výsledky zkoumání. Dne 8.5.1973 byla vypreparovaná a zkonzervovaná hmota relikvie předána komisionálně zástupci Apoštolské administratury a vložena zpět do zlatého pouzdra a to vloženo do dvou monstrancí.

O historii nálezů jsme se již zmínili. Všichni zúčastnění lékaři a chirurgové se po exhumaci pozůstatků Jana z Pomuku ve svých zprávách shodují, že při naklonění lebky vypadla spolu s hlínou i měkká hmota načervenalé barvy. Löw z Erlsfeldu jako hlavní znalec, první profesor soudního lékařství na staroslavném učení pražském, vícenásobný děkan lékařské fakulty a tělesný lékař císařův, definoval jako první hmotu, která vypadla z lebky. "Vzhledem k podobě, podstatě, cévnatosti, složení a červené barvě", jak uvádí, vyslovil soud, že jde o "jazyk". Podobnými slovy dosvědčili nález i jeho určení jako "jazyka" také ostatní lékaři a chirurgové.

V 19.století vystoupilo několik pochybovačů o pravosti nálezů měkké tkáně /bez ohledu na diagnózu/ s tím, že prof.Low vyslovil

tento soud pod vlivem jezuitů. Ale z existujících exhumčních protokolů vyplývá, že není příčiny nevěřit, že tato načervenalá hmota skutečně z lebky vypadla. Rovněž není na místě vytýkat prof. Löwovi, že způsob zachování této hmoty považoval za nadpřirozený. Tehdy se ještě neznala možnost zachování měkkých tkání i po velmi dlouhou dobu, třeba několika staletí.

Posudky zúčastněných mediků naopak poskytují některé naprosto přesvědčivé informace. 1. Měkká hmota vypadla z lebky, tj. dutiny lebeční, a ne z krajiny čelistní. - 2. Vypadlá hmota byla načervenalá, po očištění nebo delší době její červená barva zintenzivněla. - 3. Hmota byla měkká, takže se dala snadno řezat a formovat. Pouze neznalost, že se může ve vlhkém prostředí zachovat i dlouhou dobu mimo kost i měkká tkáň těla, vedla prof. Löwa k omylu, že jde o "zbytek jazyka". Tato diagnóza byla navíc ještě v souhlase s rostoucí legendou o Janovi - mučedníku zpovědního tajemství. Nadpřirozenost zachování měkké hmoty, její vypadnutí z lebky a její charakter a barva dotvrzovaly tezi o "zázračném zachování jazyka". Můžeme tedy uzavřít, že není pochyb o tom, že z lebky Jana z Pomuku vypadla měkká načervenalá hmota, která zůstala zachována i po stu letech.

Prozkoumání hmoty relikvie

Hmota vlastní relikvie byla vymodelována pro svou plasticitu do tvaru jazyka v pouzdře o velikosti 6,3 x 3,4 cm a o tloušťce 6-12 mm. Relikvie je tvořena amorfní hmotou červenohnědé a místy světle šedé barvy, je suchá, těžce krajitelná a voskového vzhledu. Je kryta zbytky zeminy, povlaky plísni a zbytky těl hmyzu. Od zakulaceného horního okraje probíhá sikmo k levému boku nepravidelný lom, pronikající celou tloušťku relikvie, ve středu pak vyčnívají z hmoty dva drobné fragmenty kosti, zbytky tenkých lamel tvrdého patra.

/.../

Stanovili jsme tři základní ptázky : 1. Je relikvie bezpečně tvořena organickou hmotou ? 2. Je-li relikvie organického původu, o jakou tkáň těla jde ? 3. Náleží hmota relikvie ke kostře Jana z Pomuku ?

Nejprve bylo nutno vyjmout vzorky z hmoty relikvie pro přípravu histologických preparátů a pro imunologické a serologické vyšetření. Dále byla pro srovnání odebrána kostní drť z kostí Jana z Pomuku, aby bylo možno provést srovnání se skupinovými vlastnostmi zjištěnými v úlomcích kostí zanořených do hmoty relikvie. Konečně byly pro determinaci hmoty relikvie využity vzorky hmoty pocházející z mozku knížete Vratislava /zemřel 921/ a z lebky z kostnice v Drásově, pocházející z 15. století. Po úmorných laboratorních zkouškách je možno výsledky zkoumání shrnout do několika bodů.

1. Relikvie "jazyka sv. Jana Nepomuckého" je nesporně organického původu, jak prokázalo submikroskopické a serologické vyšetření její hmoty.

2. Organická hmota tvořící základní materiál relikvie neobsahuje žádné histologicky definovatelné struktury, ale je barvitelná a při submikroskopickém vyšetření v elektronovém mikroskopu byla zjištěna drobná vlákénka, velké hrudky a blanité útvary.

Relikvie je s největší pravděpodobností tvořena dekomponovanou suchou mozkovou tkání, jak lze odvodit z makroskopické i mikro-

skopické podobnosti se vzorky hmoty z nitra lebky knížete Vratislava a muže z 15.století.

Tento závěr je dále podporován tím, že na vnitřní straně mozkovny se nachází pruhovité zabarvení, ukazující jednak původní hladinu mozkové kaše, vzniklé při rozpadu mozkové tkáně hnilobou, a jednak nás informuje o poloze hlavy zemřelého v hrobě. Tato hustá kašovitá hmota vyplňovala určitou část dutiny lebeční. Postupem doby hmota vysychala a snižovala se její hladina. Až v době exhumace Jana z Pomuku zůstalo v mozkovně jen malé množství mozkové kaše v zadní jámě lební. Proto též mohla tato hmota vypadnout při naklonění lebky velkým otvorem týlním z mozkovny. Červenohnědá barva odpovídá množství krve, jež se po smrti hromadí v oblasti zadní jámy lební.

V době exhumace v r. 1719 byla tato mozková hmota ještě měkká a tvárná, na řezu červenohnědé barvy. Ale po jejím vyjmutí z vlhkého prostředí vyschla, jak dokazuje zpráva o druhé prohlídce "relikvie" v r. 1725. Zvlhnutí této vysušené mozkové tkáně vede k oživení její základní červenohnědé barvy i k mírnému zbobtnání povrchu. Po jejím opětovném vyschnutí nastupuje opačný proces.

3. Na třetí otázku můžeme rovněž jednoznačně odpovědět. Příslušnost hmoty relikvie ke kosterním pozůstatkům Jana z Pomuku podporuje serologická shodnost zjištěné skupinové vlastnosti A stanovená z hmoty relikvie i z drobných zlomků kostních, zanořených do hmoty relikvie, v porovnání se skupinou A stanovenou z kostní tkáně Jana z Pomuku.

4. Závěr prof. Löwa z Erlsfeldu, že zachování této měkké hmoty lze vysvětlit jen nadpřirozeným způsobem, dnes jednoznačně moderní věda vyvrací. Zachování dekomponované mozkové hmoty v lebce Jana z Pomuku lze vysvětlit přirozenou cestou. Podle našich zkušeností nejde o řídký případ. V hrobech nebo hrobkách, kde tělo zemřelého je pohřbeno v těžké půdě nebo v trvale zvýšené vlhkosti, je to zjev častý. Můžeme tedy uzavřít, že v lebce generálního vikáře Jana z Pomuku se dochovala měkká hmota, tvořená zbytkem dekomponovaného obsahu mozkovny, tj. hmoty mozku, jeno obalů, cév a krve.

Antropologicko-lékařský průzkum pozůstatků kostrových i relikvie tedy přinesl jasno do dlouho diskutovaných otázek pravosti nebo nepravosti relikvie tzv. jazyka, přispěl k ozřejmění fyzické osobnosti Jana z Pomuku, generálního vikáře třetího arcibiskupa pražského Jana z Jenštejna, a uvedl na správnou míru i omyl historiků 15. a 16.století, který umožnil, aby v dalších staletích vyrostla legenda fiktivní osobnosti, která nikdy neexistovala, tj. Jana Nepomuka.

Dále toto zkoumání ukázalo jednotnost tělesných pozůstatků, tj. příslušnost kostry i zbytků mozkové tkáně jediné osobě - Janovi z Pomuku, generálnímu vikáři. Detailní vědecký průzkum pak ozřejmil podstatu a přirozený vznik relikvie "jazyka".

Osobnost generálního vikáře metropolitní kapituly sv.Víta Jana z Pomuka stojí dnes očištěna a je jí vráceno její zapomenuté místo v našich dějinách z konce 14.století.

Svatý Jene z Nepomuku,
drž nad námi Čechy ruku,
by nám Bůh dal, co dal tobě,
naš by mozek neshnil v hrobě !

Soudobá lidová variace modlitby K.d.Borovského

J.V.Polc : MUČEDNÍK ZPOVĚDNÍHO TAJEMSTVÍ ?

Výňatky ze stejnojmenné kapitoly v knize ; Svatý Jan Nepomucký
/Řím 1972/

Tento /Václav IV./ byl drsné tváře mravů obyčejných, zvláště po pitkách, kterým se velice rád od-
dával, neuhlazených, takže kata svého kmotra často
povolával a zároveň na svém koni za sebou ulicemi
města vozil. Byl obyčejně liknavým při vyřizování
záležitostí říšských a ve vlastních neméně lenivý
a nevýpravný a pro odstranění rozkolu, který v cír-
kvi povstal, ospalý; když se opil, býval zuřivý a
ukrutný. Tento i v dobu neobvyklou žádal od svého
kuchaře pokrm a když mu jej nemohl přinést, rozká-
zal ho dát na rožen a nad žhavým uhlím smažit. Ta-
ké zpovědníka své manželky Jana, mistra v bohoslo-
ví, poněvaď řekl, že jen ten je hoden jména krále,
kdo dobře vládne, a jak se říká, poněvaď se zdrá-
hal porušit zpovědní tajemství, poručil utopit ve
Vltavě.

Tomáš Ebendorfer z Haselbachu,
Chronica regum Romanorum 1449

Svou kroniku římských králů a papežů - Cronica regum Romano-
rum - psal Tomáš Ebendorfer z Haselbachu, jak sám podotýká, z pří-
kazu císaře Fridricha III. patrně v letech 1445-1451. Nikde v ní
neprojevuje sympatie vůči Čechům, jejichž husitské kacířství měl
příležitost zblízka poznat. /.../ O Václavu IV. zaznamenává, že
se stal římským císařem z Karlova příkazu souhlasem kurfiřtů a
mlčením jiných - Tomášovi nebyly patrně známy podrobnosti o Vac-
lavově volbě v roce 1376 - a po potvrzení papežem vládl na říšském
trůně 20 let. Zmiňuje se také, že byl hrozný na pohled i v chová-
ní, zvláště, když nemírně pil; svého kata si posazoval za sebe na
koně a jezdil s ním ulicemi města. O říšské záležitosti se nesta-
ral, pro skončení rozkolu nic neučinil a když byl opilý, byl kru-
tý.

V Ebendorferově kronice je poprvé zachována písemně zmínka o
zachování zpovědního tajemství jako o příčině smrti Jana z Pomuku.
Neudivuje tedy, pochybovalo-li se často o věrohodnosti této zprá-
vy. /.../

/Ebendorfer/ téměř tři desetiletí strávil ve středu středoev-
ropského dění ať už svou účastí na basilejském koncili a posláni-
mi, která mu jím byla svěřena, nebo ve službách světských panovní-
ků, což bylo také spojeno s neustálým cestováním.

Tomáš Ebendorfer se snažil ve svých historických dílech plně
využít všech dostupných pramenů, jejichž seznam je opravdu úcty-
hodný na onu dobu, a sám při jedné příležitosti zdůraznil, že si
nic z toho, co píše, nevymyslel, ale že pečlivě zaznamenal jen to,
co našel v psaných pramenech, které sám prozkoumal. Události,
jichž byl očitým svědkem, často uvádí důraznou připomínkou, že je
viděl na vlastní oči ... Zpráva o smrti Janově pro zatajení zpo-
vědního tajemství není výmyslem Ebendorferovým, ale, jak on sám
naznačuje, písemným záznamem tradice pražského původu, která se u-
držovala mezi lidem i tehdy, když byla po léta pražská katedrála
opuštěna katolickým duchovenstvem a když pražská kapitula sídlila

již druhé desetiletí v Žitavě ve vyhnanství. Musela se tedy udržovat i v pražských kališnických kruzích. Vznik této tradice je ovšem jiná otázka. Jisté je, že Ebendorferova zmínka je její nejstarší písemné zachycení a že Ebendorfer nevyjadřuje v ní svou vlastní domněnku, ale pouze zaznamenává to, co slyšel od jiných.

Sňatek Václava IV. s Žofií Bavorskou

... Bavorský vévoda Fridrich navštívil na podzim roku 1388 Václava v dvůr, a při té příležitosti patrně smluvil jménem svého bratra vévody Jana sňatek s jeho dcerou Žofií, k němuž došlo v létě roku 1389, a který byl také podmíněn politickými zájmy.

Mladá královna přišla do Čech z Mnichova. O její osobou spojovalo 15. století smrt Jana z Pomuku, jejího domnělého zpovědníka, protože se zdráhal vyzradit Václava IV., z čeho se mu mladá královna zpovídala. Poněvadž k této události mohlo dojít pouze v letech 1389-1393, je velmi prospěšné zjistit, v jakém ovzduší probíhala mezi oběma manžely první léta po jejich sňatku. Stejně tak jako o královně Janě, první manželce králově, lze najít velmi málo informací i o královně Žofií. A přece několik zajímavých zpráv z doby prvních let Václavova druhého manželství se zachovalo a dosud čekají na spolehlivé vysvětlení. /.../

Srovnáním dat korunovací českých králů a královen ve 13. a 14. století lze dokázat, že všechny české královny, pokud byly v době královy korunovace jeho manželkami, byly korunovány společně s ním, nebo, šlo-li o manželky, s nimiž se král oženil po ovdovění, s korunovací nebylo odkládáno. Pouze druhá manželka Václava II. Eliška Polská a manželka Jan Lucemburského Beatrix byly korunovány za tři roky po sňatku. To však jsou jediné výjimky. Všechny manželky Karla IV. byly korunovány ještě v roce sňatku, stejně tomu bylo i s první chotí Václava IV. královnou Janou v r. 1370. A nejinak tomu mělo být i s Žofií. Brzy po jejím sňatku ji v listinách, jimiž na její přímluvu uděluje nový papež Bonifác IX. různým duchovním beneficia, jmenuje Žofií zásadně "vznešenou českou a římskou královnou". Václav IV. sám vydal 23. prosince 1389 nařízení vybírat obvyklou berni k úhradě korunovačních výdajů. Ke korunovací však přesto nedošlo a proto je namísto otázka proč.

Vysvětlení se různí : F.M. Bartoš se domnívá, že "účast arcibiskupova tu byla nezbytná, ale právě proto asi byla odkládána znovu a znovu", poněvadž se Václav IV. nechtěl při ní setkat s nenáviděným Janem z Jenštejna. F. Urbánek myslí, že to byly "neshody mezi členy lucemburského rodu, když nový králův sňatek křídil nástupnické naděje nejbližších příbuzných Václavových," "důvody politické vnitřní spojené s odbojem jednoty panské, zvláště ohled k spřízněným Wittelsbachům, kteří svou vzájemnou svárlost přenášeli i na krále Václava, ... I bylo snad Václavovi vhod držeti Wittelsbachy v šachu". Bylo také podotýkáno, že v té době žila ještě vdova po Karlu IV. císařovna Eliška Pomořanská, jež užívala královniných věnných statků, atd.

Pestrost různých domněnek jen naznačuje, jak těžko lze najít klíč k řešení záhady a že ani jediné vysvětlení není možno považovat za vyčerpávající a konečné. Některé názory je možno vyloučit, např. odboj panské jednoty, který se v r. 1389 a 1390 neprojevoval tak silně jako o několik let později, nebo přítomnost arcibiskupa Jana z Jenštejna, který ještě v r. 1392 světil slavnostně za přítomnosti krále a jeho manželky základní kámen k loďi pražské

katedrály a hostil pak krále ve svém dvoře, ačkoliv několik let před tím, v r. 1385 král jeho pohostinství při podobné příležitosti odmítl. S korunovací pak bylo odkládáno i po Jenštejnově rezignaci, kdy byl jeho nástupcem králi přijatelný arcibiskup Olbram ze Škvorce.

Ani okolnost, že dosud žila císařovna Eliška, nijak nemohla bránit korunovačnímu úkonu, poněvadž i Václavova první choť královna Jana byla korunována za jejího života. A ani po Eliščině smrti r. 1393, nýbrž až za plných sedm let v roce 1400 došlo k Žofiině korunovaci. Předchozí léta ovšem byla naplněná vzrušujícími událostmi, domácím i říšským odbojem proti Václavovi. Poněvadž Žofie byla korunována pouze několik měsíců před Václavovým sesazením s říšského trůnu, a on sám, ačkoliv dlel v Praze, se manželčiny korunovace nezúčastnil, zatímco byli přítomni jeho příbuzní z lucemburské strany, není vyloučeno, že se ani tehdy nedála zcela v souhlase s jeho vůlí a že mohla být vnějšími okolnostmi nucena.

Plných 11 let odkladu a Václavova nepřítomnost při tomto úředním aktu, týkajícím se jeho království, nemají vskutku v českých dějinách oné doby obdoby. /.../

V pozadí oddalování královny korunovace tedy jistě nebyly malicherné důvody již proto, že to nebývalo tradicí lucemburského rodu. Karel IV. dával všem svým manželkám hned po svatbě, co jim náleželo. Stejně postupoval pod vlivem svého otce i Václav IV. v případě královny Jany a zamýšlel stejně postupovat i v r. 1389 po sňatku s Žofií. Z tohoto úmyslu však z neznámých důvodů sešlo a nad vztahem obou manželů se vznáší otazník. mohl být dobrý, když král upíral choti, co jí podle zvyku a práva patřilo - korunovaci - a od února 1393 i hmotné statky a jiná práva? Příčinu bude třeba hledat patrně jinde, nikoli pouze ve vnějších okolnostech. Mimo snahu Václava IV. užívat výnosů z věnných měst pro sebe, kterou není možno zcela vyloučit, lze ji vidět i v samotném vztahu mezi královskými manželami. Moderní historikové doznávají, že na jeho nevyrovnanost ukazují různé okolnosti. /.../

Zajímavý je doklad z r. 1391, o jehož pravosti nelze mít pochyb. Záhy po smrti Urbana VI. a po zvolení Bonifáce IX. v Římě znovu navazoval Václav IV. počátkem r. 1390 důvěrná jednání s Avignonem o podmínkách případného uznání Klementa VII., jež nakonec opět nedospěly k žádnému kladnému výsledku. Mimo jiné se v dokladech objevuje nyní po sňatku Václava s Žofií snaha Avignonu přivdat princeznu Janu Aragonskou do lucemburské rodiny. Tentokrát přicházel v úvahu mj. moravský markrabí Prokop.

15.ledna 1391 znovu informoval dlouhým dopisem mezi záležitostmi, týkajícími se jednání s Václavem IV., Jindřich Bayler z Avignonu salcburského arcibiskupa Pelhřima o průběhu dosavadního jednání. Král Jan však spoléhal na rozhodnutí Klementa VII. a byl ochoten provdat svou dceru buď do Rakous nebo do Čech; vyjednávání měl na starosti Jindřich Bayler. Ten nyní žádal Plhřima, aby zprávy, jež mu v dopise sděluje, považoval za důvěrné a aby mu napsal své mínění, který z navrhovaných sňatků považuje za výhodnější pro církev /tj. pro Klementa VII./, zda manželství s jedním z markrabích, nebo s rakouským vévodou Vilémem. K tomu však hned dodává :

"A musím vám sdělit něco jiného přísně důvěrně : bylo nám totiž nějak dáno na srozuměnou, že římský král /Václav IV./ by sám měl rád onu dceru pro sebe a jinou, kterou má, propustil. O tom

se tajně informujte, abychom zde nebyli obelstěni, poněvadž nám to bylo řečeno velmi tajně a náš pán /Klement VII./, stejně jako Aragonský král, by nechtěli dlouho ponechávat tento případ nevyřešený, poněvadž mi bylo psáno, že markrabí jsou nyní v Rusku a Sas-ku a že král pro ně pošle, aby se dozvěděl jejich přání v této záležitosti."

Narážka Jindřich Baylera v dopise Pelhřimovi o manželství Václava IV. si však zaslouží pozornosti již proto, že se dostala do Avignonu přímo z králova okolí, ne spíše prostřednictvím vyslance jedné nebo druhé strany. Ponevaž ji Jindřich sděluje Pelhřimovi a žádá o taktní ověření, je nepravděpodobné, že by byla vyšla z pramene, který by byl obratný diplomat Klementa VII. bral na lehkou váhu.

Neméně zajímavý je strohy výraz, jehož užívá o Václavově úmyslu zbavit se své tehdejší manželky Žofie. Jindřich Bayler, jemuž ovšem nebyla cizí biblicko-právní terminologie, volí latinský výraz "dimittere", jehož Písmo užívá v technickém smyslu, kdykoliv se zmiňuje o propuštění manželky manželem, ať právoplatně či nikoliv.

Ani právně dokázané cizoložství manželky /kralovny/ nemohlo být podle platného církevního práva důvodem k rozluce, ale pouze k rozvodu od stolu a lože, přičemž by pouto manželství bylo trvalo až do smrti jednoho z manželů a Václav IV. by se byl sice mohl zbavit nepohodlné Žofie, ale nemohl pomýšlet na nový církevně platný sňatek, což by mu jistě nebylo bývalo příjemné. Toto řešení tedy nemohlo v daném případě vůbec připadat v úvahu a Jindřich Bayler je neměl na mysli. K tomu, aby mohlo dojít k případnému sňatku s aragonskou princeznou, nebo s kýmkoliv jiným, bylo nutno dokázat, že sňatek Václava IV. s Žofií byl z jiné příčiny neplatný. Důvodů mohlo být ovšem více, ale dvojí manželství Václavovo samo o sobě mohlo ukazovat na důvod nejvhodnější, na který ostatně poukázali i různí současní kronikáři : na králova trvalou manželskou neschopnost, jež mohla být i oboustranná, a nebyla-li, král mohl obratnými důkazy "svědků" dokázat zodpovědnost druhé strany a svalit vinu na manželku.

A nebylo by to v dějinách ani poprvé, ani naposledy, kdy by se stala královna nespravedlivou obětí rozsudku vyneseného podle přání manželova. Zmínka Jindřicha Baylera, ať se jí dá již jakýkoliv výklad, potvrzuje, že v lednu 1391, tedy rok a půl po sňatku Václava a Žofie se důvěrně hovořilo o neshodě mezi královskými manželkami, již snad chtěl Václav IV. radikálně ukončit. /.../

Měl-li skutečně, jak se zdá nasvědčovat dotaz Jindřicha Baylera z Avignonu na jaře roku 1391, Václav IV. v úmyslu Žofii propustit, octla se Žofie ve svízelné situaci. Dotaz napovídá, že důvodem rozluky nebyla ani tak králova touha po novém sňatku s princeznou, kterou nikdy nespátral, jako spíše nechuť k Žofii, již se chtěl zbavit. Neplatnost druhého králova manželství by byla musela být prohlášena po řádném kanonickém soudním procesu církevními soudci, jež by byl jistě jmenoval na žádost krále papež ať římský či avignonský z osob jemu přijatelných - a tudíž by se stávaly o to, aby byl zajištěn žádoucí výsledek. Nebylo by to bývalo poprvé ani naposled, že by došlo k podobnému procesu, v němž by se byla octla druhá strana - královna - nutně v značné nevýhodě.

Bylo poukazováno na to, že je zcela nemyslitelné, aby v době, kdy vrcholil spor mezi králem a arcibiskupem, byl zpovědníkem královniným jeden z hlavních arcibiskupových spolupracovníků a

rádců, tedy jeden z hlavních činitelů strany králi nepřátelské.

Mělo-li však být rozhodováno o platnosti jeho druhého manželství, nemohlo se právní řízení obejít bez výsledku druhé strany, která by bývala patrně jeho platnost ve vlastním zájmu hájila, totiž královny. Nebyla by se bývala obešla bez odborné a nestrané rady, kterou nemohla očekávat od těch, kteří z jakýchkoliv důvodů záviseli na blahovůli jejího manžela a jimž záleželo především na tom, aby byla splněna jeho vůle.

Nejzběhlejší v projednávání a rozsuzování běžných manželských pří byli především arcibiskupští úředníci - oficiál, tehdy Mikuláš Puchník, který byl současně s Janem z Pomuku generálním vikářem Jana z Jenštejna. Oba měli rozsáhlou pravomoc a denně projednávali podobné případy. Mikuláš Puchník byl po otci i po matce Čech, kdežto Jan z Pomuku byl patrně po otci německého původu a byl právník stejně zkušený jako jeho kolega. Není možno dokázat, že by byl býval on královním zpovědníkem. Také však není známo, kdo jím tehdy vůbec byl. Nelze však kategoričtěji vyloučit, že se mohla se svými těžkostmi svěřit a žádat o radu Jana z Pomuku během zpovědi i proto, že se současně problem tykal jejího svědomí.

Volbu Jana z Pomuku vedle jeho zběhlosti v církevním právu mohla také ovlivnit i znalost jazyka, jímž se královna plynne vyjadřovala jistě lépe než česky, zvláště v oněch prvních letech svého pobytu v Čechách.

Podle zásady "a posse non datur transitus ad esse" - z pouhé možnosti nelze dokazovat skutečnost, je nutno zdůraznit, že tato možnost není v rozporu s žádným dobovým pramenem a že zapadá dobře i do celkového rámce doby a okolností, ale přece sama v sobě neposkytuje důkaz, že Jan z Pomuku skutečně zemřel i pro zachování zpovědního tajemství, nýbrž pouze, že k podobné situaci mohlo dojít. Je málo pravděpodobné, že by se někdy podařilo na základě dnes dosud neznámých pramenů obrátit tuto možnost v nevratnou a jasně dokázanou skutečnost.

Že ji neznáme celou a že se za Janovou smrtí skrývá daleko více než náhodný hněv králův, bylo však dostatečně dokázáno. Pevným bodem je jasné svědectví Tomáše Ebendorfera z Haselbachu, navazující na starší domácí tradici.

Obsah osudného výsledku dosud zcela uniká dnešnímu badání, třebaže, jak naznačuje Jan z Jenštejna ve své stížnosti, neodehrával se mezi čtyřma očima a beze svědků. Byli při něm nejen jeho úředníci, ale také někteří královští milci a kati. Je-li odmítnutí Jana z Pomuku vyžádat zpovědní tajemství králi uváděno později jako jedna z příčin jeho smrti, pak tento výsledek poskytl králi podle okolností, jež jsou známy, jedinou vhodnou příležitost.

Hovořil snad o tom později Mikuláš Puchník zavázaný spolu s Václavem Knoblochem vynucenou, a tedy ve svědomí nezavazující příslušnou, s Janem z Jenštejna? Či snad se arcibiskup něco dozvěděl od svého vzdáleného příbuzného Václava Knoblocha? Vztahují se snad jeho narážky na tajemství utajené veřejnosti i jeho okolí, jež mu vyčítalo, že opustil své stádo, a jež takovou měrou přispělo k jeho rozhodnutí nevracet se do Čech, i na tuto událost? Je snad možno usuzovat z toho, že se o této příčině Janovy smrti vůbec nezmiňuje ve své písemné stížnosti papeži, že mu o tom nebylo nic známo, nebo se o ní nezmiňuje jen proto, že si byl vědom choulostivosti podobné obžaloby krále, těžko dokazatelné svědky, kteří v tomto případě a za života krále by byli nuceni

vydávat v nebezpečí vlastní život, kdyby byli bývali ochotni do-
svědčit pravdivost jeho slov ? Chtěl snad vyrazem "martyr sanc-
tus" naznačit něco, co sice nepojal do své stížnosti, ale neopomi-
nul vyjádřit soukromě během svých jednání na kurii v Perugii ?
Nebo snad proniklo nebezpečné tajemství na veřejnost zásluhou
těch, kteří sice byli přítomni, ale nebyli přímo na sporu zúčast-
nění ?

Je možno si klást tyto a podobné otázky, ale nelze na ně dát
jednoznačnou odpověď. Jisté je, že zpráva o zpovědním tajemství
musela obíhat v ústním podání dávno před pražskou návštěvou Tomá-
še Ebendorfera. Mladší generace ji přejala od pamětníků žaslých
časů.

JAN Z JENŠTEJNA /1348-1400/

"Kolikrát mi zlořečili a velmi rychle ode mne utekli moji nejbližší poradci a tajemníci, kteří stáli v čele úřadů, na jejichž radu jsem se postavil pro svobodu církve a proti schizmatikům; v čase pronásledování se však útekem rozprášili a poněvadž se báli spíše ztratit věci než duši, radili činit opak, předstírajíce, že doba je zlá, a zapřísáhli mne, abych se řídil jejich radami. Pomlouvali mě muži sami mezi sebou rozdělení, že jsem neuposlechl jejich špatných a ustrašených rad a poněvadž sami mezi sebou byli rozdělení a poděšení strachem, ani mně nemohli dávat než vzájemně si odporující rady."

Třetí arcibiskup pražský /po Arnoštovi z Pardubic a Janu Očkovi/ Jan z Jenštejna je jedna z nejsložitějších a pořád málo známých postav českého pozdního středověku.

Byl v mládí prostopášný světák a pak kající po středověkém způsobu, světec odtržený od skutečného života nebo pyšný a sebevědomý prelát, tvrdě bojující za privilegia církve? Ani jedno z těch hodnocení není přesné. Jako u každého člověka byly i u Jana z Jenštejna stránky světlé a stinné.

Skvělá kariéra

Jan z Jenštejna pocházel ze zbohatlé pražské měšťanské rodiny. Měla šlechtický titul a patřil jí hrad Jenštejn u Prahy. Členové rodu sloužili po tři generace našim lucemburským králům. Janův strýc Očko byl arcibiskupem. Jenštejnové se těšili přízni Karla IV., který navštěvoval jejich dvorec v Praze na Zderaze. Jan, příjemný mladík menší postavy, značně citlivé a zasněné povahy, vynikal nad své tři bratry. Poznal svět a významné lidi za studií v Padově, Bologni, Montpellieru a Paříži. Dosáhl hodnosti bakaláře kanonického práva.

Pro rozsáhlé vzdělání a významné společenské styky měl všechny předpoklady k životním úspěchům. Udělal skvělou církevní kariéru. Docela v duchu tehdejší doby už jako děčko obdržel kanovníctví, jako pouhy jáhen se v 26 letech stal biskupem míšenským. Karel IV. si ho vyhlédl za předního rádce svého nástupce, mladého Václava IV. Třicetiletý Jan z Jenštejna se stal nejvyšším kancléřem. A brzy postoupil v církevních hodnostech ještě výš.

Bylo to za smutných chvil rozkolu na papežském stolci. Po návratu papežů z francouzského Avignonu byl za bouřlivých sympatií římského lidu zvolen Urban VI. Ač osobně bezúhonný, odcizil si kdekoho svou netaktností, povýšeností a tvrdostí. Opustili ho jeho vlastní kardinálové a zvolili r. 1378 protipapeže Klementa VII., který se opět usídlil v Avignoně. Urban VI. si najmenoval nové kardinály. Jako první Čech dostal kardinálský klobouk a titul římské basiliky dvanácti apoštolů také Jan Očko. Na pražský arcibiskupský stolec pak v r. 1379 dosedl jeho mladý synovec Jan z Jenštejna.

Pro římského papeže

Církev měla dva papeže. Každý shledával důvody pro svou právo-
platnost, dávali se navzájem do klatby a každý hleděl získat pro
své uznání panovníky, preláty, univerzity, řehole atd. Naše země
se přidržovaly pravého papeže římského. Arcibiskup Jan z Jenštej-
na nasadil pro jeho uznání nekompromisně všechnu svou energii.
Církevní rozkol byl pro něj především velkým pohoršením, tedy o-
tázkou mravní, ale nevyhnul se ovšem zřetelům politickým. Jenš-
tejn vystupoval se vší rozhodností jako diplomat ve prospěch Ur-
bana VI. - jak při jednáních v říši, v Uhrách /při zasnubách
Václavova bratra Zikmunda s anjouovskou dědičkou Marií/ i při
sjednávání sňatku Václavovy sestry Anny s anglickým Richardem II.

Králi Václavu IV. Jenštejn několikrát připomínal povinnost do-
pomoci římskému papeži k obecnému uznání, což vyplývalo z jeho ti-
tulu římského císaře - třeba že ke korunovaci se nikdy nedostavil.
Právě korunovační jízda Václavova do Říma by byla přispěla k u-
pevnění pozice římského papeže, avšak na všechny naléhavé dopisy
a opakované prosby římských papežů /nejdříve Urbana VI. a potom
jeho nástupce Bonifáce IX./ odpovídal Václav IV. jen sliby, kte-
ré nikdy nesplnil. Po roce 1383 pak už byly jeho sliby zcela ne-
upřímné : v tomto roce totiž došlo v Praze k jednání s francouz-
ským dvorem a Václav IV. se definitivně zřekl úmyslu podniknout
korunovační jízdu do Říma. Nepřešel sice přímo do francouzského
tábora, ale dal jasně najevo, že v zápase Evropy o obnovení cír-
kevní jednoty hodlá zůstat neangažovaným divákem.

Energicky zúčtoval Jenštejn i s domácími stoupenci Klementa VII.
jako byl svatovítský děkan Hynek Kluk, a zvláště zkušený vyšehrad-
ský děkan Konrád z Veselé. Užil proti nim klatby a donutil je
hledat útočiště na Moravě, kde našli sympatie svérhlivého mladší-
ho markraběho Prokopa. Papež Urban VI. však zdaleka nepodporoval
arcibiskupa tak, jak by si to byl zasloužil. Lokonce jej r. 1387
nakrátko exkomunikoval, protože včas neodvedl papežský desátek.
"Jenštejn, který se vrhl s veškerou oddaností své rytířské duše
v zápas za velkou myšlenku jednoty v církvi, stal se nakonec obě-
tí této své věrnosti" /F.M. Bartoš/.

Kontemplace a aktivita

Jan z Jenštejna se ujal svého pastýřského úřadu velmi opravdo-
vě. Není třeba předpokládat, že předtím vedl zvlášť hřísný svě-
tácky život, ale asi r. 1380 zažil konversi od běžného křesťan-
ského života k životu dokonalejšímu podle evangelních rad. Velkou
osobní trýzeň mu působilo zjištění, že evropský svět, který se o-
kázale hlásí ke křesťanství, ve skutečnosti si počíná docela ji-
nak. Na arcibiskupa zapůsobila těžká, životu nebezpečná nemoc,
smrt kardinála Očka, řádění moru i úmrtí magdeburského biskupa
při karnevalové zábavě. Po uzdravení hledal Jenštejn duchovní ú-
těchu mezi mnichy augustiniánského kláštera v Roudnici. Tato ře-
hole byla u nás nositelkou nové, prosté, ale hluboké zbožnosti
zvané devotio moderna. Toto hnutí založené v Nizozemí Gerhardem
Grootem /+ 1384/ zděrazňovalo subjektivní náboženský prožitek a
usilovalo o návrat k prostému, ale skutečně žitému křesťanství.
Roudničtí učitele mystiky měli na Jenštejna velký vliv. Jenštej-
nův přítel Petr Clarificator napsal jeho životopis legendárního
stylu - snad měl sloužit k přípravě budoucího blahořečení Jenštej-
nova.

Jenštejn dovedl spojovat hluboký vnitřní život, provázený pro-

jevy vrcholně tvrdé středověké askeze, se vzorným plněním svých arcibiskupských povinností, podobně jako to činil jeho předchůdce na pražském stolci, svatý Vojtěch. Kontemplace byla základem, na kterém budoval svou aktivitu.

Jako muž humanisticky vzdělaný psal Jenštejn elegantní latinou, Jenštejnovy spisy /bohužel namnoze dosud nevydané/ jsou psány s osobním zaujetím, živě a impulsivně, což je přibližuje modernímu cítění. Nejvíce ho pobuřovala nezřízená lidská touha po majetku, patrná i u kněžského stavu. "Má-li kněz a biskup dobře vést svě- řené duše, musí nejdříve umět vést a ovládat sám sebe". Církevní majetek schvaloval, ale zdůrazňoval, že kněží mají žít skromně a přebytky věnovat podle církevních předpisů chudým. Na arcibiskupských statcích zrušil brání odumrti - majetku poddaných, kteří zemřeli bez mužských potomků. Poddaní mohli udělat o svém majetku poslední vůli a i v případě, že poddaný zemřel bez závěti, připadl majetek příbuzným. Tato reforma vyvolala velký odpor a Jenštejn ji musel obhajovat v polemice s Vojtěchem Raňkáv. Arcibiskup byl vždycky na straně chudých a utiskovaných. "Za ukradení slepice se chudák věší na šibenici, za vraždu boháč platí pouhou pokutu." Důtklivě připomínal zásadní rovnost všech lidí. Podstatou šlechtictví podle něho není urozenost, moc ani bohatství, ale ctnost.

Podporu zbožnosti viděl Jan z Jenštejna v účtě mariánské. Osobně mu byla od mládí posilou v úzkostech a bolestech a doufal, že mu Panna Maria svou přímělovou pomůže odstranit neblahý rozkol v církvi. Po poradách se svými důvěrníky zavedl r. 1386 z vlastní pravomoci pro svou diecézi nový svátek Navštívení Panny Marie, vypracoval k němu liturgické texty a složil oslavný hymnus. Zavedení svátku sám odůvodňuje: "Neboť při zavedení tohoto svátku byly již skutečně položeny úklady mezi hada a ženu. Hada, pravím, totiž toho kluz-kého schismatika Roberta, a ženu, totiž svatou církev a přímo i samu Marii Pannu, která ničí všechny hereze. Neboť ona potře jeho hlavu, ona se bude přimlouvát u Syna; aby svou mocí nastolil mír a aby všichni poznali, že jediným pravým nejvyšším veleknězem je papež Urban VI., tak abychom by-li v církvi Boží všichni jedno, tak jako je Kristus jedno s Otcem i Duchem svatým ..." Bylo to však v době, kdy přebujela účta svatých a výstřelky mariánské účty vzbuzovaly v církvi ostrou kritiku. Ozval se proti tomu též učený Vojtěch Raňkáv. Teprve po smrti Raňkové povolil Urban VI. r. 1389 tento svátek, ale příslušnou bulu vydal až Bonifác IX. v listopadu 1390.

Reformní činnost Jenštejnova

Jenštejn si byl vědom, že církev potřebuje opravy. Šlo mu především o povznesení kněžstva k vyšším duchovním zájmům. Při reformní činnosti používal prostředků, které mu podle církevního práva poskytoval jeho arcibiskupský úřad. Svolával pravidelně dvakrát do roka kněžské synody, konal vizitace a nařizoval je, zřídil úřad korektorů kleru. Při tom se mu ovšem vymykaly instituce /např. vyšehradská kapitula, některé řehole/ podléhající přímo papeži. Za základ duchovní správy pokládal farní duchovenstvo. S řeholníky neměl mnohdy dobré zkušenosti.

Celkem lze říci, že výsledky reformní činnosti arcibiskupovy prováděné tímto způsobem nebyly uměrné vynaložené námaze. Situace se spíše horšila. Proto rostla jeho netrpělivost a popudlivost ho vedla často k nediplomatickým krokům. Odcizil si dokonce zčásti i vlastní duchovenstvo. Starý olomoucký biskup Petr Jelito

jistě nelibě nesl, když mu jeho mladý arcibiskup připomínal : "Být pastýřem ovcí, to znamená podle Písma být pastýřem lidí, nikoliv dobytka."

Král a arcibiskup

Jádrem činnosti Jenštejnovy byl zápas o svobodu církve a nároky na osobní i majetkovou nezávislost duchovenstva na moci světské. Uplatňovat tyto zásady církevního práva bylo v našich poměrech reálné jen tenkrát, kdyby měl arcibiskup za sebou oporu moci papežské, vlastního kléru a věřících. A to zcela neměl. Nutně se střetl se světskou mocí, tj. králem Václavem IV., povahově stejně vznětlivým a se stejně vypjatou představou o svém postavení. Král i při své náladovosti a časté nečinnosti přece jen sledoval určitou politickou linii : posílení královské moci. Věděl, že se římský papež, kterému šlo o udržení Čech ve své obedienci, neodhodlá zakročit proti králi ve prospěch arcibiskupův. Křehká shoda mezi mocí světskou a duchovní, kterou u nás vytvořil Karel IV., byla tatam.

Začalo to drobným poškozováním moci arcibiskupovy, jež prováděli "renesančně bezostyšní milci královi, kteří lačně hleděli na církevní statky". Tu postavili jez a překáželi průjezdu arcibiskupových lodí po Labi, tam zase bránili vybírání poplatků, odháněli dobytek atd. Král to vše kryl a arcibiskup reagoval podrážděně.

První vážné střetnutí nastalo r. 1384. Nevíme proč přesně. Král obeslal arcibiskupa na Karlštejn, dal ho dokonce na chvíli zatknout a zbavil ho kancléřského úřadu. Drobná válka proti církevním statkům pokračovala - samozřejmě nejvíc tím trpěli poddaní. Jenštejn si přísnými zákroky znepřátelil další členy lucemburského rodu, moravské bratrance Václavovy, Prokopa a Jana Šoběslava. Byl tedy přirozeně tlačěn do blízkosti šlechticů, zvláště jihočeských Rožmberků - nespokojených se způsobem Václavovy vlády. Ale ani po všech dalších zklamáních se arcibiskup s nimi zcela neztotožnil a nezapojil se do pozdějšího odboje panské jednoty proti králi.

Jan z Jenštejna se dokonce obával o vlastní život. V případě, že by byl arcibiskup zajat nebo zabit, měl se automaticky nad celou církevní provincií vyhlásit interdik. Na podzimní synodě r. 1386 dal obnovit statut o ochraně církevního majetku. Ale zajišťoval se i vlastní zbrojnou mocí a zdokonalováním opevnění svých měst a hradů. Velké části věnoval na vybudování pevného hradu Šupí Hory.

Arcibiskup, Jan z Pomuka a Matěj z Janova

Politika Václava IV. nebyla namířena proti vysokému duchovenstvu vůbec. Naopak král hleděl kolem sebe seskupit oddané preláty, zajišťoval jim výnosná beneficia a snažil se tak českou církev ovládnout skupinou "svých lidí", aby se stala nástrojem královského panování.

I arcibiskup se hleděl ovšem obklopit spolehlivými lidmi. "Biskup by měl mít dva nebo tři psy, kteří by spolu s ním střežili stádo." Dlouholetý důvěrník Kuneš z Třebovle ustoupil do pozadí a generálním vikářem Jenštejnovým se stal r. 1389 Jan z Pomuka, odborník v církevním právu. Ten ve své funkci prostě svědomitě uřadoval, méně ho zajímaly problémy, jež se vynořily s rozvojem našeho náboženského hnutí, zahájeného v době Karlově Janem Milíčem z Kroměříže. Učený mluvčí milíčovců Mistr Matěj z Janova nabádal věřící k častému, ba dennímu svatému přijímání, protože v tom viděl zdroj

síly k obrodě církve. Ale každý takový zásah do ustálených zvyklostí byl riskantní, protože se obvykle hned vynořily pomluvy z kacířství. Také Janov byl postaven do blízkosti kacířských beghardů a bratří svobodného ducha, ba padl tu i výraz "valdenství". Neznáme průběh celého procesu, víme jen, že na podzim stanul Janov jako obžalovaný před kněžskou synodou. Zřekl se tu některých svých názorů. Mimo jiné musel uznat, že "lidé, a zvláště laici nemají být nabádáni nebo povzbuzováni, aby každého dne přijímali svátost Těla Páně". Dále, že "ne každý kající začínající otnostný život hned má být naváděn, aby přistupoval k svatému přijímání". Janovovi bylo zakázáno kázat a zpovídat a byl vypovězen na svou venkovskou faru. Arcibiskupa na synodě zastupoval Jan z Pomuku.

Po r. 1390 nastalo v poměru mezi králem a arcibiskupem jakési zmírnění. Jenštejn toho roku vykonal o milostivém létě pout do Říma. Po návratu opět upadl do těžké nemoci a octl se v nebezpečí smrti. V jeho okolí se objevili progresivnější rádcové. V květnu r. 1391 vykonal arcibiskup položení základního kamene ke kapli Betlémské, jež měla sloužit českým kázáním. Zaujal také mírnější stanovisko k otázce častého přijímání než jeho přehorliví úředníci v předešlých letech. Na synodě 16. června 1391 slavnostně vyhlásil; "Je nejen dovoleno, ale dokonce přikázáno, že praví kající, kteří se dobře vyzpovídali a vzbudili lítost a jsou jinak hodni, mohou přijímat Tělo Páně, kdykoliv si toho žádají."

Vyvrcholení sporu s králem

Ještě 2. června 1392 se král Václav s manželkou Zofii zúčastnili slavnostní hostiny po položení základního kamene k lodi svatovítského domu - to byl poslední zákmít uplynulé doby Karlovy. Ale pak dostaly události rychlý spád. Arcibiskup podal králi v zasedání královské rady stížnost zaměřenou především proti královským milcům. Obsahovala 10 bodů a končila výzvou králi, aby nahradil škody způsobené církvi a zbavil se zlých rádců a jejich našeptávání. Největším nepřitelem arcibiskupovým byl královsky podkomoří Zikmund Huler. Octl se v klatbě, protože se odmítl dostavit k arcibiskupskému soudu, kam byl podle tehdejších předpisů církevního práva povolán za popravu dvou kleriků /jeden byl za krádež v kostele upálen/, kteří podléhali církevnímu soudu. Králův hněv propukl plnou silou, když generální vikář Jan z Pomuku potvrzením volby nového opata kladrubského kláštera zmařil Václavův plán na zřízení biskupství v západních Čechách.

Dá se říci, že arcibiskupovi úředníci v čele s generálním vikářem Janem z Pomuku byli v první linii zápasu, na ně nejdříve plnou silou dopadlyblesky královského rozhořčení. Arcibiskup našel ochranu ve svém městě Roudnici. I když se vrátil do Prahy, ve známé scéně u arcibiskupského dvora malostranského 20. března 1393 se osobně zachránil. Mučedníkem v zápase za práva a nároky církve se nestal pán, jako v případě Tomáše Becketta, ale věrný služebník. Jenštejn unikl na svůj hrad Supí Horu.

Zklamání a smrt

Po surovém umučení generálního vikáře padla hrůza na všechny preláty z okolí arcibiskupova. Jan z Jenštejna vyhověl v mnoha věcech králi /zastavil proces proti Hulerovi, vzdal se sporných statků/, ale nepřekročil krajní mez ústupnosti /trval na volbě kladrubského opata/. Na den svatého Vojtěcha r. 1393 odešel ze země. Odebral se do Říma k papeži Bonifáci IX. s obžalovacím spisem proti králi.

Nedočkal se však podpory, papeži ani nenapadlo zakročit proti Václavovi IV. Arcibiskup se také vyčerpal finančně a roztrpčen a zklamán se vracel do vlasti.

Právě začínal odboj šlechty proti králi. Jenštejn se sice odboje nezúčastnil, ale podle rozhodčího výroku 2.dubna 1396 rezignoval na úřad arcibiskupa. Odešel do Itálie a v Benátkách čekal na vyřešení problému svého hmotného zabezpečení, protože král dal zabrat všechny jeho statky. Arcibiskupem se stal se souhlasem královým Jenštejnův synovec Olbram ze Škvorce. Jenštejn dostal hrad Helfenburk na Litoměřicku a rentu 2000 kop grošů ročně. Věnoval se spisovatelství a meditaci /napsal mj. svou tklivou obranu/. Ale tonul v dluzích, protože nedostával smluvenou rentu. Odebral se znovu do Říma, tam sice došlo k přijatelné dohodě o hmotném zaopatření bývalého arcibiskupa, ale Jenštejn se už neodvážil návratu do vlasti pro chatrné zdraví. Zemřel v Římě 17.června 1400 a byl tam pohřben - "nešťastný arcibiskup a muž svaté paměti".

-aln-

Jan z Jenštejna : KÁZÁNÍ O NAROZENÍ KRISTOVĚ /úryvek/

Milovaní, promluvíli jsme o Kristově narození, zbývá ještě říci něco o jeho poníženosti. Můžeme si vybrat zvláště tři příklady : jak nás dnes naučil Kristus nedbat na pozemskou slávu, pohrdat bohatstvím a lakotou a vyhýbat se moudrosti světa. Že nás naučil varovat se pozemské slávy, je patrné z toho, že on sám, ačkoliv je "odlesk slávy", přece "sám sebe zmařil, vzal na sebe způsob služebníka". Ten, který stvořil vše, sám se stal tvorem; ten, který upevnil hvězdy na nebi, se zrodil z ženy a nechal se kojit, třebaže sám sytí pokolení; plný slávy u svých svatých, u lidí se stal bezvýznamným, jak o sobě řekl : "Já nehledám svou slávu".

Uvažujte tedy o tom, ctižádostiví a urození tohoto světa. K čemu je vám světská sláva, když trávíte své dny v marnosti a pýše. Usilujete o vrcholné počty tohoto světa, hledáte množství prebend a obrocí, těšíte se z nádherných koní s ozdobnými postroji, oblékáte se do vzácných šatů, cpete se jemnými lahůdkami a kořeněnými jídly a pak napití medovinou z křišťálových pohárů se rozvalujete na pérových polštářích v měkké posteli a říkáte si v srdci : "Nuže, sáhněme na přítomná dobra, plně užijme světa jak v době mládí ! Požijeme v hojnosti vína a masti, ať nám neunikne žádný květ jarní ! Věnceme se růžemi, dříve než zvadnou, nikdo ať nechybí při naší rozpustilosti. Stopy naší rozkoše zanecháme všude, neboť to je náš podíl, to je náš los." atd. Ať si uvědomí ti, co tohle dělají, že je blízko den jejich záhuby a rychle se blíží čas jejich věčného zavržení. Jestli se rychle nevzpamatují a nebudou činit pokání, budou vymazáni z knihy spravedlivých a jejich sláva zanikne v podsvětí.

Za druhé jsem řekl, že nás Kristus naučil pohrdat lakotou a bohatstvím. To se nám při jeho narození ukazuje v hojné míře. Přišel z nebeské slávy a nádhery do naší chudoby a bídy, z boháče se stal chudákem, jak říká apoštol : "Pro nás se stal chudým, abychom my jeho chudobou zbohatli." Ze všech nejbohatší se dnes narodil z chudé matky, ten, který je oděn světlem jako rouchem, přišel na svět nahý. Sídílí na nebeské výsosti a ubytoval se v ubohé stáji. Ten, který se opásal mocí a oděl silou, zavinul svoji útlost do lněných plenek. Vládne na nebi i na zemi a sklonil se do cizích jeslí.

Rozvažujte o tom také vy, bohatí a lakomí, kteří milujete spíše zlato a stříbro než Krista, ctitelé bázky a model, jak to potvrdil prorok, když řekl : "Modly pohanů jsou zlato a stříbro". A apoštol : "Hrabivost je modloslužbou". Modloslužba je otročení démonům, jak dosvědčuje tentýž prorok, když říká : "Všichni bohové pohanů jsou démoni". Z toho tedy vyplývá, že otročit lakotě znamená sloužit modlům a modloslužebnictví znamená obětovat démonům místo Bohu. Je tedy láska k penězům službou démonům a modlům a znamená odloučení od nebeské blaženosti.

Jak mnozí lidé dnes bohužel plní své měšce z majetku chudých i z každodenních odkazů zemřelých. V lakotné chtivosti shrabují díky svému vypočítavému chytráctví zlato ke zlato a tak se stravují v nenasytném požáru pekla své lakoty. Tito lidé nenásledují Krista ale zhoubný mamon. Ať si však tito milovníci zlata dají pozor, aby je náhodou rychle nepřepadla smrt a oni marně nehledali místo k pokání. Aby se jim nevedlo jako boháčovi v evangeliu, když mu bylo řečeno : "Blázne, ještě této noci si vyžádají tvou duši, a čím to bude, co jsi nashromáždil ?" A pak následuje strašlivé : "Zemřel boháč a byl pohřben v pekle."

Za třetí vidíme při narození Kristově, že se odvrátil od moudrosti tohoto světa. Není to snad dost jasně vidět na tom, že z ust toho, který je sama Boží moudrost a Boží slovo, vycházel jen pláč nemluvněte? V něm jsou ukryty všechny poklady Boží moudrosti a vědění, a přece se stal podobným nerozumnému hovádku, v něm nerozumnosti byl společníkem vola a osla, jak dosvědčuje prorok na jiném místě: "Jako dobytek jsem byl před tebou" atd.

Běda těm, kteří se povyšují a promarní svou moudrost. Přáteli se s bohatými a mocnými, vedou jejich pře a naplňují si přitom své špižírny. Vyhledávají bohatství a věhlas, díla chudáků a prostácků podvracejí, kazí a ničí, a ještě od nich vymahají i to málo, co jim zbývá. A v tom chtějí být chytří a prozíraví, ale stávají se hloupými. Je to hanba, že lidé došli k takové zaslepenosti a zkaženosti, že nestojí o muže, kteří by byli jejich věrnými obhájci podle dobrého svědomí, ale dávají přednost proradným nestoudníkům, které považují za učenější jen proto, že se ujímají soudních pří a vyhrávají je stejnou měrou po právu jako proti právu. Běda jim v den hněvu a zuřivosti Pána, protože za to obdrží mzdu, až Pán zahladí chytrost chytrých a opatrnost opatrných a řekne jim: "Odejděte, zlořečení do věčného ohně, který je pro vás připraven od počátku světa."

O ÚTĚKU PŘED SVĚTEM

O sobě samém

Neboť abych s uzarděním doznal a uslizen vzpomněl uplynulých dob, kvetoucí mladosti asi dvanáct let prožil jsem hanebně a zhýrale; ostatek času neplodně pohřížen do časných starostí, ach, žalostně jsem strávil! Od dětství jemně vychován v obžerství jsem žil; když jsem byl ještě chlapec a nemohl jsem si toho zasloužit, nikoli svým, nýbrž rodičů přičiněním, měl jsem postupně sedm obročí, jež mi spíše byla jedy a kazila mou duši, neboť jsem se nedovedl ani za sebe ani za mrtvé modlit, jejichž platy a almužny jsem přece jedl a pil. Zbytečně a nákladně jsem se oblekal. Konečně, jsa ještě chlapec byl jsem dán na studia. Přiměřeně vzdělán ve svobodných uměních počal jsem putovati světem za studiem. Nejprve jsem šel do Prahy, Paduy, Bologne, Montpellieru a Paříže, kde jsem viděl, naučil se a činil zlé i dobré. Nevím, zda jsem prospěl, když jsem v mravech poklesl ... Potom konečně, nemaje ani plných dvacet šest let, bez jakékoli předběžné práce nebo zásluhy, byl jsem od papeže Řehoře XI. povýšen na biskupa míšeňského ...

Ó Bože můj, jak světský a jak neužitečný biskup jsem tehdy byl, pro stud se hanbím vyprávěti! A ani tak mne neopustila Boží štědrost, aby mne v několika málo letech zase nepovýšila. Neboť jsem byl od papeže Urbana VI. motu proprio, bez vědomí mého i mých rodičů i císaře a českého krále Karla ustanoven metropolitou pražským ...

Jakých hodností však a bohatství jsem ve světě dosáhl, nemohu zde vypravovati. Neboť se pamatuji, že jsem viděl tři papeže a devět králů a knížat bez počtu, od nichž podle světské ctižádosti jsem dosáhl nemalých užitek a poct ... Toto jsem však proto vyložil, abych byl více zahanben a byla patrna má vděčnost a bylo známo, do jakých marností tohoto světa jsem upadl. Že se na mne usmíval svět a činil zadost mým touhám, miloval jsem tedy svět a jeho hříchy a žádostmi a od něho jsem byl podobně milován, a málo

jsem se tehdy staral o stvořitele světa, jenž mne, ač velmi marnivého, přece velice miloval, udíleje mi štědře veliké duchovní dary a podobně vidění a zjevení pozoruhodné, jichž jsem však tehdy z lehkomyšlnosti valně nedbal.

Přel. J. Vilíkovský /Proza z doby
Karla IV., Praha Sfinx 1948, s. 112nn/

O prázdné slávě poct a hodností

Musíme všichni uvažovat o tom, že podle těla jsme synové Adama, tedy všichni navzájem bratři; a jestliže bratři, tedy dědicové, spoludědicové, bližní. Vyžaduje se pak, aby každý svého bližního miloval jako sám sebe. Máme si tedy být všichni rovni na základě bratrské příbuznosti i lásky. A když jsme si rovni, odkud pramení nerovnost, že jeden je urozený, druhý neurozený, jeden má moc, druhý je v poddanství, jeden je bohatý, druhý chudý? To působí nesvornost mezi bratry, která odstraňuje lásku a rodí nenávist. To není opravdové bratrství, jež nemůže být nikdy narušeno svárem, ale je to rozdělení bratrství pocházející od satana. Neboť satanovo království je samo v sobě rozděleno. Svět nestrpí, aby byl chudák přítelem krále nebo knížete, ale drsně ho okřikuje, odstrkuje a zahání: "Jdi pryč, sedláku," říkají, "co si to sprostáku dovoluješ, nemůžeš se přece ani dotknout potomka tak urozeného rodu." Takhle však Kristus nejednal. Stal se přece podle těla skutečně člověkem jako my, stejné přirozenosti a stejné podstaty, náš bratr, z našich kostí a masa. A třebaže pocházel z královského pokolení, řekl o sobě: "Já jsem pastýř dobrý." A "můj otec je vinař." Dal si jméno velmi neurozené, protože Egyptané, to je slavní tohoto světa, se pastýře štítili a jménem vinař, což je vlastně sedlák, pohrdli. Kristus postavil všechny skutečně sobě naroven a všem se stal vším. Proto také řekl: "Kdokoli činí vůli mého nebeského otce, ten je můj otec, matka, bratr i sestra". Hle, náš pokrevný bratr Kristus, kolik přátel spojil vlastní prolitou krví, kolik pokrevních sourozenců si tak přivedl k sobě. Je tedy jeden Bůh všech, jeden otec všech a my jsme všichni dětmi jednoho otce, protože "Bůh nikomu nestraní".

Všem jako Adamovým synům bylo řečeno: "Panujte nad rybami moře, nad nebeským ptactvem a nad všemi živočichy žijícími na zemi."

Všem bylo tedy řečeno, aby stejným dědickým právem vlastnili zemi, a stejnou měrou panovali. Ta nerovnost, že jedni jsou bohatí a jiní chudí, nepochází z Božího úradku, ale z lidské otižádosti a lakoty. To, co si někdo přivlastnil, to držel tyranským násilím a nepřestal uchvacovat zemi a hromadit majetek pro budoucí generace, takže pouze oni sami jsou bohatí a z mnoha jiných učinili chudáky. Stvořitel všech rozdělil tedy všem stejně, ale lidská špatnost rozvrátila řád. Dokonce i zákonem Mojžíšovým se prikazuje, aby se mezi nimi nenacházel nikdo chudý. Nyní je však celý svět rozdělen a každý si přivlastňuje jako svůj majetek to, co patří jinému. Toto rozdělení káral Pán, když komusi řekl: "Človče, kdo mě ustanovil rozhodčím mezi vami?" Proto také ustanovil, že každý má milovat bližního jako sám sebe. Láska totiž spojuje ty, které nenávist rozděluje, takže jsme jedno v Kristu, jako je Kristus jedno v Otci, abychom v jednotě a věčném míru mohli pobývat v domě nebeského otce, kde "jsou mnohé příbytky".

O PRAVÉM ŠLECHTICTVÍ /Quod nemo laeditur nisi a se ipso/

O prázdné chloubě urozenosti

Přistupme tedy k prázdné chloubě, již se kdo na tomto světě považuje za slavného. A protože marnivý člověk žijící na tomto světě se nejčastěji chlubí jménem urozenosti ... tažme se k čemu je urozenost ... Co však prospívá urozenost, chybí-li ozdoba ctností? Co však prospívá, jestliže tvoji předkové byli většinou šlechtění, aby sis odtud přisvojoval jméno šlechtice? ... Neboť synům nelze vyplatit přechyby otců, ani otcům nelze odpýkat zločiny, jichž se dopustí synové ... A naopak jeden každý získá si zasluny podle svých ctností a u Boha každý dostane svou mzdu.

Neboť co prospívá bohatství k dovršení a zvětšení urozenosti, když majetek sám o sobě nezušlechťuje? Neboť kdyby věci měly větší cenu než osoba, člověk by nutně byl méněcennější. Neboť vše je pro člověka, z toho tedy vyplývá, že všechno je nižší než člověk a tak je jasno, že rodu více pomáhají ctnosti než potomstvo a bohatství ... Tak se také mnohé aromatické rostliny považují za vzácné a ušlechtilé, protože mají v sobě zárodky přemnohých sil. Taktéž a ze stejného důvodu, byť i ze selského nebo plebejského rodu narozen, kdo procestoval končiny zemské za studiem, jako se nalézají slavní mistři a jiní, vynikající ctností a učeností; co do urozenosti a vzácnosti dostávají přednost před ostatními, kdož namáhavěji usilovali nabýti perly vzácné učenosti s vlní ctností. Proč se tedy za neurozené bude prohlašovati nestálá žvanivost lidí, kdož se skví jako slunce nebeskou ctností, a když učení budou jako hvězdy do nekonečných věčností?

Nadto kdokoli se domnívá a myslí, že člověk vynikající mocí a bohatstvím vyniká nad chudého dělníka, jenž si prací a řemeslem vydělává chléb, protože ho vidí ubohého a opovrženého a oděného špinavým rouchem, sám pak nádherně oblečen zlatem a drahokamy zpupně bydlí mezi malovanými koberci egyptskými. Řekneš-li, že boháč vyniká majetkem, již dříve jsme ti ukázali, že bohatství nestačí samo o sobě; uveďeš-li moc, pravíme, že ani ta není příhodná, protože je násilná a vhodná k tyranské krutosti a obyčejně se nesnáší s ctností; a i tato bez bohatství zmůže málo nebo nic. Kdybys pak tvrdil, že šlechtic vyniká starobylostí předků, i toto lze vyvrátit. Neboť jestliže přihlížíme k starobylosti, stejně dobře najdeš starobylost rodu u lidí nuzných a chudých. Stejným tedy důvodem, jako se tento nazývá urozeným pro starobylost bohatých rodičů, budou i potomci od pradávna chudých rodičů urození, neřekneš-li, že příčinou urozenosti jsou moc a bohatství a chudoba příčinou neurozenosti. Nakolik toto dvě, moc a bohatství chybí, tedy z téhož důvodu pošetilý dav zpupných nerozvážně prohlásí i Krista za neurozeného a plebejce, neboť nevládl mocí, kdož sám se ponížil přijav podobu otroka, chuďas zrozený z chudé matky, jenž neměl, kam by hlavu sklonil než v cizích jesličkách, zavínut v laciných hadrech, nebo jeho domnělý otec Josef byl chudý tesař; on však pocházel z nejurozenějšího rodu, totiž z kmene Judova a pokolení Davidova. Je tedy jisto, že urozenost se rodí z ctností ... Konečně protože se člověk považuje za vznešenějšího než všechno ostatní, jakým způsobem odliším navzájem těla, jež stvořitel všeho složil z téže látky, bláta a vdechl jim stejný dech života a jejich otec byl jediný, Adam a všichni jsou jedno potomstvo jediného otce. Tedy všichni jsou stejně urození od přírody ... V tom je pravé šlechtictví před Bohem a lidmi, aby čím kdo je větší, tím více se

pokořil, aby přibývalo znamení jeho ctností a aby se věnoval podle svých sil konání dobrých skutků.

Přel. J. Vilíkovský /Proza z doby Karla IV.
Praha, Sfinx 1948, s. 115 nn./

KNIHA OBRANÁ

List urozenému muži, panu Jindřichovi z Řížové hory, jinak z Rožmberka v Čechách

Proč, příteli z přátel nejmilejších, jsi zaražen podívem, proč muži velkomyslný a urozený, jsi rozrušen v duši, když já, pohnut bohumilou a upřímnou horlivostí a hledě do budoucnosti, toužím z mnohých, i slušných důvodů dosáhnout ovoce života? Cožpak je ti neznám neřestný život, který jsem po hravém chlapectví vedl tak žalostně za svého bujného mládí? Nebo ona ztracená doba, kterou jsem, zváben tolika nástrahami, trestuhodně promarnil v marnosti tohoto světa? ...

A stejně ti nejsou neznáma protivenství, jež jsem vytrpěl v tomto ničemném věku, pokud jsem stál v čele svaté církve pražské. Byl jsem bez přestání - zatím co jiní si hověli - drážděn křivdami, rozrušován pohanami a sužován útky; a nedostalo se mi ani nejmenšího odpočinku v mé unavě, takže práce, kterou jsem konal, byla bez užitku a bdění nad stádem mi svěřeným neneslo plodů. A čím ohnivěji jsem si počínal při napravování vzpurníků, tím víc se hned objevovalo nových ...

"Proti mně mluvili, kteříž seděli v bráně, a písničky o mně zpívali, pijíce víno" a pravili, že nejsem schopen, abych vládl nad takovou církví, že neznám pohostinství, žiji nepořádně, že jsem málo rázný v obraně církve a mnohé věci při tom zanedbávám; že jsem chyblý v provádění spravedlnosti, liknavý ve vykonávání úředních věcí a, že slavná církev pražská je rozvrácena.

To rozhlašovali ... neporozumíte, jaké škody na statcích a jaké útky jsem snášel, kolik překážek se mi stavělo v cestu od té těžké chvíle, kdy jsem počal spravovati církev, a jakými pohromami jsem byl navštíven; můj dvůr, zřízený velikými náklady, a statky přeplněné dobytkem a obilí, to vše bylo zničeno jediným výbuchem hněvu panovníkova, a když jsem tím utrpěl neuvěřitelné škody a dluhy se množily, bylo nutno snášet nouzi, leč by snad příčinou mé neprozřetelnosti bylo to, že jsem podle vůle nemohl opětovně žádati úročních platů od poddaných, ba že jsem potřebným dluh odpouštěl, že jsem pokuty na provinilcích vymáhal velmi mírně a že jsem nechtěl brátí odumrtí obávaje se, abych tím nespáchal hříchu ... Posléze žil jsem toliko z malého nepatrného úroku a z toho jsem zaopatřoval sebe, svůj dvůr i svou církev. Provedl jsem nákladné stavby budov, ale z majetku církve jsem ani jediný vlas nezcižil...

A třebaže mne často zahrnovali výtkami a říkali, že jsem neužitečný, že neumím vládnout a že věřím, jako by mně bylo prospěšnější modlit se než spravovat úřad pastýřský, dívím senadmiřu, proč někteří z nich mne nyní kárají za to, co jsem právě učinil, když jsem přece vyplnil jejich přání tím, že jsem odstoupil.

Než abych se již dostal k vyličení neposlušnosti svého kněžstva a dotkl se aspoň několika málo z těch četných zjevů mezi kněžími, kteří mne v tomto církvním rozkolu, v době válek, ba právě v době, kdy jsem spravoval pražskou církev - nemluví o všech, ale o velké většině jich - sužovali tak velkými křivdami a vymýšleli si na mně hned před knížaty a před lidmi, hned u papežského dvora římského záludné lži, nepamětliví své přísahy věrnosti a poslušnosti.

Neboť když jsem velmi plně visitoval kolejší kostely a řádové konventy, chtěje napravit jejich mravy a život, neměl jsem naprosto úspěchu, ba naopak, když jsem se už domníval, že vše bylo dobře zařízeno, z mých visitací jen větší zlo a ráznice vznikaly ! A tak jsem neměl moci ani vlivu, abych zkrotil zpupné a vzpurné, poněvadž se hned obraceli na krále a knížata a vsí silou usilovali o to, aby mohli setrvat ve svém bludu ; a tak den ze dne ubývalo poslušnosti a vzrůstala vzpoura ... Tito odbojní kněží poslušnost ke mně jen předstírali a neostýchali se již po čtvrté se mnou zahájit soudní spor; konečně pohrdající církevními tresty a zavalemi mnohonásobnými klatbami, vměšovali se přesto do věcí božích, zaplétajíce se do zlořádů.

A když tyto poměry dlouho trvaly, dospěly věci k takovému stupni neposlušnosti, že jsem měl úspěch malý nebo žádný a tak jsem se oddával nečinnosti a neužitečně jsem pobíral církevní obroč, protože jsem ničeho vykonávat nemohl ... A tak jsem visitoval nadarmo a napravit kněžstvo jsem nemohl, poněvadž oni brali peníze místo pokání za přestupky, a co jsem já vykonával, oni ničili, neboť když jeden staví a druhý boří, dělají oba práci neužitečnou ...

Neboť v tomto věku, kdo žije světsky, ten bývá stavěn v čelo biskupství a lidem se hodí; kdo je lakomý, sluje rozumným, bohatým moudrým, a kdo je násilníkem, pokládá se za obránce církve ... neprovinil jsem se tedy nijak tím, že jsem odstoupil, jestliže však jsem tím přece zhřešil, Hospodin milosrdný a slitovný, nechť mi odpustí ...

Překl. R. Holinka /Výbor české literatury od poč. po dobu Husovu, Praha ČSAV 1957, s. 753nn/

Aby snad nevznikly nějaké dohady, nepíši toto, abych něco vytýkal nevinným mezi kněžími nebo lidem. Od jejich lásky mě nikdo nemůže odloučit, může nás pouze smrt rozdělit v přítomnosti a Boží láska opět shromáždit v budoucnosti. Moje slova se týkají pouze těch, kteří jsou zničeni výše zmíněnými neřestmi ...

A na adresu těch, kteří sice touží po stejných věcech, ale navenek mi činí hlasité výtky a stále opakují, že jsem měl trpělivě snášet křivdy a protivenství pro Kristovo jméno, a říkají ; "Blahoslavení jste, když vás budou lidé tupit a pronásledovat a lživě mluvit proti vám všechno zlé kvůli Synu člověka". K tomu krátce odpovídám, že mají jistě pravdu, kdyby ovšem se věci měly tak, jak říkají. Protože kdyby tohle byl důvod mého odstoupení, pak jsem měl odstoupit spíše před léti lety. Tehdy jsem "byl mrtev celý den" a vytrpěl jsem mnoho pronásledování, nyní však - když se utrpení rozdělilo mezi mnohé - zatím co jiní trpí, já jediný mám klid a ani jsem neutrpěl teď nějaké zvláštní příkoří. Kdyby tomu bylo tak, jak uvádějí, neměl jsem snad, abych mluvil po způsobu světa, opevněné tvrze, na které se spoléhají synové lidští? Nyní je však postrádám a protože nemám už tak velikou moc, bude daleko

snadnější mě zajmout ...

Od těch, kteří pomlouvají mé jednotlivé činy a velmi pečlivě posuzují a rozebírají skutky jiných lidí, bych se rád nechal poučít, jestli by oni sami chtěli tak vládnout, jak jsem podle jejich pozorování vládl já. Bezpochyby by řekli, že nikdy, že by předvídavě používali jiných, lepších prostředků. Na to jim odpovím, že tak bych zase nechtěl vládnout já, což oni ostatně dobře vědí. Nechci být jako oni a oni zase nemohou být jako já. Mně nechybí znalost jejich způsobu řízení, vždyť sama zkušenost žaluje, že se tak vládne, ale to já právě nechci.

Konečně i já, kdybych chtěl, mohl bych vládnout bez potíží, líbit se více lidem než Bohu, získávat majetek z úpadku jiných, vymáhat pokuty od nepřátel, odírat chudáky a tak rozmnožovat vlastní jmění. To vše jsem dělat nechtěl - tudíž jsem nedokázal vládnout.

"Taková mírnost se netrpí, taková pokora se neuznává, taková čistota svědomí se nepřipouští". Tedy nemůžeš řídit církve tak, jak ja jsem ji řídil, a ja jsem zase nechtěl ji řídit tak jako ty.

Tady máš hlavní důvod mé rezignace : s trochou pozornosti si z toho můžeš ty i ostatní vybrat, proč jsem se zřekl diecéze. Ani lid ani klérus mě totiž neposlouchali, nemohl jsem proto ničím prospívat. ... nechtěl jsem církve ničit, proto jsem se jí raději vzdal; vyhýbal jsem se stále pohoršení a špatné pověsti a tak jsem raději odstoupil; bál jsem se upadnout do těžkého hříchu, abych nezhřešil, odešel jsem; od doby, kdy jsem stanul v čele pražské církve, nedosáhl jsem žádné spravedlnosti, bez úspěchu bylo mé řízení ...

Jan z Jenštejna

Píseň o Zvěstování Panny Marie

Poslal Bůh anděla z nebe,
Marii Panně by věrně,
co dávno určeno tajně,
řekl dnes Gabriel zjevně.

Oznámil Panně s radostí :
"Ave, ty plná milostí,
Pán s tebou, zdroji sladkostí,
nad všechny záříš jasností."

Naslouchá panna s údivem
a žasne nad tím pozdravem.
Co značí tolik krásných jmen ?
Vše plní ji to úlekem.

"Neboj se", anděl jí říká,
"svatá jsi a Bohu milá,
porodíš božího syna,
přišla již spásy hodina".

"Jak mohu, vyslanče z ráje,
porodit andělů krále,
manželské nepoznám lože,
v panenství žít já chci stále."

Přesvatý Duch paprskem svým,
Maria, tvůj zastíní klín.
Zrodí se z tebe boží syn,
věčným je Bohem odvěkym.

Služka jsem Boží pokorná,
cos řekl, ať se vykoná,
ať proroctví se dokoná
a skončí Evy poskvrna.

Zaradujte se, křesťané,
odvěké pouto se láme,
v svobodě žijte teď stále,
nevládne svět už vám dále.

Doktor Johánek na venkov neodjel. Kam by se taky vláčel ? Doktor Johánek pozemského putování už okusil a nechutnalo mu. Nelačnil po dalším. Seď, člověče boží, a nemusíš-li, nevstávej. Zvedneš zadek a ukradnou ti lavici. A s lavicí i tu faru. Zvedneš svůj utěšený lidský břich od večeře a poodejdeš za humna podívat se, jak zapadá sluníčko, a skončíš v přístavu města Janova, vychrtlejší než toulavý pes. Doktor Johánek vysedával na konzistoři, přestože veškerá zbozná obec křesťanská v tom vedru spala, plebáni spali v chládku pod angreštem, mníškové za včelínem, i Ježíš Kristus, uzdraviv po snídani malomocného, vešel do města Kafarnaum a lehl si tam hned za branou pod fíkovník a usnul, jelikož v červenci i Bůh se věnuje svatému náboženství jen po ránu a potom zas až k večeru. Doktor Johánek však i za poledne seděl ve svém úřadě. Klimbal, odhaněl mouchy, rozepnutý byl bezmála do pasu, ale seděl tam. Všecko spí, jenomže fátum, bestie neblahá, má oči s uřezanými víčky. Kdoví co kvasí ve zdech. Kdoví co leze po stromě a cpe se fíky a chystá zkázu slabým ovečkám. Plebáni a mníškové funí ze sna a nic netuší. Ani Ježíš Kristus asi nic netuší. Johánek si i tak nějak zvlášť netušil, jaké skutky to zrají v úkolu po letech, nicméně v potu tváře hlídal svůj úřad, svou košatinku, svou mitru a svá beneficia a seděl na své fortuně jak na vajíčkách. Žampak se ještě štvát, rozmilí křesťané ?

Jiří Šotola

Svatý na mostě, str. 342

- Co já mám společného s církví ? Neplácej hlouposti. Vyprošuju si, abys mě pletl dohromady s církví !
- Rouháš se, milovany příteli !
- Prdlajs !
- Křové nebeští ! Církev ho povýšila až k trůnu Božímu !
Bullou Christus Dominus ! Svěho mučedníka a zpovědníka ! Se zázračným jazykem ! České křesťany stála ta legrace devadesát tisíc zlatých ! A on najednou prdlajs ! On najednou, že není světec !
- Jen si posluž. Jen se posmívej.
- Ty se církve nebojíš ?
- Ani ne. A světec nejsem. Nebyl jsem a nebudu.
- A je to. A můžem se jít klouzat, patrone země České.

/Rozmluva autora se soškou svatého Jana/

Jiří Šotola
Svatý na mostě, str. 550

SVATÝ JAN NEPOMUCKÝ JAKO ZNAMENÍ ODPORU

Jan z Pomuku jako historická postava i Jan Nepomucký jako světec vyvolával v pozoruhodné míře protichůdnou odezvu. Zejména v době příprav svatořečení a po kanonizaci byl jedněmi nadšeně uctíván, jinými rozhořčene odmítán. Neutrálních zájemců o tohoto patrona české země bylo a je poskrovnu.

Tak rozporná odezva jistě něco napovídá o kultu i osobnosti kontroverzního světce. /Mimoходом : polemický zájem o něho po staletí byl a ještě zůstává podnětem intenzivního historického zkoumání. O postavě národu lhostejnější bychom dnes zdaleka tolik nevěděli./ Vyhraněné zaujetí pro a proti však cosi napovídá též o Janových přívržencích a protivnících. Naznačuje, o jaké hodnoty jim opravdově šlo.- vždyť pro něco málo významného nebo odtažitého by se tak vášnivě nepřeli. V naší úvaze se vydáme právě tímto směrem, tj. pokusíme se tohoto světce vidět jako indikátor hodnot. Jak tomu nezřídka bývá, je takový indikátor zvláště citlivý v záporném smyslu : odmítání je zřetelnější a více z něho lze vyčíst. Proto nás tu bude zajímat svatý Jan Nepomucký jakožto znamení odporu v českém národě.

Tato stať je prvním pokusem o orientaci v načrtnuté problematice. I když některá zásadní zjištění sotva připouštějí pochybnost, jde v mnohém spíše o badatelský úkol. Nebo o podnět k promýšlení současné duchovní situace českého národa pod "janovským" zorným úhledm.

Krystalizace současné podoby sporu

Polemika kolem svatého Jana Nepomuckého se v minulosti vyslovně týkala otázek konfesijních /katolictví versus evangelictví/, národnostních /český prvek proti německému u nás/, politických /habsburská moc a její zájem o upevnění katolictví/ a historicko-kritických /vztah historické postavy Jana z Pomuku ke světecké

postavě Jana z Nepomuku/. Máme za to, že na všech uvedených rovinách lze už v minulosti sledovat s p o r o d u š i n á - r o d a , spor, jehož těžiště se postupně přesouvalo až k současné fázi, v níž Janova postava není sice hlavním a samostatným tématem, ale zůstává stále významná právě jako indikátor hodnot. Tuto rovinu sporu, kterou pokládáme za podstatnou pro současnost, bychom snad mohli - z nedostatku obecně přijatého termínu - nazvat c i v i l n í . Tím slovem je jednak naznačen odstup od konfesijních a v užším smyslu náboženských otázek, hlavně však jím chceme zdůraznit veřejnou, společenskou stranku sporu /civis * občan/.

Potíž s názvem je tu dost příznačná, protože reflexe o duchovní situaci českého národa má u nás stejně daleko k veřejnému a veřejně přijatelnému pojmenování podstatných jevů a problémů. Z obdobných důvodů je také důležité - jako předpoklad plodného zkoumání ve vytyčeném směru - překonat některá stále udržovaná polemická zjednodušení /ne-li mystifikace/, jak je známe z dřívějších fází sporu o svatého Jana Nepomuckého. Týkají se hlavně roviny konfesijní a historicko-kritické; pro roli světce jako indikátora hodnot jsou ovšem konfesijní otázky dnes bezprostředně méně významné. Tím důležitější jsou však otázky historické pravdivosti.

Zmíňme se stručně o konfesijní rovině sporu. Evangelickému pojetí křesťanství je cizí kult světce, svátostná funkce kněze v církvi a sama instituce "ušní" zpovědi se zpovědním tajemstvím. Proto by v žádné zemi nemohl evangelické věřící pozitivně oslovit světec, který údajně jako kněz položil život za zachování zpovědního tajemství a má být uctíván jako mocný přímluvce. U nás bylo navíc šíření janovské úcty součástí a prostředkem rekatolizačního úsilí podporovaného habsburskou státní mocí. Proto tím spíše musilo narazit na odpor českých evangelíků i jejich zahraničních podporovatelů, zejména pruských.

Ale z polemiky tak bojovné v 18.století toho zůstalo málo, co by nyní - po tolerančním patentu, obou světových válkách a II.vatikánském koncilu - tak vyhrcoené dělilo české katolíky a evangelíky. Dnes může být svatý Jan Nepomucký sotva aktuální jako indikátor hodnot v otázkách konfesijních /leď snad v jejich retrospektivním hodnocení, ale to zde vědomě necháme stranou/.

Jiná konfesijně znějící otázka ovšem je, zda kanonizace z roku 1729 a šíření Janova kultu bylo jen a jen zápasem "lité římské saně" nebo "temna" s ryzí /a českou, popř. relativně pokrokovou/ zbožností. Taková otázka už však přechází na rovinu historicko-kritickou.

Historicko-kritický přístup k Janovi je pro kryslalizaci současné podoby sporu podstatný. Jeho "černobílou" verzi názorně představí ještě F.M.Bartoš ve spise "Světce temna" /Praha 1921/. Vidí těsnou analogii mezi sporem o Rukopisy a sporem o Jana. V prvním případě se zanícení vlastenci uchýlili k literárnímu podvodu, jímž chtěli povznést sebevědomí národa, ale Věda jejich podvrh odhalila. Každý poctivý a osvícený Čech musí v souladu s Pravdou takové počínání odmítnout, byť i sdílel jeho cíle. Tím spíše musí dobrý Čech - i katolík - odmítnout nepravdivou legendu janovskou, vnucenou navíc národu cizáckou mocí. Historická věda je přitom jako zdroj poznání i jako etická hodnota zcela mimo diskuzi. Tím méně je mimo podezření, že by snad mohla sloužit jiným než ušlechtilým, národu prospěšným a samozřejmě pokrokovým cílům. Profesor Pekař se proto jako historik choval - podle F.M.-Bartoše - neomluvitelně.

O půl století později se nám leccos jeví jinak, zejména pokud jde o historickou postavu generálního vikáře Jana z Pomuku a jeho konflikt s Václavem IV. Připomeňme alespoň výsledky nedávného antropologického průzkumu Janových tělesných pozůstatků /članek profesora Vlčka/ nebo doklady o Janově padovském rektorování, o Václavových tajných jednáních s Avignonem ... Připojme také prostou úvahu, že při písemném mlčení přímých svědků mučení m o h - l y se některé podstatné informace dostat na veřejnost neoficiálními ústními cestami a být třeba zdeformovány /právní forma Janovy účasti na Václavových manželských problémech/, jindy však nejspíš spolehlivě dosvědčují brutální fakta /jako zarážející osobní účast panovníka na katovské práci/. Zde by nebylo na místě opakovat nebo rozvíjet, co bylo uvedeno v jiných statích tohoto souboru. Rozhodně však dnes historickou vědu vidíme jako lidské úsilí, které skutečnosti odhaluje postupně a leckdy pomalu : není to Věda přinášející naráz celou Pravdu v jejím plném jasu. A za druhé toho zbývá velmi málo nebo vůbec n i c , co by se na postupu katolických činitelů při kanonizačním procesu dalo označit jako podvod.

Zde snad stojí za zmínku lékařské ohledání domnělého jazyka, jak je dnes dovoluje posoudit průzkum vedený profesorem Vlčkem : tehdejší špičkoví odborníci patrně podle svých znalostí popsali poctivě to, co skutečně viděli.

Ale pro spor o duši národa je příznačné něco jiného : to, jak různým metrem historicko-kritická metoda /v rukou některých Janových protivníků/ měří hlasy pro a proti. Můžeme si o tom učinit představu, porovnáme-li pranyřovanou pro-janovskou legendu se dvěma publikovanými antilegendami. Druhá z nich je navíc - sice oficiálně nepuncovaným, ale velmi bohatým - polem uplatnění svatého Jana Nepomuckého a jeho současníků jakožto indikátoru pro naši současnost.

Dvě antilegendy

Jako janovské antilegendy lze označit dva literární výtvoř, z nich D o k t o r J o h á n e k od Ferdinanda Schulze vyšel r. 1887, S v a t ý n a m o s t ě od Jiřího Šotoly r. 1978. Oba autoři totiž předkládají čtenářům postavu Jana z Pomuku smyšleným způsobem, který na ní hromadí negativní rysy. Okolnost, že téměř hrdinovi připisuje každý autor jiné negativní vlastnosti, svědčí přesvědčivě o použitelnosti světce jako indikátoru. Kromě toho v obou antilegendách vystupují další osoby, např. Janovi protivníci. I ti jsou podáni velmi odlišně.

K rozdílům obou antilegend patří, že Šotolova je asi trojnásobně dlouhá /561 stran/ a literárně rafinovanější, Schulzova je prostší a celkově dost naivní. Starší z nich vyjadřuje spíše jisté kolektivní postoje, a v tom je dosti nřlomeným svědectvím o době. Současná má nápadné, až hypertrofované subjektivní rysy, a přece se zdá, že také o své době něco zřetelně vypovídá.

Jak je vyličen Jan z Pomuku, jak jeho současníci ?

U Schulze je to zarytý Němec, nenávidějící všechno české, a navíc bezcitný lakomec. Je však inteligentní a proto nebezpečný člověk Čechům i královské moci, proti níž osnuje zločinné pikle. Několik detailů pro ilustraci : lakomý a ctižádostivý doktor Johánek opustí vlastní matku a nechá ji v chudobě zemřít /str.116-117/,

problémy, myslí nejspíš na peníze, na intriky a vzájemná příkoří, na lepší postavení. Jiskru jakési myšlenky snad projevuje starý a už bezmocný mistr Vojtěch Kaňkův z Ježova. Jinak však není po Čechách skoro nic, kulturně ani lidsky, tím méně nábožensky.

Šotolův obraz Václavovy doby nemá naivně líčené kladné typy Schulzovy, král je figura politováníhodná, ale sotva sympatická. Momenty národnostní a obdobné tentokrát skoro úplně chybějí /viz i chudičkou zmínku o židech na str. 267/. Arcibiskupovy důrazné snahy sociální /odúmrť !/ ovšem nejsou ani zmíněny. Shodně se Schulzem projevuje i Šotola málo zájmu o církevní a náboženské snahy v tehdejších Čechách. U Šotoly se takřka vytrácí aspekt v e ř e j n é h o d ě n í - zůstávají individuální osudy, konflikty a historky. Jednající osoby nemají ani mnoho o s o b n í h o života, tj. zaujetí pro nějaké dílo, myšlenku, přátelství nebo lásku.

Není pochyb, že Schulzův i Šotolův p ř í b ě h je vymyšlen daleko ahistoričtěji než barokní legendy. Prokázané skutečnosti se pomíjejí, fabule se vyzdobuje často očividnými výmysly. /Z četných bizarních scén u Šotoly stojí za zmínku aspoň živý papež v hrobě - str. 198/. Ale nápadně nehistorický je i obojí obraz tehdejší společnosti, který též něco naznačuje o autorech. V případě Šotolově snad nejvýmluvnější jsou stinné stránky skoro všech jednajících postav, chtělo by se říci celých Čech. Johánek není mezi nimi nic zvláštního nebo neobyčejného. Je prostě jako kdokoli jiný. Malý, o nic se nezajímá, o nic mu nejde, jen o trochu toho lepšího živobytí. Jsou snad i dnešní Češi v jádře takoví? „byli takoví vždycky, takže není na co lepšího navazovat? Zejména ne na hrdiny a světce“?

Jan Nepomucký jako český národní světec

Barokní lidový kult svatého Jana měl možná v sobě více folkloru než katolické ~~teologie~~ teologie. Proto není tak snadné bezprostředně na něj navázat v době, kdy folklor vymizel nebo aspoň dostal jinou tvářnost. Patrně už dnes nezíská velký ohlas světec jako přímluvce ve speciálních záležitostech /svatý Jan Nepomucký býval uctíván mj. jako ochránce dobré pověsti, ochránce zpovědi a zpovědního tajemství, ochránce vdov a sirotek, ochránce před vodním živlem, patron vorářů, mlynářů atd./. Více oslovující snad bude světec jako vzor, neboť ho může přijmout i nevěřící. Ale má-li mít nějakou věrohodnost a závažnost, měl by to být - zvlášť pro moderního člověka - vzor dobře historicky doložený. V případě svatého Jana Nepomuckého by tedy šlo hlavně o vzor v plnění mravní povinnosti i za cenu krajního ohrožení tváří v tvář brutální moci. Tyto rysy jsou naštěstí u generálního vikáře Jana z Pomuku historicky doloženy mnohem lépe než jeho četné nectnosti v antilegendách. Ryze historický vzor by dokonce mohl občana moderního státu oslovit mnohem srozumitelněji a aktuálněji než legendární oběť zpovědního tajemství.

Ale v kultu světce se vždy setkává historická postava s duší uctívatelů. Něco z historické postavy musí být p ř í j a t o , recipováno věřícími, jinak světec není populární nebo se třeba nedočká kanonizace. Úcta ke světci pak vyjadřuje, upevňuje a také formuje a kultivuje hodnoty, které věřící uznávají, prožívají. Takové setkání vzoru s pohotovostí jej uctívat je jisté u našeho světce možné i při plné vážnosti k historickým pramenům. V tomto bodě, jak se zdá, je namístě korigovat přístup Pekařův, který dost jednostranně ve světeckých legendách toleruje nazávaznou ná-

boženskou fantazii. Legenda, pokud by byla jen plodem historicky nepodložené fantazie, by mohla mít obdobnou hodnotu jako literární dílo. /Obdoba s uvedenými antilegendami ovšem vážne v důležité okolnosti, že antilegendy vymýšlejí špatné rysy k oslabení a otrávení památky svého "hrdiny", ne k povznesení čtenářů./

Ale v účtě ke světci Janu Nepomuckému může být plně a působivě přijato mnoho vlastností, které Jan z Pomuka měl historicky prokazatelně nebo pravděpodobně, bez konfliktu se spolehlivě doloženými fakty.

Zde se nabízí především srovnání s antilegendou Štolovou, kterou tu ovšem nebereme jako konkrétní literární doklad /jemuž nelze připisovat takovou závažnost/, ale zase jako jistou představu o lidech, společnosti, národě, představu, která m á ž e b ý t r e c i p o v á n a. Podle ní vlastně národ duši odedávna nemá, nemá nic nadosobního; pro co by stálo zato vědomě přijímat nevýhody nebo i krajní riziko. Jsme privatizované jednotky, které ztratily smysl pro rozměr osobní i veřejný. Umíme se pro vlastní prospěch navzájem poškozovat, nejsme schopni přátelství, solidarity, oběti. Nemáme proč navzájem si důvěřovat a spoléhat se na sebe navzájem. Nemáme zábran myslet si o druhých špatné věci a říkat je nahlas, není-li to přímo riskantní. Slovní spojení "pracující lid" je pro nás jen klišé beze vší souvislosti s úctou k prostému člověku a k živým lidovým tradicím. Ovšem - zbavili jsme se "světce temna".

Nestojí proti této představě /kterou lze domýšlet do mnoha dalších detailů a Štolaova kniha je k tomu štědrou inspirací/ podstatně výše i takový janovský kult, v němž při vší naivnosti historického vybavení něco váží dané slovo, prostá povinnost, vážnost ke cti druhého? Ty rozbité sochy na mostech nejsou patrně největší škodou, kterou národu pokles úcty k Janovi způsobil.

Přijetí ještě něčeho dalšího, snad i podstatnějšího, "ve směru nám přiměřené a nám dnes potřebné úcty k mučedníkovi Janu z Pomuku předkládá ani ne tak lepší historické informace, jako spíše hlubší reflexi o naší společnosti a duchovní situaci českého národa čtvrt tisíciletí poté, kdy jeden z jeho synů byl povýšen na oltář celé katolické církve.

-basil-

Jdou. Stmívá se a oni zase jdou. Ke Kunžvartu. A od Kunžvartu k Pasovu. A od Pasova k Salcburku. Jdou jakoby maličko nad zemí, kamenité země se nedotýkají. Zatačejí úvozem. Zmenšují se. Jdou.

A s nimi jako by tím úvozem šly naše ministrantské komzičky, seprané, zvetšelé, jde Abraham a Goliáš a obrácený Šavel z biblické dějepřavy, jdou zmrzlé roráty, jdou tajné hříchy s mřížkou na tváři, jde školní katecheta, sličný pederast, jdou bledé seminaristické poluce, jdou holoubci Panny Marie, biskup ve zlatě je nese za nožky, na oltářní stupně kape krev, jde anděl s ďáblem, jdou rajské slasti a jdou mrškači, jde katolické náboženství, odchází z Čech a už se nevrátí. Sbohem.

Jiří Štola
Švatý na mostě, str. 555/558

1...
Svatý Jan Nepomucký představoval v církvi "mlčení nad vodami". Tento mlčenlivý světec byl strážcem vnitřního života v národě. V Písmě se mluví na mnoha místech o vodě. V prvním žalmu se přirovnává člověk, který medituje o Božím zákoně ve dne v noci, k stromu, zasazenému u tekoucích vod /Ž 1,1-3/. Na jiném místě se praví: "Množství vod obveseluje město Boží." V Apokalypse se mluví o proudu vody života tryskajícím z trůnu Božího a Beránkova /Zjev 22,1/. Klíč k podobnosti vody podává nám svatý Jan ve svém evangeliu. Při svém setkání se samaršskou ženou mluvil Pán Ježíš o vodě tryskající do života věčného /kap.4/, v poslední den slavnosti stánků "stál Ježíš a volal hlasitě: "Žíznil-li kdo, pojd' ke mně a pij! Kdo věří ve mne, poplynou z jeho srdce - jak praví Písmo - proudy vody živé." Jan k tomu dodává: "To řekl o Duchu, kterého měli přijmout ti, kteří v něho věřili" /Jan 7,37 nn/. Je tedy voda podobností tajemné přítomnosti a tajemného působení Ducha svatého v nás.

Svatý Jan Nepomucký byl světce, který přiváděl k těmto zdrojům tryskajícím do života věčného, který pečoval, aby tyto zdroje v národě nevyschly. Do postavy svatého Václava se promítla česká státní myšlenka. Svatý Jan je strážcem studny vnitřního života. Svatý Václav je patronem české země. Představuje kontemplativního ducha národa; je strážcem slova, které z kontempace vyrůstá. Svatý Jan se stal patronem české řeči. Je tu třeba vzpomenout modliteb, spisů a zápasů našich barokních předků. Je zajímavé, jaké výmluvností nabývají barokní texty, když mluví o tomto světcí. Malým, ale výmluvným dokladem, který zná každý, kdo má misálek, je preface ze svátku svatého Jana. Baláam měl zlořečit Izraeli. Veden však Duchem dobrořečil mu. Havlíček chtěl napsat epigramatické verše na svatého Jana Nepomuckého. Veden však múzou napsal verše, které znějí jako krátká modlitba ...

Barok se zrodil z nového zjevení živého Boha v lidských srdcích. Zrodil se z vidění a vykřiků svaté Terezie z Avily, ze světla manrézské jeskyně, z obnovené zkušenosti středověkých mystiků...

V barokní době jsou actio a passio v rovnováze. Nástupem osvícenství se tato rovnováha narušuje. Dochází k úpadku nazíravého intelektu. Proto dochází k úpadku duchovního života a umění. Umění - toť přirozená kontempace. Duchovní život je provázen a vrcholí v kontemplaci, která je dílem nazíravého intelektu obohaceného dary Ducha svatého. Osvícenství vytvořilo velké poezie. A v osvícenství dochází k velikému rozšíření literatury zesměšňující reprezentanty kontemplativního života, mnichy a mnišství. Vzpomeneme knihy Ignáce Borna Monachologia /1783/. Tato satira je jedním z projevů protimnišského smýšlení, jehož dílem bylo zrušení více než sedmi set klášterů v soustátí rakouském. Je pohrdnuto passiem a začne elefantiaze actia, která charakterizuje moderní vývoj.. U nás se zrodí zvláštní druh osvícenství, osvícenství náboženské. V řádu poznání náboženského to bylo směšování ohně s vodou. Začnou vysychat zdroje vnitřního života. Zrodí se nový typ českého kněze, kterého charakterizuje moralismus a aktivismus. Ustupuje Jan Nepomucký a je vyzvedáván Jan Hus; Jan Nepomucký, ochránce a prototyp vnitřního života, kontemplativního života; Jan Hus, příklad a typ aktivisty, jehož dílo vyrůstá spíše z horlivosti moralisty. V národě vyhynul postupem doby duch kontemplativní, duch modlitby. Ubylo lidí kontemplativních a velmi se roz-

šířil rod ne reformátorů, ale reformátorků. Každý se cítí v tomto národě kritikem; nezačíná však u sebe.

Arnošt Hello charakterizoval naši dobu jako útěk před tváří sv. Jana. Onoho Jana, na jehož čele vidíme odlesk světla ostrova Patmu a skrze něhož bylo dovršeno zjevení Boha živého. My si tuto větu uzpůsobíme. Jaký je stav českého národa? Stav českého národa se dá charakterizovat jako útěk před tváří svatého Jana - svatého Jana Nepomuckého. Toto je nejhlubší příčina, proč byly jeho sáchy rozbity po první světové válce.

Víra a základy křesťanské kultury
1970, Studie 22, str. 165-167

→† Svatý Jan je hlavním
patronem české země.

